

לאחרות התורה ולאחרות האומה

(לשאלת היחס לכת הקראים)

א

עם זכותנו הגדולה, לתקומת מדינתנו בעזרת ה' הבוחר בציון, מה שלא זכו שמונים דורות לפנינו, ועם התפתחותה הרחבה והדינמית, אשר לעינינו היתה זאת, העמדנו בפני בעיות רציניות, הנוגעות באופן ישר לעיצוב צביונה הרוחני-התורני של המדינה, והשתלבותה במסגרת המסורת העברית בתוליתנו ומדיכתנו מדור דור עד היום הזה.

נודה על האמת, אם קשים הם לבטי ההתפתחות של המדינה בכל שטחי חייה במשק וכלכלה, בבטחון ובמדיניות, הרי שבעתיים קשים הלבטים בשטח הרוחני והמוסרי גם יחד, ובמדה שיחלנו וקוינו שהחיים הכלליים במדינה יהיו מושתתים על יסודות התורה הנצחית, ולכל הפחות שלא ינוגדו ושלא יצרו את צעדיה, הרי המציאות עדיין מזה והלאה. דיינו לציין, כי עד הנה לא נתקבל חוק השבת בכנסת והמצב בשמירת השבת הפומבית במדינה הוא ירוד למאד, ישנה תנועה בכלי רכב בכל חלקי הארץ בשבתות ובמועדים. ובעיר גדולה — חיפה, גם תנועת האוטובוסים מתקיימת בשבת. וכן נפרצה השבת בהרבה קבוצים ומושבים שעובדים בהם בעבודת שדה וכרם ללא כל הפרעה. לא זכינו לחוק הכשרות והרבה איטליזי טריפה מתקיימים בארץ, וכן נפרץ פרץ עמוק בגידול החזיר, מכירת בשרו והפצתו ברחבי המדינה, וכן טרם הועמד המשפט העברי על כנו ובסיסו התורני-השרשי, ובתי המשפט הכלליים שלנו, ממשפט השלום עד בית המשפט העליון לצדק ולערעורים, הרי רקעם, בסיסם ומשתיתם על המשפט העולמי האנושי, העותומני היוסטיאנני, הנפוליאוני, הבריטי וכדומיהם, אבל לא על תורת ישראל.

ואמנם לא נכחה, לא מעט הישגים — בשטח התורה והדת, יש גם לציין לחיוב. ולדוגמא: הנה נתקבל החוק לנשואין וגירושין, ואם כי, הוא לא מושלם כולו במאה אחוה, יש בו משום מתן צביון האישות בישראל, לפי התורה המסורה. כן נתקבל זה מקרוב חוק הסמכה נגד גידול חזיר ומכירת בשרו, לפי קבלת חוקי עזר על ידי מוסדות מוניציפליים, ואם כי, שהחוק הזה לא מושלם, כי רק חוק מוחלט כללי לאיסור גידול החזיר ומכירת בשרו, ע"י הכנסת יביא לידי המטרה הרצויה, אולם בתור הצלה פורתא גם החוק הזה יחשב להישג. כן יש לציין את הסידור החוקי של השיפוט הרבני, שניתנו סמכויות משפטיות בלעדיות לעניני האישות לבתי הדין הרבניים. ושוב, אם כי לא בצורה משוכללת, אבל משום הישג גיכר, לא יצא.

אולם, עדיין אנו נמצאים במאבק חמור לעצם היותנו הרוחנית במדינתנו המתהווה והמתפתחת. יום יום ולבטי, יום יום ושאלותיה, הנה, נתעוררה בעיה חדשה,

אשר לא שערנוה מראש, שגם היא גורמת לנו לא מעט כאב לב וכאב ראש, ויכולה לשמש חלילה לסלע המחלוקת, לתסיסה צבורית, לשבושי דרכי חיים מקוריים, ולערעור יציבות משפחתית בישראל, מה שלא רצוי, בין מבחינה תורנית רוחנית מחד — ובין מבחינה לאומית-יישובית — מאידך, והיא שאלת הקראים ויחוסם לעמנו. עד קום המדינה לא היתה קיימת שאלה זו בכלל, כי רק שתי משפחות קראיות היו בישראל וגרו בעיר העתיקה. השאלה התעוררה עם קום המדינה והתפתחותה, היות שעלו לכאן — כולל העליה האחרונה ממצרים — קרוב לאלפיים מבני העדה הזאת, בעיקר מקאהיר ואלכסנדריה, וכן עשר משפחות מעירק. הם מרוכזים כיום: 200 במושב מצליח ע"י רמלה, כ־500 במושב רנן, כ־250 במעברת רמלה ג', והשאר מפוזרים בת"א, יפו, חולון, בית דגון, בת"ם, בארשבע, וכן הרבה שטרם מצאו להם, עם עלייתם ממצרים בימים האחרונים, מקומות קבועים.

יש לציין שלאמיתו של דבר, אין כאן שאלה קראית כללית, על דבר חזרתה או מיווגה של עדה זו בעם היהודי, שהרי העדה הקראית לא רוצה בכך. הקראים עומדים בשלהם ובתורתם ואין דעתם לחזור לתורת ישראל בהקיפה המלאה. השאלה הזדקרה והתפרצה ע"י קראי בודד, שרצה להתחתן עם צעירה יהודית רבנית, אשר ענינם הופנה לביד רבני, לדון להלכה ולמעשה, והיינו עוברים על עובדה פרטית זו לסדר היום. אולם לצערנו „דבר זה לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו יצא“ והדבר הועבר לדיון באחת הישיבות בכנסת, ובמדה שאנו מייחסים חשיבות והערכה לדיון בפורום זה, שיש לו הכח גם לחוקק חוקים, הרי שאין לעבור על זה בשתיקה על תופעה זו. מתעוררת דאגה עמוקה ופחד מוצדק על הגישה ועל היחס של דוברי הצבור וביחוד מצד ראש הממשלה, על כל הבעיה הזאת, העלולים לקעקע את אשיות תורתנו השלמה, ז"א: תורה שבכתב ושבעל פה — הקשורות בתור חטיבה שלמה, ואשר עלול לשמש תקדים מסוכן לכל הוי חיינו התורניים-הרוחניים במדינה, ועל זה יש לדון, לברר, לבהר ולהיאבק עד קצה גבול אפשרויותינו, בעד שלמות תורתנו הקדושה, בארץ הקודש.

מחוץ לעצם ההלכתי של ענין החיתון שהיא כאמור מקרה בודד הנידון, מה שאין בדעתנו להכנס בו, הרי לפנינו שאלה כללית ממדרגה הראשונה, האם הקראים בכלל, נקראים יהודים ובשם ישראל יכונה, והאם הם יכולים להכלל בחוקת הנשואין והגירושין שנתקבלה בכנסת. הנה אומר: השאלה הנצבת היא לדעתי, אם אנשי העדה הזאת הכופרים בתורה שבעל פה שכתוצאה מזה זייפו גם את התורה שבכתב, כמו שנבאר להלן, האם אלה יש להם חלק ונחלה בישראל, והאם אלה יצורפו במערכת הצבור הישראלי במובן הדתי והלאומי? זוהי השאלה!

הנה לדעת חברת הכנסת מרת תלמי בדבריה במושב הראשון בכנסת השלישית מיום ה' שבט תשט"ז, הרי הקראים „הם חלק בלתי נפרד של העם היהודי“, „אין כל ספק — היא אומרת — שאלה נשארו חלק שרשי של העם במשך כל הדורות“, „הם פירסמו מחקרים בדקדוק ובלשון עברית, ופיתחו ספרות שהיא נכס לאומי מוכר“ והיא שואלת: במה גרוע חלקם בחוק, מפני שנקטו בעקרון של שיבה אל המקרא, ורק אל המקרא? והלא יש עוד יסודות לאחדות העם, היא שואלת — תרבות, חנוך מורשת גבורה? וכן היא מצביעה על רוח הציונות המפעמת בקרבם, והרבה עלו לארץ ישראל עוד לפני היות ההסתדרות הציונית, וראש הממשלה מר בן גוריון

שהתערב בוויכוח הזה, יצא בדרישה ובתביעה לרבנות לאפשר להכניס את הקראים במסגרת חוק הנשואין והגירושין בטענו: „שחלק גדול מאד מהעם בישראל לא יוכל להשלים עם כך, שאם יימצא קראי ובחורה לא קראית או להיפך בחורה קראית ובחור לא קראי, שירצו להתחתן זו עם זה, לא יוכלו לעשות זאת, לפי חוק המדינה בישראל” ומוסיף: „זו שאלה מצפונית ממלכתית ממדרגה ראשונה, אנחנו לא נוכל להשלים עם העובדה, כי יהודי המאמין במקרא ולא בתלמוד, אבל הוא רואה עצמו יהודי כמונו, לא יחשב בעינינו יהודי כמונו, לא נוכל להשלים עם דבר כזה”. ולבסוף ישנם גם דברי איום לעצם חוק הנשואין והגירושין, באמרו: „איש מאתנו אינו רוצה לפגוע בהלכה, אבל כאן מדובר בחוק ממלכתי, חוקים ממלכתיים אפשר לשנות, הפה שעשה חוק יכול גם לשנותו. חוק הנשואין והגירושין הוסכם על ידי אנשים שאינם כפופים להלכה, באשר יקרה להם אחדות העם, ולא היינו רוצים לפגוע במשהו באחדות האומה על ידי פגיעה בחוק זה, אבל הדאגה לאחדות העם מחייבת את כולנו”.

ואמנם, שיטה זו נובעת מתוך השקפה כללית על התורה והדת ועל ייעודו של עם ישראל ותורתו השלמה, תורה שבכתב ותורה שבעל פה גם יחד. השקפה זו עוברת כחוט-השני על פני מהלך מחשבתו של מר בן גוריון וחבריו, ומתוכה ובה מובעת עמדתו המיוחדת, שהיא לרוב מנוגדת לענייני הדת במדינה. מתוך אספקלריה זו, ניתן אישור לרכישת מגרש לבנין היכל ריפורמי בירושלים הבירה, ומכאן נובעת גם השיטה, להכשיר אפילו את שפינוזה, ולהחזיר אותו לחיק עם ישראל, עד כדי מתן הוראה ע"י הממשלה לציר ישראל בהולנדיה, לשים זו דפנה על קברו בכנסייה פרוטסטנטית, כי כאן אין הבחנה של השתייכות יהדותית מקורית, ושל „אורייתא וישראל חד היא”. בהיות הקריטריום היסודי הוא שכל מי שרואה עצמו כיהודי וגם שאינו מכיר רק במקרא, ולא בתורה שבעל פה, וכן יהודי-ריפורמה, המקקעים את חומת התורה, וכן כופר ומומר כזה כמו שפינוזה, מהווים יהודים השווים לחוקי המדינה...

עמדה זו וגישה זו, הם הרה-סכנה ליהדות המקורית ולתורת ישראל במשמעותה הנאמנה והמסורתית. אמנם, אין לזלזל בגורמים חשובים, כגון: תרבות, טפוח שפתנו ודקדוקה ועוד, אשר הגב' תלמי ייחסה לקראים, אבל אלה לבד, לא מקנים זכות השתלבות והתמזגות בתוככי עמנו, שהרי עבודה בטפוח הלשון העברית ודקדוקה, מצאנו גם בהרבה מחכמי הגויים, ואין בזה סימן-היכר ספציפי יהודי*, וחץ מזה, הכניסו הקראים בשפת קדשנו, נעימות מיוחדות, חידושים מחורים, שבושים מכוונים, בהתאם לתורת הכוזב הקראית (ראה בארוכה בקונטרס „מחלפת השטה” לו. יעבץ ע' ג-ט).

גם אהבתם של חלקים אחדים של קראים לציון, שאין גם לזלזל בה כשלעצמה, אינה מקנה להם זכות השתלבות בתוככי עמנו, שהרי מי שעוקב אחרי תולדות הקראים והשתלשלותם, ימצא ויזכה, שהקראים מראשית צמיחתם עד הימים האחרונים, היו מתרחקים בדרך כלל מהיהודים, וראינו בהם גלויים אנטי-לאומיים

(*) ומעניינים דברי המהרש"א (מגילה ד' ט"ז) ד"ה אמר להם: „ולשון קודש אין ראייה, שהרבה אומות שהם נימולים ומדברים בלשון הקודש, שהיא לשון עברי...”

לזוהקים, ואף התקרבו לשלטונות, שבהם היו נמצאים, בהשתדלותם להתבדל ולהתבודד מהיהודים ולדרוש זכויות של גויים כפי שנדבר להלן.

הקראים יסדו להם כת מיוחדת בתור ממשכי תורת הצדוקים. היו הרבה כתות בישראל, שדגלו בשיטות שונות ביהדות, ובמשך הזמן או שהודו בטעותן, או שהתפרקו או שנעלמו מתוך האופק. הקראים אם כי מספרם בדרך כלל לא הרבה, נשארו נאמנים לתורתם, ובכל גלגוליהם הרפתקאותיהם למושבותיהם, נטשו בעקשנות את התורה שבעל פה ושמו כל מעייניהם למלחמה בה, ומכיון שלפי הנאמר להלן, אם אין תורה שבע"פ גם תורה שבכתב איננה, כי שתיהן קשורות זו בזו כשלהבת בגחלת, התעצמו ממילא בבדידותם ועגו להם עוגה מיוחדת ויצאו מכלל ישראל, גם בדיניהם ובמנהגיהם הנוגדים והרחוקים מדיני ישראל.

ואמנם יש צד שווה, בין המשכילים והמתשכלים בשעתם, וכן הריפורמים השונים, להקראים, שכפי שמעידים לנו תולדות הקראים, עמדו אלה בקשר הדוק וביחס של קירבה להקראים (ראה „ספר הקראים“ הפרקים ב—ג) כי המשכילים מבקרי המקרא פרקו מעליהם את עדי-התורה המקורית, וכן הריפורמים עשו את התורה פלסתר, זיפפה וקצצה, ומתוך פריקת עול התורה בכלל, באו לידי קירבה נפשית להקראים, שלפי סיסמתו של מיסד הכת ענן: „חפשו באורייתא שפיר ועל תשענו על דעת“ סרסו וזייפו פסוקי התורה, ופרשו ודרשו ככל העולה על רוחם (ראה „מחלפת השיטה“, עמוד ט') ובכפירתם המוחלטת בתורה שבעל פה, התפרקו מעולה של תורה שבכתב, וממילא הוציאו את עצמם מתוך מסגרת עם ישראל כהגדרתו של ר' סעדיה גאון, הלוחם האמיץ נגד תורת הקראים: „כי אין אומתנו אומה אלא בתורותיה“ דוקא. זאת אומרת: שתי התורות ביחד, תורה שבכתב ותורה שבעל פה „והאומר שאין לו אלא תורה, אפילו תורה אין לו“ (יבמות ד' ק"ט ע"ב) כלומר: מי שכוfer בתורה שבעל פה, ואומר שאין לו אלא תורה שבכתב, גם תורה שבכתב אין לו... כי אלה הן קשורות יחד בקשר גרדי, כל ינתק, וכמו שנבאר להלן. מטרתנו במאמר זה להראות על הקשר המהותי הזה בין תורה שבכתב ושבע"פ ולהדגים את המאבק הגדול של חכמינו ז"ל וגדולי ישראל בכל הדורות, נגד הצדוקים והקראים, שכפרו בתורה שבע"פ וסרסו את התורה שבכתב. תקנות ומנהגים מיוחדים נתקנו והונהגו ע"י חכמינו ז"ל בכדי להתגונן בפניהם ובפני הדוגלים בתפיסת הצדוקיות והקראיות, באשר ראו בהם סכנה להיהדות ולצביון העם המקורי, וכל נצחון נגדם הוכתר והובלט בשמחה מיוחדת, ובחגיגות יתירה, באשר ראו בזה הצלת היהדות. כעת עם תקומתנו ההיסטורית עם קימום מדינתנו והתפתחות חיינו, שומה עלינו ביתר שאת ועוז, לדאוג ולעמוד על המשמר נגד התפיסה הקראית בכללה, המזייפת את היהדות המקורית, אם בהכנסת צלם הריפורמי בהיכלנו, ואם בהכנסת הקראים באומתנו. עלינו לגולל את הפרשה ולפרש את היריעה, לחשוף את המקורות מתוך מכמני האומה, בכדי לדעת מה ומה שימש בתור סימן-ההיכר של היהדות ושל האומה היהודית, היהדות המקורית, ללא טשטוש וזיוף ללא „למחצה לשליש ולרביע“. יהדות שיסודה, ובכדי לשמור שעל יסוד זה גם תבנה ותכונן מדינתנו היקרה.

שני מומנטים היסטוריים ישמשו לנו דוגמא וזה לימינו אלה, הם ימי יהושע וימי עזרא: (א) בימי יהושע כובש הארץ, שעם מלחמת הכיבוש, נאמר לו כדברים האלה: „חזק ואמץ, כי אתה תנחיל את העם הזה את הארץ אשר נשבעתי לאבותם

לתת להם, רק חזק ואמץ מאד, לשמור לעשות ככל התורה אשר צוה משה עבדו, אל תסור ממנו ימין ושמאל, למען תשכיל בכל אשר תלך (יהושע א). (ב) בימי עזרא הסופר, שעם שיבת אנשי הגולה לציון נאמר: „ויאספו כל העם כאיש אחד אל הרחוב אשר לפני שער המים, ויאמרו לעזרא הסופר, להביא את ספר תורת משה אשר צוה ה' את ישראל, ויביא עזרא את התורה לפני הקהל מאיש ועד אשה וכל מבין לשמוע ביום אחד לחדש השביעי, ויקרא בו לפני הרחוב אשר לפני שער המים, מן האור עד מחצית היום, נגד האנשים הנשים והמבינים, ואוני כל העם אל ספר התורה וגו', ויקראו בספר בתורת האלקים מפורש ושום שכל ויבינו במקרא” (נחמיה ח').

דוקא בימי הכיבושים ההיסטוריים של יהושע ועזרא הסופר, הקשורים בחיזוק ובאימוץ גופני ולאומי, דוקא אז נאמר להם על חזק ואימוץ של התלכדות והשתלבות מסביב לספר התורה: „לשמור לעשות ככל התורה אשר צוה משה”. בהדגשה יתירה נאמר ככל התורה ז"א: בשלמותה ובתמימותה; כן בימי עזרא הסופר עם שיבת ציון נאמר: „ויקראו בספר בתורת האלקים, מפרש ושום שכל ויבינו במקרא” וכדעת חז"ל (מגילה ג' ע"א נדרים לז' ע"ב) על פסקי טעמים, ועל המסורת, וכפירוש הר"ן (בנדרים שם), „על המסורת מה שנאמר במסורת”, זאת אומרת: התורה בשלמותה בכתב ושבעל פה וכן: „הכין עזרא את לבבו ואת לבב חכמי עמו לדרש את תורת ה' (עזרא ז') לדרש: פירוש הדבר לדרש תורה שבע"פ, כעין: זה מדרש דרש יהודיע כה"ג (שקלים ו. ו) ובמס' שקלים (פ"ה מ"א) א"ר אלעזר כתוב, לעזרא הכהן הסופר, מה ת"ל סופר, אלא כשם שהיה סופר בדברי תורה, כך היה סופר בדברי חכמים, והיינו בתורה שבכתב ותורה שבע"פ.

גם עם תקופת כיבושנו זו שזכינו לה בעזרת ה', נעמד איפא על משמר התורה ונמשיך לקרא בספר תורת אלקים. נתחזק ונתאמץ בה, נחזירה בנבכי חיינו המתחדשים, כבימי יהושע ועזרא הסופר בשעתם, ואף כאן — דיוקא ככל התורה וכצוותיה בשלמותה, בכתב ובעל פה, בלי סייג ופגם כל שהוא... שהרי „תורת ה' תמימה, רק כשהיא תמימה ושלמה, אז ורק אז היא משיבת נפש... (ראה הקדמת הגאון בעל „ערוך השלחן” לחומש „תורה תמימה” בראשית).

לראשונה געבר על פני מאמרי רבותינו ז"ל הראשונים והאחרונים ונראה כיצד הדגישו וחזרו והדגישו את האחדות של שתי התורות — תורה שבכתב ותורה שבע"פ; אח"כ נראה כיצד נשמרה אחדות זו בכל הדורות, עד כדי פליטה מתוך הגוף הלאומי כל כת אשר התפרדה ונתבדלה לערער אחדות זו בתור ציבור מאורגן המקבל על עצמו לסטות מגישה זו עליו ועל זרעו.

ב

זאת התורה שניתנה מאת בורא העולם ויוצרו, ע"י משה רבנו, לישראל בסיני, בשני חלקים ניתנה, חלק אחד נקרא תורה שבכתב, וחלק השני נקרא תורה שבעל פה, כמאמרי חז"ל. והתורות: מלמד, ששתי תורות ניתנו להם לישראל, אחת בכתב ואחת בעל פה (תו"כ בחוקותי כ"ו) וכן: כתב לך את הדברים האלה, הרי המקרא שניתן בכתב, כי על פי הדברים האלה, הרי התרגום שניתן על פה (פסיקתא רבתי ה'). שאל אגניטוס הגמון את ר"ג, כמה תורות ניתנו לישראל? „אל, שתיים, אחת בכתב ואחת בעל פה (ספרי ברכה שני"א) ומעשה בנכרי אחד, שבא לפני

שמאי, אמר לו כמה תורות יש לכם, אמר לו: שתיים, תורה שבכתב ותורה שבע"פ (שבת ל"א ע"א) ותורותי: אחת תורה שבכתב ואחת תורה שבע"פ (יומא כ"ח, ע"ב), וסמכוני באשישות בשתי אשות תורה בכתב ותורה בע"פ (שה"ש רבה פרשה א).

שתי התורות הללו, חוצבו וחוטבו ממקור אחד ומרעה אחד ניתנו, "למה נאמר במזרק אחד, שדברי תורה שבכתב ודברי תורה שבעל פה כלם ניתנו מרעה אחד, כולם אל אחד אמרם למשה מסיני" (במדבר רבה, פ"ג ט"ו) שתייהן מורכבות, מליכודות וממזוגות יחד, ומהוות חטיבה יחידה בלתי מחולקת, והן "כתרי רעין דלא מתפרשין", ושתייהן ירדו כרוכות מן השמים, ותאומות נולדו. ומה נאלצו בזה דברי בעל "דגל מחנה אפרים" על הפסוק (בפ' שמיני דרש דרש משה, ובמסורה: כאן חצי התורה, האומר שזה הרמו שבדבר, כי עד לדרשות התורה שבעל פה יש רק חצי תורה ודרשות התורה שבעל פה הן הן עושות את התורה לחטיבה שלמה ודפח"ת. התורה שבעל פה, היא כנשמה לגוף, וכשלהבת בגחלת לתורה שבכתב. בלי התורה שבע"פ, הרי התורה שבכתב כספר החתום והסתום, ואין להבינה בשום פנים ואופן. ישנן הרבה מצוות שבתורה הזקוקות לפירוט יתר, לפירוש ולברור, ולדוגמא: פרי עץ הדר שנאמר בתורה, לא ידענו מהו בבירור. או מקום השחיטה בבהמה ובעוף, לא יודעים, אם הוא מצואר או מעורף. וכן מצוות תפילין שנאמר, והיו לטוטפות בין עיניכם לא ידענו מפשטות התורה שבכתב את מהותה ואפני עשייתה, על כל אלה בהכרח שנמסרו לנו פרטים ופירושים מקובלים מה שנאמרו בסיני, שפרי עץ הדר זה אתרוג, וכן שחיטה מן הצואר, וכן ענין התפילין, ועוד כהנה וכהנה, מה שאין כאן המקום להאריך. כן ישנם הרבה פסוקים בתורה הסותרים זה את זה, ולדוגמא קצרה: כתוב אחד אומר שבעת ימים תאכל מצות וכתוב אחד אומר ששת ימים תאכל מצות, או כתוב אחד אומר שבעת ימים שאור לא ימצא בבתיכם וכתוב אחד אומר, אך ביום הראשון תשביתו שאור מבתיכם, וכהנה רבות. ועל זה באה הקבלה בדרשות, ביישור הסתירות ובהבנת הכתובים (וראה בהקדמת ספר מצוות גדול, המאריך בזה). כן אנו מוצאים לפעמים שהלכה עוקרת מקרא כאמור בסוטה (ד' ט"ז ע"א), וכן בירושלמי (פ"ק דקידושין): בשלשה מקומות, הלכה עוקרת מקרא, התורה אמרה בתער ההלכה בכל דבר, התורה אמרה בעפר והלכה בכל דבר, ועל כל אלה באה התורה שבעל פה, לפרשם ולבארם, כמו שאמרו חז"ל (תורת כהנים פ' בהר) מה ענין שמיטה אצל הר סיני לומר לך, מה שמיטה נאמרו כללות ופרטות בסיני, כך כל המצוות נאמרו כללות ופרטות בסיני. וכן רבי עקיבא אומר, כללות ופרטות נאמרו בסיני ונשנו באהל מועד ונשתלשו בערבות מואב (חגיגה ד' ר' ע"ב). וכן בגמרא (ברכות ד' ה' ע"א) אר"ש בן לקיש מאי דכתיב ואתנה לך את לחות האבן והתורה והמצוה אשר כתבתי להורותם, לחות אלו עשרת הדברות, תורה זו מקרא, והמצוה זו משנה, אשר כתבתי, אלו גביאים וכתובים, להורותם: זו גמרא, מלמד שכולם נאמרו למשה מסיני. ובגיטין (ד' ס' ע"א) א"ר יוחנן לא כרת הקב"ה ברית לישראל אלא בשביל תורה שבע"פ, שנאמר כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל (שמות ל"ה כ"ז), וכן (במגילה י"ט ע"ב) מלמד שהראה הקב"ה למשה דקדוקי תורה ודקדוקי סופרים, ומה שהסופרים עתידים לחדש וכו', וכן איתא בירושלמי (פאה פ"ב ה"ו) ובמד"ר (קהלת) על הפסוק: מה שהיה כבר הוא, נאמר זה בשם ר' יהושע בן לוי וז"ל: ועליהם ככל

הדברים, מקרא, משנה, הלכות, תוספות והגדות, ומה שתלמיד ותיק עתיד לחדש כבר ניתנה למשה ע"ש (בירושלמי חגיגה פ"א הגירסא מה שתלמיד ותיק עתיד להורות). ובמד"ר ויקרא (פרשה כ"ב א) ביתר אריכות; ריב"ל אמר. ועליהם ככל הדברים, וכתוב כל המצוה אשר אנכי וגו', כל ככל, דברים הדברים, מצוה המצוה, מקרא משנה הלכות, תלמוד, תוספות, אגדות, ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לומר לפני רבו. כלן נאמרו למשה בסיני שנאמר (קהלת א) יש דבר שיאמר ראה זה חדש הוא, חברו משיב עליו כבר היה לעולמים ע"כ. ובתורת כהנים (פרשת בחקותי כ"ו) בהר סיני ביד משה, מלמד שניתנה התורה הלכותיה ודקדוקיה ופירושיה על ידי משה מסיני, וכן (במדבר רבה פי"ח ז) הלוחות היו בהם תרי"ג מצוות, כנגד אותיות מן אנכי עד אשר לרעך לא פחות ולא יותר, וכולן ניתנו למשה מסיני, שבהם חוקים ומשפטים תורה ומשנה, תלמוד ואגדה, וכן (בקהלת רבה ה, ו) דברים שתראה מיותרין בתורה, כגון תוספות של בית רבי ותוספות של ר' נתן, הלכות גרים ועבדים, אף הם נתנו למשה מסיני, ואפילו מה שתלמיד ותיק עתיד לומר בפני רבו, כולן ניתנו הלכה למשה מסיני, וכן ארבעים יום (לאחר מעמד הר סיני) עלה משה בהר סיני, קורא במקרא (תורה שבכתב) ביום, ושונה במשנה (תורה שבע"פ) בלילה (ראה מדרש תנחומא ילקוט שמעוני סוף פ' תשא) הנה אומר שהתורה שבעל פה, הרי באה כפירוש וביאור על תורה שבכתב, וכדברי הרמב"ם בהקדמתו לספרו "יד החזקה" וז"ל: כל המצוות שניתנו לו למשה מסיני בפירושו ניתנו, שנאמר ואתנה לך את לוחות האבן והתורה והמצוה, תורה זו תורה שבכתב, והמצוה פירושה, וצונו לעשות התורה על פי המצוה, ומצוה זו היא הנקראת תורה שבעל פה, עכ"ל וכן דבריו באריכות בהקדמתו לפירוש המשניות לזרעים, וראה בספר "יסוד המקרא" לרבנו אבן עזרא (שער ששי) הכותב וז"ל: "יש מצוות מבוראות בתורה, ויש מצוות שלא ידענו פירושם באמת, רק מפי הקדושים המעתיקים, שקבלו בן מאביו באמת, ותלמיד מרבו. ולולא הקבלה יוכל אדם לפרש אותם פירוש אחר, ויש מצוות קבלנו מהם ואין זכר להם בתורה, וכלל אומר לך, לולא אנשי כנסת הגדולה ואנשי המשנה והתלמוד, כבד אבדה תורת אלהינו ונשכח זכרה, כי אלה העמידו כל דבר על בוריה, ובארו לנו המצוות באר היטב, וכל המשפטים כאשר קבלום וכו', וכן כתב בקדמתו בהקדמתו השניה בדרך השנית, וז"ל: ואלה העוורים המוכים בסגורים, הלא ידעו אם לא שמעו, כי התורה שבכתב מיד אבותינו קבלנוה, וככה תורה שבעל פה מפיהם שמענוה, וחלילה חלילה שהוסיפו או גרעו על אשר קבלו ושמעו. ואם אין אמת לתורה שבע"פ, הנה לתורה שבכתב אין מרפא".

ושם בשער ראשון, כותב: והאמת, כי התורה מקור חיים, והיא יסוד כל דמצוות רק אין כח במשכיל לדעת מצוה אחת תמימה מן התורה, אם לא יעמד על דברי תורה שבע"פ וכו', וכן כותב בהקדמה (דרך ב') שלא תמצא בתורה מצוה אחת בכל דרכיה מבוראה וכו' וכל אלה המצוות צריכים לקבלה ומסורת, וזה לנו האות שסמך משה על תורה שבע"פ וכו', כי אין הפרש בין שתי התורות ומידי אבותינו שתייהן לנו מסורות עכ"ל הזהב, וראה (חגיגה ד' ירד ע"א) וליוצא ולבא אין שלום, אמר רב, כיון שיוצא אדם מדבר הלכה לדבר מקרא, שוב אין לו שלום ופירש"י ד"ה ליוצא, וז"ל: "שאין הוראה מדבר מקרא, שהמשנה מפרשת סתימת

התורה ע"ש. ומה מאד מתקבלת על הדעת הסברה שמביע התשב"ץ (חלק שלישי תשובה ש') שמכיון שישאל קבלו בהר סיני שתי תורות, אחת בכתב ואחת בע"פ, אמרו נעשה ונשמע. על התורה שבכתב, אמרו נעשה כל מה שכתוב בה, כי כן רואים וקוראים את דברי התורה ויודעים אלו המצוות והצווים שעלינו לקיים לשמור ולעשות, ועל התורה שבע"פ ענו ואמרו נשמע, כל מה שיאמרו לנו בעל פה בכל דור ודור, כי את התורה שבע"פ אפשר לדעת, על ידי שמיעת האוזן, כי האוזן שומעת מה שנמסר בקבלה איש מפי איש בביאור התורה שבכתב, כמו שאמרו חכמים בפסוק „אם שמוע תשמע“, אם תשמע בישן תשמע בחדש (ברכות מ' ע"א) סוכה (ד' מ"ו ע"ב) יעו"ש.

וידוע פירוש הגר"א על הפסוק הנאמר לפני עשרת הדברות (שמות כ, א) „וידבר אליהם את כל הדברים האלה לאמר“ מתחלה דיבור ואח"כ אמירה, לרמז על תורה שבכתב ותורה שבעל פה ביחד, כי זהו ההבדל בין דיבור לאמירה, הדיבור הוא על כל המצוה בכללותה, ואולם אמירה מכוונת על פרטי המצוה וענפיה, כדברי הנביא (ישעי' י"ז) „בראש אחיר“, ופירש"י שם „בראש הענף“, ומכיון שענפי המצוה נבדלים זה מזה, לכן משתמשים במלת אמירה על הפרטים והענפים, והתורה מדגישה עם התחלת עשרת הדברות, על הצמדת תורה שבכתב ובע"פ ביחד (ראה במאמר תולדות הגר"א להרב מהר"ל הכהן מימון שליט"א, מעמוד צ"ט ואילך) וראה „בהעמק דבר“ להנציח מוולוז'ין (בפ' ויקרא א. א. ב.) ויקרא אל משה וידבר אליו וגו', וכן דבר אל בני ישראל ואמרת, שהדיבור הוא על תורה שבכתב, והאמירה זוהי על תורה שבעל פה, ומתחלה ידבר תורה שבכתב, ואח"כ תורה שבע"פ ועי"ש והכל הולך לכיוון אחד.

ויובנו לי מתוך זה דברי המדרש (שמות רבה פרשה ל' ט') לפיכך נתן האלקים לעובדי כוכבים מצוות גולמיות שיגעו בהן וכו', שלכאורה הדברים סתומים. אולם הכוונה, שהמצוות שנתן לעובדי כוכבים בלי מצוות תורה שבע"פ, הרי הן בבחינת גולמיות כמו גולמי כלים, כלומר: בלתי נשלמות ונגמרות, שהרי זקוקות הן שירוקמו עליהן עור ובשר, ולהפיח בהן רוח חיים לפרשן, לבארן ולהשלימן, כי אחרת אי אפשר להבינן ולקיימן כדבעי, וכביטוי הקולע של בעל „ערוך השלחן“ בהקדמתו לספרו (לחלק „חושן משפט“) וז"ל „כי כשם שהנשמה נותנת רוח חיים בגוף האדם, כמו כן התורה שבע"פ נותנת רוח חיים בתורה שבכתב“, הרי שבלי תורה שבעל-פה נשארה התורה שבכתב גולמית וסתומה. והוא כאמור, שבלי התורה שבעל פה נשארה התורה שבכתב סתומה (וראה שם בחידושי הרש"ש שמפרש שניתנו המצוות ברמז מועט. כמו שדרשו לעיל בבראשית רבה (סוף פרשה ט"ז) שש מצוות מפסוק דויצו וגו' אבל לישראל פירש להם יפה באר הטב המצוות בתורה שבע"פ, ואתי שפיר שהביאו על זה פסוק של „ישקני וגו', כי טובים דחידך מיין“, הנדרש על דברי סופרים בחזית שם, והכוונה על התורה שבעל פה, כדמוכח שם עי"ש.

ויפה המליץ הגר"י רינס ז"ל על דברי חז"ל, (שבת ד' י"ד ע"א) „כל האוחז ס"ת ערום נקבר ערום“ כלומר: שהוא רוצה לקיים מצוותיה של התורה שבכתב כמו שהן, בבחינת ערומות בלי לבוש ופירוש המסורה, נקבר ערום בלא אותה מצוה, אז גם המצוה הזאת אין לה, מכיון שעשה אותה בצורה כזאת, כי המצוות

שבתורה שבכתב, הן בבחינות גולמיות וערומות, עד שקבלו עליהן את הרקמה הממשית והמכוונת של תורה שבעל פה, המסורת והקבלה.

ומה נמלצו דברי הגרמ"א עמיאל ז"ל (דא"ע ח"ג ה) על ערכה של תורה שבעל פה על דברי חז"ל קשיי ההבנה לכאורה, (בכורות ד' נ"ח ע"א) בן עזאי אומר, כל חכמי ישראל דומין עלי כקליפת השום, כלומר, השום מתקיים הודות להקליפה, שהרי האוכל שום קלוף שעבר עליו הלילה, דמו בראשו מפני הסכנה (נדה י"ז ע"א) כך ישראל מתקיים הודות לחכמיו שהוסיפו קליפות וסייגים לתורה שבכתב, ואז היא נשמרת ומקוימת, ובלי הקליפה, התורה שבע"פ, הרי התורה שבכתב בסכנה... ודפח"ח.

וחז"ל עטרו לתורה שבע"פ יפעת תפארת והוד כבוד, בדרשותיהם, ולדוגמא: נמשלה המקרא (התורה) כמים והמשנה כיון, והתלמוד כקונדיטון וכו', ועוד נמשלה מקרא כמלה, והמשנה כפלפלין והתלמוד כבשמים (מס' סופרים פט"ו ז—ח). ולידי בטוי נמרץ בא, בדברי המדרש (תנחומא נח ג') אלה תולדות נח נח, יתברך שמו של מלך מלכי המלכים הקב"ה, שבחר בישראל משבעים אומות, כמו שכתוב, כי חלק ה' עמו, יעקב חבל נחלתו (דברים ל"ב), ונתן לנו את התורה בכתב, ברמו, צפונות וסתומות, ופרשום בתורה שבע"פ וגלה אותה לישראל, ולא עוד אלא שתורה שבכתב כללות, ותורה שבע"פ פרטות, ותורה שבע"פ הרבה, ותורה שבכתב מעט, ועל שבע"פ נאמר ארוכה מארץ מדה ורחבה מני ים (איוב י"א) וכתוב, ולא תמצא בארץ החיים, (שם כ"ח) ומה לא תמצא בארץ החיים, וכי בארץ המתים תמצא אלא שלא תמצא תורה שבע"פ אצל מי שיבקש עונג העולם, תאוה וכבוד וגדולה בעולם הזה, אלא במי שממית עצמו עליה, שנאמר זאת התורה אדם כי ימות באוהל (במדבר י"ט) וכך דרכה של תורה, פת במלח תאכל וכו' שנאמר העם ההולכים בחושך ראו אור גדול, אלו בעלי התלמוד, שראו אור גדול, שהקב"ה מאיר עיניהם באסור והיתר, בטמא וטהור, ולעתיד לבא, ואזהביו בצאת השמש בגבורתו (שופטים ה). ולא קבלו ישראל את התורה עד שכפה עליהן הקב"ה את ההר כגיגית, שנא' וייתיצבו בתחתית ההר, (שמות י"ט) וא"ר דימי בר חמא, א"ל הקב"ה לישראל, אם מקבלים אתם את התורה מוטב, ואם לאו שם תהא קבורתכם, ואם תאמר על תורה שבכתב כפה עליהם את ההר, והלא משעה שאמר להן מקבלין אתם את התורה ענו כולם ואמרו נעשה ונשמע, מפני שאין בה יגיעה וצער, והיא מעט, אלא אמר להן על התורה שבע"פ, שיש בה דקדוקי מצוות, קלות וחמורות, והיא עזה כמות וקשה כשאל קנאתה, וכו' ואף הקב"ה כתב ברית עם ישראל, שלא תשתכח תורה שבע"פ מפיהם ומפי זרעם עד סוף כל הדורות, שנאמר, ואני זאת בריתי אותם אמר ה' רוחי את אשר עליך ודברי אשר שמתי בפיך לא ימוש וגר', ולא כתוב מן אל מפיך ורעך ומפי זרע ורעך. ולפיכך קבע הקב"ה שתי ישיבות לישראל שיהיו הוגין בתורה יומם ולילה, ומתקבצין שתי פעמים בשנה באדר ובאלול מכל המקומות ונושאים ונותנים במלחמתה של תורה, עד שמעמידין דבר על בוריו והלכה לאמתה, ומביאין ראיה מן המקרא ומן המשנה ומן התלמוד, כדי שלא יכשלו ישראל בד"ת, שנא' (שם ט"ו) ה' עוז לעמו יתן ה' יברך את עמו בשלום, ואותן ב' ישיבות לא ראו שבי ולא שמד ולא שלל ולא שלם בהן יון ולא אדום וכו' וכו', צדקה עשה הקב"ה עם ישראל שהקדים והגלה את גלות יכניה לגלות צדקיה, כדי שלא להשתכח מהן תורה שבעל פה, וישבו בתורתן בבבל מן

אותה שעה עד היום וכו', ומשם עולין לירושלים שנא' ועלו מושיעם בהר ציון וגו' (עובדיה א') אותה שעה, והיתה לה' המלוכה אכ"ר, ע"כ. דברים נפלאים והימנון אדיר לתורה שבע"פ!

חז"ל הבליתו חביבות מיוחדת לתורה שבע"פ, חזקה ואמצוה ואף בכרוה והעדיפוה במעלה, באומרם לדוגמא: דברי סופרים חביבים יותר מדברי תורה (ירושלמי ברכות פ"א ה"ז) וכן חביבין הן הדברים הנדרשים מן הפה מן הדברים הנדרשים מן הכתב (ירושלמי פאה פ"ב ה—), וכן, נאמרו דברים בפה ונאמרו דברים בכתב ואין אנו יודעים איזה מהן חביב, כשהוא אומר, כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל הוי אומר אותם שבפה חביבים (שם) וכן מה דכתיב, כי טובים דודיך מיון, אמרה כנסת ישראל לפני הקב"ה רבש"ע עריבים עלי דברי דודך דברי סופרים יותר מיינה של תורה (ע"ז ל"ה ע"א). וכן אמרו דבר זה מתורת משה לא למדנו ומדברי קבלה למדנו (תענית י"ז ע"ב).

ומתוך החביבות הזאת, שמרו חז"ל על התורה שבע"פ מכל משמר, ועשו משמרת למשמרת, בצורה והחמירו בה, כמו שאנו מוצאים בדבריהם לדוגמא: רק השמר לך ושמור נפשך מאד פן תשכח את הדברים אשר ראו עיניך, ופן יסורו מלבבך (דברים ד, ט) מהו את הדברים, אלו דברים שאתה רואה אותם שהם כתובים בכתב, ופן יסורו מלבבך אלה הדברים שנתתי לך על פה (שמות רבה פ' מ"ז ד). וכן דברי תורה יש בהן קולין ויש בהן חמורים, אבל דברי סופרים כולם חמורים (ירושלמי ברכות פ"א ה"ז) וכן בני הזהר בדברי סופרים יותר מדברי תורה (עירובין ד' כ"א ע"ב) אין דברי תורה צריכין חזק ודברי סופרים צריכין חזק (ר"ה ד' י"ט ע"א) חכמים עשו חיזוק לדבריהם יותר משל תורה (עירובין ע"ז ע"א) והחמירו בדבריהם עד כדי נדוי ומיתה, ולדוגמא: כל המפקפק בדברי סופרים צריך נדוי (מכות ד' ז') כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה (עירובין כ"א ע"ב), ועוד. וראה בס"ס אוצר הגאונים לברכות (עמוד י' סוף אות כ"ו) שהביא מפירוש רבנו חננאל, דגרס בירושלמי על הא דר' טרפון שאמר, אני הייתי בא בדרך והייתי לקרוא כדברי ב"ש וסיכנתי עצמי וכו', — ר' בא בר כהן בשם ר' יודה בן פזי, תדע לך שדברי סופרים חמורים מדברי תורה, שהרי ר' טרפון אילו לא קרא כלל היה עובר בלאו (וראה אר"ז ח"א סי' י"א שגורס בעשה) ומשום שעבר על דברי בית הלל נתחייב מיתה ע"ש.

וראה בפרק בן באבוי, תלמידה דראבא, תלמיד רב יהודאי גאון (בגנזי שכתר ח"ב ע' תקע"א) וז"ל: „ופרשו אשה יפה זו תורה שבכתב שהיא יפה כזוהב, ובזמן שאדם אינו מקשיב לחכמים ולדבריהם, דומה לחזיר, שכך כתיב אמר נבל בלבו אין אלקים, ופרשו חכמים אין נבל אלא חזיר, שמנבל את עצמו בצוואה ובכל סרוחה, ואין חזיר אלא מי שלמד תורה שבכתב וכפר בתורה שבעל פה, וכפר בחכמה, אשה יפה וסרת טעם ואין אלהים אלא חכם, שכך כתוב אלהים לא תקלל, ומי כפר בחכמה אשה יפה וסרת טעם. ופירשו חכמים כ"ו. בזמן שאדם למד תורה שבכתב ואינו לומד תורה שבע"פ שהיא פירושה של תושב"ד, היא אשה יפה וסרת טעם, שאינו מבין כלום וכו' עכ"ל. ע"ש.

ולדידי בטוי נמרץ ביותר בא הדבר בגמרא (ע"ז ד' י"ז ע"ב) כל העוסק בתורה בלבד, דומה כמי שאין לו אלקה, עד כדי כך! ז"א: שאם הוא עוסק רק

בתורה שבכתב, וכופר בתורה שבעל פה, הרי הוא כופר בנותן התורה, בשלמותה ובתמימותה, שכן כל מה שנאמר בעל פה בדברים העתידיים להתחדש אליהם נאמרו מסיני, ולפיכך דומה כמי שאין לו אלקה, כי שתי התורות ביחד נאמרו ואם כופר באחת בתורה שבעל פה גם תורה שבכתב אין לה, כאמור.

כי אמונתנו אומן, שמשנה רבנו מסר לישראל את התורה שבע"פ וילמדה ופרשה בעצמו בעבר הירדן, כמו שנאמר בתורה (דברים א' ה') בעבר הירדן בארץ מואב הואל משה באר את התורה הזאת, ודרשו חז"ל אמר להם, כבר אני סמוך למיתה, מי ששמע פסוק אחד ושכחו, יבא וישננו, הלכה אחת ושכחו, יבא וישמענה, לכך נאמר באר הטב (ספרי דברים ס' ד') והוא הקהיל את כל חכמי ישראל וביאר להם עניני התורה ואת הקל וההמור, מן הדברים שאינם מפורשים בתורה אלא ברמו, וכפי שנאמר (דברים א' ג') הבו לכם אנשים חכמים ונבונים וכן הזהיר אותם במקום אחר, ואמר (שם י"ז ח') כי ייפלא ממך דבר למשפט וגו' ובאת אל הכהנים וגו' על פי התורה אשר יורוך וגו' על פי הכתוב לא נאמר, אלא אשר יורוך (שהש"ר א. ד.) ונאמר להלן (שם י"א) לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך, העובר על דבריהם חייב מיתה (ברכות ד' ע"ב), וראה באריכות בהקדמת הרמב"ם בסדר זרעים מזה.

וראוי לציין מה שאמרו בגמרא (גיטין ד' נ"ט ע"א) אמר בריה דרבא ואי תימא רבי הלל בריה דר' וולס, מימות משה ועד רבי לא מצינו תורה וגדולה במקום אחד, אר"א בריה דרבא, אף אני אומר מימות רבי ועד רב אשי לא מצאנו תורה וגדולה במקום אחד. הוזכר כאן כצד שזה אצל שלשת אישים אלה שיש בזה בכדי להדגיש על הקשר הגרדי בין תורה שבכתב ושבעל פה, החוליות המשולבות והתאומות בשרשרת האחדיה. שכן אלה השלשה, מאורי עולם: משה רבינו, ר' יהודה הנשיא ורב אשי המהוים ומסמלים את הקשר הבלתי ניתק הזה, בין תורה שבכתב ותורה שבעל פה, והם הציירים אשר עליהם מסתובבים דרכי חיינו, קיומנו וגדולתנו — משה רבנו מקבל התורה שבכתב על הר סיני, המפרשה ומוסרה הלאה בעבר הירדן, ר' יהודה הנשיא מחבר וחותר את המשניות, ורב אשי חותר התלמוד אוצר התורה שבעל פה, הכל משתלב יחד, באשר כולם נתנו והושלמו מסיני ע"י קורא הדורות מראש, בשלשתם התאחדו והשתלבו תורה וגדולה. וראה בהקדמת הרמב"ם ז"ל לספרו "יד החזקה" "מר' אשי עד משה רבנו עליו השלום ארבעים דורות וכו' ומשה רבנו מפי הגבורה, נמצא שכלם מה' אלקי ישראל".

התורה שבעל פה, היא איפוא גולת הכותרת של התורה שבכתב, היא היא המפתח הפותח את השער ואת נבכי מעיינות התורה שבכתב. וכדאי לצטט את האמרה היפה של הגרי"י רינס ז"ל, מתוך יתר אמרותיו הנוצצות המוקדשות לתורה שבעל פה, שפורסמו בספר "טללי אורות" לידידי הדב ר' א. ז. רבינר (עמוד כ"ג) בביאור המאמר המובא לעיל, "הזהר בדברי סופרים יותר מבדברי תורה, שבדברי תורה יש בהן עשה ולא תעשה, ודברי סופרים כל העובר על דברי סופרים חייב מיתה" ויומשל הדבר, למי ששם מנעול על אוצר גדול של זהב ואבני חפץ, שאיש לא יודע לפתחו, רק מי שיש לו המפתח העשוי לכך, הרי זה כאילו המפתח בעצמו שזה מחיר אשר לא יסולא בפז, שהרי רק על ידו יכולים להגיע אל האוצר הגנוז, והוא גם לפי זה חייב בשמירתו המעולה, בכדי שלא יבולע לו כל האוצר הגדול

הזה, כן הדבר הזה: דברי סופרים הם המפתח ומכשיר הפיענוח למכמני התורה שבכתב ולאוצרותיה. ואם אמנם שבמשפטי התורה, יש לכל אחד ואחד ערכו המיוחד לו, כי הם נערכים כפי ערכם הפרטי, ולזאת יש לכל אחד ואחד ענשו המיוחד לו, אמנם דברי סופרים שהם הם המפתח של כל התורה ובלעדיהם לא ידע שום דבר מדברי התורה, על כן אם יקל באיזה דבר מדברי סופרים הללו, מצד שהוא דברי סופרים, יש עליו חיוב מיתה, כי בהפסדם תופסד כל התורה שבכתב, ותכלית המאמר היא להראות מעלת תורה שבעל פה, איך שבלעדה אין שום קיום לתורה שבכתב, והיא היא המפתח היחידי לכל התורה הכתובה והמסורה, ולזאת גדול מאד ערך התורה שבע"פ ודפח"ח (וראה אורה ושמחה שער חמישי פרק ב).

ג

תורה שבעל פה כוללת בתוכה כל האוצר התורני הגנוז, ממש רבנו דרך השתלשלות הדורות. מהן, הלכות ברורות שהיו מסיני, ואסמכיהן על פסוקי התורה. מהם דברי קבלה, דברים שנאמרו בנביאים וכתובים, ונקרא קבלה לפי שקבלי נבואתם ממש רבנו (ראה שיטה מקובצת, בב"ק ד' ב' ע"ב בשם יש מפרש). דברי סופרים, דברים הנלמדים מדרשות גמורות על פי מדות מקובלות (ל"ב מידות, י"ג מדות, ועוד), וכן מה שפירשו או תקנו חכמי תורה שבעל פה, יש בהם דברים שעיקרם מן התורה ופירושה מדברי סופרים, ויש שכל עיקרם רק מדרבנן, אם בתור גזירות שגזרו חכמים, ואם בתורת תקנות שתיקנו. וזה כולל גם דקדוקי סופרים שהוסיפו חכמים להתמיר ולעשות סייג ואזנים לתורה, וגזרו גזירות להרחיק את האדם מן העברה.

מלבד אלה נמצאים במסגרת זו גם תקנות ומנהגים מיוחדים, שהונהגו לסדרי הצבור וחיי המדינה, וכן הלכות מקובלות בחיי החברה לסוגיה, דברים אלה נזכרים ומוגדרים בגמרא במקומות שונים בלשון "כמנהג המדינה" או "הלכות מדינה" (ראה ב"מ פ"ג ע"א, ק"ג ע"א, וב"ב ד' ב'). כן אנו מוצאים בדברי חז"ל דינים שונים בהלכה המתפרשים כ"הלכות מדינה" ולדוגמא בקידושין (ד' ל"ט ע"א) ערלה הלכה, ופירושו בש"ס היינו "הלכות מדינה" וכן בב"מ (ד' נ"ט ע"א) באמת אמרו ביין התירו לערב קשה ברך ואמרו בגמרא, הדא אמרה, כל באמת הלכה היא, ולפי הכלל בירושלמי כל "באמת" הלכה למשה מסיני היא. חישב הרמב"ם בהקדמתו לסדר המשנה, בין ההלכות המקובלות בסיני, וראה תשובת "חות יאיר" (ס' קצ"ב) ובמבא התלמוד להגהר"צ חיות ז"ל (פרק ט"ו).

כל מכלול ההלכות, התקנות, הגזירות והמנהגים, מחלק הרמב"ם בהקדמתו הנפלאה לפי המשניות, לחמשה חלקים, מבוארים, מוגדרים ומוסברים ועל כל אלה משוך חוט אחד, שאנו מצווים ומוזהרים לקיימם לכל בחינותיהם מטעם לא תסור, וכמו שכותב בספר המצות (שורש א), שכל דבר שצונו חכמים לעשות וכל מה שהזהרנו, הרי בלא תסור יעו"ש, וכן מבחינת "ושמרתם את משמרת"י" ובא בו הקבלה, "עשו משמרת למשמרת"י (יבמות כ"א ע"א). כן אסור לעבור על תקנות ומנהגים, שעל זה נאמר, כל העובר עליהם ופורץ גדר ישכנו נחש (קהלת י'). וכן חוזר הרמב"ם בהקדמתו לספרו "יד החזקה" וז"ל: כל הדברים שבגמרא הבבלי, חייבין כל ישראל ללכת בהן, וכופין כל עיר ועיר וכל מדינה לנהוג בכל המנהגים שנהגו

חכמי הגמרא וכו', הואיל וכל אותם הדברים שבגמרא הסכימו עליהם כל ישראל וכו', והם ששמעו את הקבלה בעקרי התורה כולה, דור אחר דור, עד משה רבנו ע"ה, וכן כותב שם בסוף מנין המצות וז"ל: אלו הן תרי"ג מצוות שנאמרו לו למשה מסיני, הן וכללותיהן ופרטותיהן ודקדוקיהן, כל אותן הכללות והפרטות והדקדוקין והביאורין של כל מצוה ומצוה היא תורה שבעל פה, שקבלו ביד מפי ביד עכ"ל.

ד

האזהרות החמורות והענשים הכבדים, שרמזנו עליהן לעיל, על קיום התורה שבעל פה ועל העובר עליה, יסודם בחששות של זלזול ואיהתחשבות בדעת החכמים, שלפיכך עמדו על זה חכמינו ז"ל בתקיפות יתר, על קיום התורה שבעל פה, שזהו בעצם קיום התורה בכלל וקיום חיינו בכלל ביחד, כמו שמתבטא יפה בטור ש"ע (אור"ח ס' קל"ט) על ברכת התורה „שנתן לנו תורת אמת וחיי עולם נטע בתוכנו". שתורת אמת זו תורה שבכתב, וחיי עולם זו תורה שבעל פה, דכתיב דברי חכמים כדברונות וכמסמרות נטועים יע"ש, ומכאן כל התכונה הרבה בחכמינו ז"ל בהגנתה נגד המתפרצים והכופרים בה, כי בזה ראינו את חיי עולמנו וקיומנו לעתיד.

תכונה רבה מיוחדת למאורע מסוג זה מציינת הגמרא (יבמות ד' ע"ו ע"ב) במשנה, עמוני ומואבי אסורין איסור עולם, אבל נקבות מותרין מיד, ובגמרא, מנה"מ, דאמר קרא, וכראות שאול את דוד יוצא לקראת הפלשתי אמר אל אבנר שר הצבא בן מי הנער אבנר וכו', א"ל דואג האדומי עד שאת משאיל עליו אם הוא הגון למלכות אם לא, שאל עליו אם ראוי לבא בקהל אם לאו, מאי טעמא דקאתי מרות המואביה, א"ל אבנר, תנינא עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית וכו', מיד ויאמר המלך, שאל אתה בן מי זה העלם, התם קרי ליה נער, הכא קרא ליה עלם? הכי קאמר ליה, הלכה זו נתעלמה ממך, צא ושאל בבית המדרש. שאל, אמרו ליה, עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית, אקשי להו דואג כל הני קושייתא, אישתיק, בעו לאכרוז עליה, מיד ועמשא בן איש ושמו יתרא הישראלי אשר בא אל אביגיל בת נחש, וכתוב יתר הישמעאלי? אמר רבא, מלמד שחגר חרבו כישמעאל, ואמר כי מי שאינו שומע הלכה זו ידקר בחרב, כך מקובלני מבית דינו של שמואל הרמתי, עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית.

כל התכונה הזאת אומרת דרשני; יתרה מזו, חגירת חרב והאיום בדקירה בה, לשם מה היא באה? אלא כאן הובלטה בהבלטה יתירה, הצלת התורה שבע"פ וההגנה עליה בחרף נפש, כאן הוצרכה עמידה על המשמר, זריזות ועזרת יוצאת מן הכלל, בכדי שלא יבולע לה. כי אם תעורר עמדתו של דוד מלך ישראל, עם צאתו מחלציה של רות המואבית, הרי שמקפחים ומזלזלים בדין של תורה שבעל פה, שנפסק בבית דינו של שמואל הרמתי, שדרש את הדרש „עמוני ולא עמונית מואבי ולא מואבית, שהנקיבות של עמון ומואב מותרות לבא בקהל. כאן עמד איפא גורל התורה שבעל פה בפני נקודה מכרעת, לפיכך הכריזו על מסירות נפש ממש להצלת התורה שבע"פ, עד כדי מלחמת חרבו... אנו מוצאים תופעות מקבילות לזה, כגון בתופעות עשיית העגל, שמשה רבנו בעצמו — למרות היותו אוהב ישראל נאמן, — הכריז בשם ה' על „שימו איש חרבו על ירכו, ושובו משער לשער במחנה

והרגו איש את אחיו ואיש את רעהו ואיש את קרובו" (שמות ל"ב כ"ז). עד כדי כך! זהו דאי מפני שכאן נשקפה סכנה לתורה; וכן אנו מוצאים במלחמת אליהו בנביאי הבעל (מלכים א' י"ח מ') שנאמר שם: „ויאמר אליהו להם, תפשו את נביאי הבעל, איש אל ימלט מהם, ויתפשם ויורידם אליהו אל נחל קישון וישחטם שם. וזהו שוב משום שכאן נשקפה סכנה ליהדות, כאמור שם, (בפסוק כ"ב) „אם ה' האלהים לכו אחריי, ואם הבעל לכו אחריי“, ובשעה שישנה הסכנה לכל התורה, צריכים להלחם ללא חת בכל עוז הנפש והגוף גם יחד, בכדי להצילה מבלע. תופעה מעין זו אנו מוצאים גם בגזירות דרבנן, כגון בגזירת י"ח דבר (ראה שבת ד' ז' ע"א), „נעצו חרב בבית המדרש“, (ובירושלמי שם פ"א דשבת „עמדו עליהן בחרבות וברמחים“) אמרו, הנכנס יכנס והיוצא אל יצא, ואותו היום היה הלל כפוף וכו' והיה קשה לישראל כיום שנעשה בו העגל. והכל מפני הטעם האמור, כי ראו בגזירות י"ח דבר חזות הכל, להצלת התורה, הטהרה והעם, ומחשש של התערבות בגוים, בדוגמא למה שמצינו גזור פיתן משום יינן וכו' משום בנותיהם. לפיכך היה נטוש המאבק בצורה החמורה ביותר, וזה סוד הרעש מסביב לדרש של „עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית“, שכן היה כאן המדובר על יסוד תורה שבעל פה.

וקרובה לאמת ההשערה של ידידנו הדגול הרה"ג כמהרי"ל מימון שליט"א („סיני“ כרך ד' ועוד). ומצאתי את זה בספר „גידולי ציון“ חלק א', להרב מהרימ"ז הורוויץ ז"ל, בשם הרב מהורמ"ל רובין ז"ל), שלכן אנו קוראים בחג השבועות את מגילת רות, בכדי להפגין ולהדגים על הקשר האמיץ של תורה שבכתב, שניתנה בחג השבועות לתורה שבעל פה, שעל יסוד הדרש בפסוק „עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית“, הותר דוד לכור בקהל. והוקמה והושתתה המלוכה בישראל. וזה בא להוציא מלבם של הכופרים בתורה שבעל פה, הקראים, שמתחילים בדוד מלך ישראל ומשבחים ומפארים אותו, ולעומת זה הם כופרים במדרשי חז"ל. והרי עצם מלכות של דוד מטפחת על פניהם ויש להוסיף, כי אם אמנם „בהרי כבשי דרחמנא למה לך“, ומי תיכן את רוח אלקים, מתגלה כאן בצורה מפליאה רצונו של הקב"ה, שדוקא מלך ישראל יצא מחלציה של עמונית, להראות כמה חשוב ערכה של תורה שבעל פה, שעל יסודה הושתתה מלכות ישראל. והרי זה כעין מה שנאמר בגמרא (עבודה זרה ד' ד' ע"ב) לא דוד ראוי לאותו מעשה וכו', לומר לך שאם חטא יחיד אומרים לו כלך אצל יחיד, וברש"י שם ד"ה לומר לך, „גזירת מלך היתה, ליתן פתחון פה לשבים“, כך דוד כאן שמש אות דוגמא לרבים לחזק תורה שבעל פה *...

(*) ואאמור הרב ר' אלכסנדר גדלי' ז"ל, אמר בזה רעיון נועז, כי רצה ה' שהמלכים שלנו יקבלו גם קומץ של עריצות ותקיפות, הדרושות לפעמים בעת הצורך לחזק את המלוכה ו„מלך פורץ לו גדר ואין ממחה בידו“ (סנהדרין כ' ע"ב), לזאת היתה מדעת הקב"ה, שיתחתנו המלכים עם נכריות שהתגבירו. אשר ספגו לתוכן רחחת דמים של עריצות, בכדי להשתמש לעת מצא במדה זו לקיום המלוכה.

הנהגה הראני ידידי היקר הרה"ג חכם וסופר, כמהו"ר ראובן מרגליות שליט"א שזה איתא בזהר חדש (רות ע"ט ריש עמוד א') וז"ל „והמלכים התחייבו להיות מורע דוד, כדי שיהיו רחמנים ואכזרים, רחמנים מצד האב, ואכזרים מצד האם, וזהו צריך להיות כאחד“ ושמחתי על זה, ובמקום אחר הארכתי.

ודבר זה בא לידי ביטוי נמרץ בגמרא (יבמות ד' ע"ז). דרש רבא, מה דכתיב „פתחת למוסרי” אמר דוד לפני הקב”ה רבש”ע ב’ מוסרות שהיו עלי פתחתם, רות המואביה ונעמי העמונית, ולהלן: דרש רבא מ”ד, רבות עשית את ה’ אלהיך, נפלאותיך ומחשבותיך אלינו, אלי לא נאמר, אלא אלינו, מלמד שהיה רחבעם יושב בחיקו של דוד, א”ל עלי ועליך נאמרו שני מקראות הללו. והכוונה, על ההיתר הזה לפי הדרש „עמוני ולא עמונית”, בכדי להורות הלכה לדורות ולהשתית את תוקף תורה שבעל פה וערכה, בחיי עולמים.

ולא אמנע בזה מלהביא את דברי הגר”א זצ”ל העמוקים והנאמנים בעקבות עמידתו על ההבדלה בין המלים דבור לאמירה שהבאנו לעיל, בבאורו את הפסוק בתהלים (ק”ט קס”א קס”ב) שרים רדפוני חנם, ומדברך פחד לבי, שש אנכי אל אמרתך כמוצא שלל רב”, ובמדרש (תהלים שם) שרים: אלו דואג ואחיתופל, שהיו שרים בתורה, והללו היו מוכירים כפעם בפעם לדוד את מקור מחצבתו ומולדתו, שהוא בא מרות המואביה, ומואב אסור לבא בקהל, לפי התורה הכתובה, אבל מסורה לנו מתוך תורה שבעל פה: „עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית”. ועל זה אמר דוד: „שרים רדפוני חנם”, אמנם מדברך פחד לבי, מן התורה שבכתב שנקראת בשם דבר, אני מפחד, כיון ששם כתוב „לא יבא עמוני ומואבי בקהל ה’” אבל „שש אנכי על אמתך”, מכיון שבתורה שבע”פ שהיא באמירה, אמרו „עמוני ולא עמונית, מואבי ולא מואבית” הרי אני מותר לבא לקהל... ודפח”ת. וכמהשך להשערה הג”ל ע”ד טעם אמירת מגילת רות בשבועות, הוספתי השערה משלי, שאולי זהו טעם המנהג שנשתררב מדור לדור, לאמר תקון ליל שבועות, המורכב מפסוקי תורה, פרקי תנ”ך, פרקי משניות, וקטעי גמרא, בכדי להראות ולהדגיש את קשר הגרדי בין תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ואת צמידתן לעולם ועד. והדגמה זו באה דוקא ביום מתן תורה.

ה

וכשם שהודגשה החרדה העצומה לגורל קיומה של תורה בע”פ בשעת משבר, כך הובלטה והוטעמה השמחה הגלויה שהתבטאה בחגיגות יתירה, לכל נצחון של תורה שבעל פה, בתקופות שונות ולעתים מזומנות. בפרקים הבאים נעמוד על כל פרט ופרט במערכת המאבק עם הצדוקים והקראים, מכחישי תורה שבעל פה, ועל דרכי ההתגוננות כלפיהם באמצעי הגנה שונים, כדי שלא לתת לצדוקים לרדות מחד, וכן על החגיגות היתרה ושמחת יו”ט ממש בנצחונות עליהם — מאידך. כאן נעמד על שלשה אירועים היסטוריים, האוצרים בקרבם נצחונות נאמנים של התורה שבע”פ, כנגד מכחישיה ואשר תוצאותיהם שמשו לחזק ואמוץ של תורה שבע”פ והשתרשותה בעמקות יתר, בתוככי אומתנו:

(א) שמחת בית השואבה. שחכמינו ז”ל תיארוה בצורה רגשנית ופיוטית גם יחד, באומרים: „מי שלא ראה שמחת בית השואבה לא ראה שמחה מימיו, במוצאי יום טוב הראשון של חג ירדו לעזרת נשים, ומתקנים תקון גדול וכו’, וארבעה ילדים מפרחי כהונה ובידיהם כדים של מאה ועשרים לוג שמן, שהם מטילים לכל ספל וספל וכו’, ולא היה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה, חסידים ואנשי מעשה היו מרקדים לפניהם ואבוקות אור בידיהם (סוכה ד’ נ”א ע”א).

כידוע היה נטוש אז המאבק בין הפרושים והצדוקים, כי מסוף ימי יוחנן הורקנוס והלאה, גברו הצדוקים על הפרושים. הם ישבו בסנהדרין וכן עניני הדת היו נחתכים על ידיהם, והמצב הזה החזיק כל ימי ממשלת ינאי המלך עד מלך אשתו שלמינו, ואז נשתנה הדבר, הצדוקים נהדפו מעט מעט מסנהדרין ואת מקומם לקחו הפרושים (ונדבר עוד על זה להלן). וכימי הלל חגגו את הנצחון המוחלט על הצדוקים, ולפיכך קבעו את מצוות נסוך המים, כי זו היתה המחלוקת של הפרושים והצדוקים שהאחרונים התנגדו לה. ויש בזה סמוכין להמעשה בינאי המלך שהיה גם כהן גדול, ששפך את המים על רגליו. ומכאן השמחה הכפולה: א) שחידשו את נסוך המים, שיסודה בתורה שבע"פ; ב) שחגגו את חג הנצחון על הצדוקים, שהתבטא בנצחון של תורה שבעל פה*.

השערה זו קרובה לאמת ומצאתיה, אח"כ בספר „חגים ומועדים“ להרה"ג מהר"ל מימון שיחי' (ד' נ"ט), וכן בספר „ההלכה וההיסטוריה“ על מס' אבות לר' יעקב אשכנזי ז"ל (דף נ"ד) וראה בספר „המדרש והמעשה“ להרב הגאון מהר"י ליפשיץ ז"ל פרשת (ויקרא דרוש ב'), וסמך להשערה זו, יש מהברייתא השנויה (בסוכה שם) כי יש מהם אומרים „אשרי ילדותנו שלא ביישה את זקנותינו“, אלו חסידים ואנשי מעשה, ויש מהם אומרים „אשרי זקנותינו שכפרה על ילדותנו“ אלו בעלי תשובה, שנראה, כי החסידים ואנשי המעשה הם הפרושים ובעלי התשובה הם הצדוקים, אשר נחמו על מעשיהם ונמשכו אחרי כך אחרי הפרושים. לפיכך התבטאה השמחה ביתר שאת ועוז, כי זה שמחת התורה שבעל פה ונצחונה, ומכאן התרגש הלל בשמחתו באומרו: „שאם אני כאן הכל כאן“, ומכאן הצטרפותם לשמחה זו של פרחי כהונה, דור העתיד, שכולם גם הזקנים והצעירים שאבו רוח הקודש כפי דברי הירושלמי (סוכה פ"ה ה"א, ומ"ר בראשית פרשה ע, י"ח) כדי להשריש מחדש בלב כל העם וביחוד בנער את האמונה בתורה שבע"פ, „ולא היתה חצר בירושלים שאינה מאירה מאור בית השואבה“ (שם) לאורה של תורה שבעל פה*.

(*) ודבר יפה אמר בזה ידידי, הרב ר' ח. ד. אורבך על מה שנא' במשנה (סוכה מ"ח ע"ב) שפעם אחת נסך אחד על רגליו ורגמאוו כל העם באתרוגיהן למה דוקא באתרוגיהן? אלא רצו בזה להוכיח, עמדתם הכוזבת של הצדוקים, שאינם מודים בנסוך המים, שזה מתורה שבעל פה, והרי למה אתם מודים לקיים את מצות אתרוג, הלא כל נטילת האתרוג זהו לפי דרשת חכמינו ז"ל, „עץ שטעם עזו ופריו שוים“... „הדר באילנו משנה לשנה“ ועוד (סוכה ל"ה ע"א) וא"כ אתם בעצמכם סותרים את דעתכם ו„מדויל ידיכו משתלמין“? וזה הפי': שרגמאוו באתרוגיהן, כי בזה סתרו את דעתו, ומצאתי את הרעיון הזה אח"כ בספר „שארית מנחם“ לידידי הרב מהרש"י רובינשטין שליט"א מפאריס. (חלק ג', „סוכות“ מאמר קצ"ב).

(*) ודבר יפה בכיון זה, אמר הרב הגאון כמהור"י ליפשיץ בספרו „המדרש והמעשה“ (שם פרשת ויקרא, דרוש ב') על מאמר הלל בשמחת בית השואבה: „אם אני כאן הכל כאן ואם אין אני כאן מי כאן“ בעקבות הגמרא (פסחים ד' ס"ו ע"א), הלכה זו נתעלמה מבני בתירה, אי פסח דוחה שבת, אמרו להם אדם אחד יש וכו' והלל הבבלי שמו וכו', אמר להן, נאמר מועדו בפסח ונאמר מועדו בשבת כו'. הושיבוהו בראש, הרי שהסבה הקרובה

(ב) חג החנוכה, הוא חג של תורה שבעל פה, עמד על זה מרן הרב עמיהל בספרו (דרשות אל עמי, ח"ג דרוש ה'). החג הזה מכריז בפומביות יתירה לא רק על ערכה של תורת ישראל בכלל, אך גם על ערכה המיוחד של התורה שבע"פ בפרט. נכנסו היונים להיכל וטמאו כל השמנים שבהיכל, ז"א: שהם לא חפצו לשרוף את ההיכל וגם לא לללות את השמן, אלא רק לטמאות, וידוע שאין טומאה למשקין מן התורה (עי' בפסחים ד' ט"ז ע"א) והקב"ה לא עביר ניסא בכדי, ואם נעשה הנס הנפלא הזה, הרי ש"מ, שאמנם צדקו חז"ל (שהבאנום לעיל), "כי טובים דודין מיין, חביבים עלי דברי סופרים יותר מיינה של תורה" (מדרש שה"ש) וכשגזרו הסופרים טומאה על המשקים, הנה השי"ת בעצמו מקבל את הגזירה כביכול, ומשנה בשביל זה את מערכת הטבע [תמצית הרעיון הזה מצאתי בדרשות, "חתם סופר" (חנוכה שנת תקצ"ו) וידידי הרב מהר"א זלמנוביץ בספרו "חי נפש (ח"א עמוד שכ"ו) מוסיף, דלפי"ו נקרא יום השמיני לחנוכה, "זאת חנוכה", מפני שהתורה נקרא זאת, כאמור במד"ר (פ' אחרי), שנאמר זאת התורה, ובנס של ח' נרות נתקיימה הזאת, ז"א: תורה שבע"פ...] והנס לא ללמד על עצמו יצא, אלא ללמד על הכלל כולו של תקופת החשמונאים, שכולה חגיגה פומבית של תורה שבע"פ, שעלתה אז כפורחת, ותעש לה כנפים לעלות מעלה מעלה, ומימים ההם, הרימו חכמי הפרושים ראש, וידם היתה על העליונה, גם בכל הנהגת המדינה שם היו האורים והתומים של המלוכה, באופן שחג החשמונאים בכלל הוא חג שבע"פ.

ואמנם, דוקא מתוך זה הצמידו לחג זה הערכה גלויה, תכונה רבה ופומביות יתירה. מפני שעל תורה של בע"פ, דברי סופרים ורבנן, היו עוררין, ספקנים ומתנגדים בצורות שונות, והיו צריכים איפא לחזק, לעודד ולהעמיק את האמונה בתורה שבעל פה, עד שנאמרו במצוה זו ההגדרות של "מהדרין", ומהדרין מן המהדרין, והודגש כאן, "פרסומי ניסא", בצורה הבולטת ביותר. וכן המקור של מצוה דרבנן מ"לא תסור", נאמרה בנס חנוכה, שהיא מצוה דרבנן, וחז"ל הטעימו את המצוה הזאת באופן מיוחד, בכדי להעמיד על חשיבותה של תורה שבעל פה, שהיא בת ליתתה ותמציתה של תורה שבכתב.

ודבר זה משתקף במיוחד בספר החשמונאים הראשון, שעם התאור הנמצא שם על נס חנוכה מפעפעת בו, הרגשת מסירות לתורה שבע"פ, ספר זה מאריך לספר בשבחם של החשמונאים הראשונים, שהיו נלחמים על קדושת התורה שבע"פ, ערכה ונצחונה, וצדק בזה הרה"ג מהר"ל מימון שליט"א בספרו "חגים ומועדים" (עמוד צ"ח) בהזימו בראיות חתכות, את דעת האומרים שמחברו של ספר זה היה צדוקי. ולהפך, מתוך תוכנו ניכר, שמחברו היה מהפרושים, שנלחמו ונאבקו למען תורה שבעל פה ויעודה בחיי הדורות.

(ג) צדקו מאד דברי ידידי הרב ר' צבי נהיר נ"י, שחגיגת הלולא דר' שמעון

לעליית הלל לגדולה היתה למוד גזירה שוה (במועדו, במועדו) שהיא אחת מן הי"ג מדות שאין הצדוקין מודים בהן כל עיקר, ואם בשביל גז"ש נעשה הלל לנשיא, הרי הפרמבי הכי גדול, על נצחונה של תורה שבע"פ... וזה מה שאמר אם אני כאן — משמש כנשיא, הרי סימן שהכל כאן שהתורה שבכתב ושבע"פ יחד, הכל כאן...

בר יוחאי ביום ל"ג בעומר, היא על הצלת התורה שבעל פה, ונצחונה, ראה „ההד“ (אייר תרצ"א—צ"ב, סיון תרצ"ג, אייר תרצ"ד).

לפי דברי הגמרא (יבמות ד' ס"ב ע"ב) שנים עשר אלף זוגים תלמידים, היו לו לר"ע מגבת עד אנטיפרס, וכולם מתו בפרק אחד, והיה העולם שמם, עד שבא ר"ע אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם: ר"מ ור' יהודה, ור' יוסי ור' שמעון, ור' אלעזר בן שמעון, והם הם העמידו תורה אותה שעה, תנא, כולם מתו מיתה רעה, זו אסכרה (יבמות ס"ה ע"ב) ובאגדת ר' שרירא גאון (ח"א פ"א) מביא את העובדא הזאת וז"ל: העמיד ר"ע תלמידים הרבה, והוזה שמדא על התלמידים של ר' עקיבא, והוות סמכא דישראל על התלמידים שניים של ר' עקיבא. דאמרו רבנן, י"ב אלף תלמידים היו לו לר' עקיבא מגבת עד אנטיפרס, וכולם מתו מפסח עד עצרת והיה העולם שמם והולך עד שבאו אצל רבותינו שבדרום ושנאה להם: ר"מ, ר' יהודה ור"ש ור"א בן שמעון, והם העמידו באותה שעה, כדאיתא ביבמות ע"כ.

ואז ב„שלפי השמד“, נתכנסו רבותינו לאושא: ר' יהודה, ר' נחמיה, ר"מ, ר' יוסי ורשב"י שלחו אצל זקני הגליל ואמרו: כל מי שהוא למד יבוא וילמד, וכל מי שאינו למד יבוא וילמד, נתכנסו ולמדו (שהש"ר ב, ט"ז), ועפ"י מסורה עתיקה, התחיל ר' עקיבא ללמד לרשב"י ביום ל"ג בעומר, וכן גם נסמך באותו היום בראשונה ע"י רבו, ואח"כ ע"י יהודה בן בבא, כי אז בדור של שמד, היה ר"י בן בבא המוסמך, היחידי שהיה לו הכח והרשות להמשיך את השרשרת ולהסמך תלמידים, להורות ולדון ולעמוד בראש העם. ולמרות גזירת המלכות „שכל הסומך יהרג“ וכו' (סנהדרין י"ד ע"א), הערה את נפשו למות, והסמך את שרידי יחידי תלמידי ר' עקיבא והקים אותם להיות למורים תחת רבותיהם הגדולים, ובזה הציל את עם ישראל ונתן פליטת עולמים לתורה שבעל פה, לבל תשכח חלילה מישראל. וברעיון זה החרה החזיק בספר „הידעתם את הארץ“ (עמודים שמ"ט—שנ"ד)

באמרו: שעם הפסקת המגפה מעל תלמידי בני עקיבא הוחזרה עטרת תפארתה של תורה שבעל פה ליושנה, ואף הוסיף החזיק רעיון זה: לפי נוסחת ח' שערים לר' שלמה ויטל (צ"ל שמואל ויטל בנו של ר' חיים ויטל) שהיא הנוסחא האמתית, לדעת חיד"א, לא ראו בימי האר"י את ל"ג בעומר כיום פטירתו של רשב"י, כי אז לא היה מקום להילולא בצורתה הנוכחית הקשורה ביום זה במירון. הטעם לשמחה על קבר רשב"י היה: סמיכת ר' עקיבא את חמשת תלמידיו הנבחרים ביום ל"ג בעומר, ובתוכם את רשב"י. רשב"י אומר ר"ח ויטל הוא מחמשת תלמידיו הגדולים של ר' עקיבא ולכן זמן שמחתו ביום ל"ג בעומר, ולפי תפיסה זו הרי עיקר תכנה של השמחה, יום הצלת התורה שבעל פה, כי לפי הגמרא יבמות הנ"ל, מסומן יום הפסק המגפה גם ליום סמיכת ר' עקיבא את חמשת תלמידיו, והוא היום הראשון לגאולת התורה שבעל פה, ולהתפשטותה מחדש בכל ארץ ישראל יעו"ש.

מכאן כל החגיגות, המחולות והרקודים והפומביות הנהוגים ונערכים ביום ל"ג בעומר, ביחוד במירון, שהם לזכר הסמיכה של החכמים הנ"ל, הדגמה של המשך התורה שבעל פה, וכן זכר אותם הימים הרבים ההם, שר"ש בר יוחאי, האדמו"ר המוצל מאש, שריד קודש אחד שנשאר מזמן גזירת שמד, קבע שם ישיבתו, יסד שם את בית מדרשו, המשיך לעבוד את עבודתו הקדושה, ריכז אצלו תלמידים רבים, והציל בימי דורו — „שלפי השמד“, את התורה שבעל פה, שהתפשטה מחדש בארץ

ישראל, על כן נזהרים אלפי זקנים וצעירים מכל העדות החוגים הזורמים ביום ל"ג בעומר במירון, לחגוג את היר"ט של נצחון התורה שבע"פ והצלחה מצרפני השמד רח"ל.

כה שמשו ומשמשת לנו תורה שבע"פ נקודה מרכזית על פני מרבד הדורות עד היום הזה.

ולהשלמת הקטע הזה על מעלת תורה שבע"פ, אני מביא את דברי מרן הגרא"י קוק זצ"ל בספרו „אורות התורה“ (פ"א, ג') תחת הכותרת „המלכות יסוד לתורה שבע"פ" ח"ל: „יניקת תורה שבעל פה, היא בגניזה מן השמים ובגלוי מהארץ, וצריכה ארץ ישראל להיות בנויה וכל ישראל יושבים עליה מסדירים בכל סדריהם, מקדש ומלכות, כהונה ונבואה, שופטים ושוטרים וכל תכסיסיהם, אז חיה היא תורה שבעל פה בכל זיו תפארתה, פורחת ומעלה ניצה, ומתחברת לתורה שבכתב בכל שעור קומתה“ והדברים ראויים לאומרם, וכן יהי רצון!

1

הראשונים שפרצו את הגדר של תורה שבעל פה, היו: הצדוקים. אין מכוונת המאמר הזה להכנס בהיסטוריה של הצדוקים, ובהשתלשלותם בתקופות ידועות, ברצוננו רק לציין עד היכן שמשו לגורם מהרס ומחבל בתוככי אומנתו, בין מבחינת התורה ובין מבחינה לאומית-מדינית, שמתוך הזיקה בין התורה והלאומיות יחד, הרי כשכפרו בתורה שבע"פ, שהביא לידי ערעור של תורה שבכתב גם כן, כאמור, היתה ממילא השקפתם הלאומית מזיקה, עד שלפעמים התבלטו ביחסי איבה ושנאה כלפי היהודים, כנאמר להלן, ומכאן נובע היחס של חכמינו ז"ל אליהם, ומכאן המאבק והמלחמה נגד מעשיהם, שיטתם והשקפותיהם, עמדת חז"ל ויחסם, התבטאו בוכוחים נוקבים בהבהרת השיטה הנפסדת של הצדוקים, וכן בתקנות ומנהגים מיוחדים, המכוונים לערער את השפעתם ולשרש אחרי תורתם המזויפת, וכן המגמה להבליט את נצחונותיהם עליהם בתכונה רבה, בשמחה יתירה, ובעשיית יום טוב, מפני שכאן היה נצחון התורה השלמה ממש.

ראשית כת צמיחת הצדוקים היתה בימי אנטיגנוס איש סוכו, שמתוך הבנה מסולפת של מאמרו (אבות פ"א מ"ג) „אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא הו כעבדים המשמשין את הרב, שלא על מנת לקבל פרס“, פקרו שני תלמידיו צדוק ובייתוס, ויצאו מן הכלל, לכפור בתורה שבע"פ, וכן הם דברי אבות דרבי נתן (פרק חמשי ב') „אנטיגנוס איש סוכו, היו לו שני תלמידים שהיו שונים בדבריו והיו שונים לתלמידים, ותלמידים לתלמידיהם, עמדו ודקדקו אחריהם ואמרו, מה ראו אבותינו (או רבותינו) לומר דבר זה, אפשר שיעשה פועל מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית, אלא אילו יודעין אבותינו (רבותינו) שיש עולם אחר ויש תחיית המתים, לא היו אומרים כך, עמדו ופירשו מן התורה ונפרצו מהם שתי פרצות, צדוקים וביתוסין, צדוקים אומרים מסורת היא ביד פרושים שהן מצערין עצמן בעוה"ז ובעוה"ב אין להם כלום“.

הנה בדברי אבות דר' נתן אלה, לא מפורט שכפרו דוקא בתורה שבע"פ, אלא שכתב סתם ופירשו מן התורה, וכן משמע מכאן שכאילו שהדקע העיקרי של הכפירה, היה על תחיית המתים והשארית הנפש. מאידך כפי שמשמע מדעת חכמינו

ז"ל בהרבה מקומות נראה, שהרקע של שיטת הצדוקים היא רק בכפירה בתורה שבע"פ בהדגשתם: „דבר שהצדוקים מודים בו“, פירוש הדבר, בתורה שבכתב ודבר שאין הצדוקים מודים בו“ היינו דברים שאינם מפורשים בתורה (ראה הוריות ד' ע"א) ועוד.

ואמנם מעיר בזה מהריעב"ץ בהגהות שם ואומר: שהגם שהכונה היא על תורה שבע"פ כדעת הגמרא, רצו כאן להדגיש שהמכחיש בתורה שבע"פ, הרי הוא כפורש מכל התורה כולה, שא"א לקיימה אם לא על פי מסורת חכמים, וכפי שדברנו לעיל. ובנוגע להערה השניה, לדעתי יש לומר שגם הכפירה בתחיית המתים נובעת בעיקר מתוך כפירה בתורה שבע"פ, שהרי כל ענין תחיית המתים נדרש עפ"י דרשות מיוחדות ע"י חז"ל (ראה סנהדרין ד' צ"א ע"ב) ואם היו כופרים בתורה שבע"פ ממילא כופרים בדרשות האלה בכלל (ראה ביוסיפון, קדמוניות סי' ח פ"ב, ומלחמות ס"ב פ"ח ס"ב).

ויש לעמוד גם על דברי הרמב"ם שם בפ' המשניות וז"ל: והיה לזה החכם שני תלמידים, שם האחד צדוק ושם השני ביתוס, וכאשר שמעו שאמר זה המאמר, יצאו מלפניו ואמר האחד לחברו, הנה הרב אמר בפירוש, שאין לאדם לא גמול ולא עונש ואין תקוה כלל, כי לא הבינו כוונתו וסמך האחד מהן ידי חברו ויצאו מן הכלל והניחו התורה. התחברה לאחד כת אחת ולחברו כת אחרת, וקראום התכמים צדוקים וביתוסים, וכאשר לא היו יכולים לקבץ הקהלות לפי מה שהגיע להן מן האמונה, שזאת האמונה תפריד הנקבצים, כ"ש שלא תקבץ הנפרדים, נטו להאמין הדבר שלא יכלו לזכו אצל ההמון, שאלו היו מוציאים אותו מפיהם, היו הורגין אותם, ר"ל דברי תורה, ואמר אחד לסיעתו שהוא מאמין בתורה, וחלק על הקבלה שאינה אמיתית, וזה לפטור עצמן מן המצוות המקובלות והגזרות והתקנות, אחר שלא יכלו לדחות הכל, הכתוב והמקובל, ועוד שהתרחב להם הדרך לפירוש. כי לאחר ששב הפי' בבחירתם, היה יכול להקל במה שירצה ולהכביד במה שירצה, כפי כוונתו, אחר שאינו מאמין כלל בעיקר, ואמנם בקשר דברים המקובלים קצת בני אדם לבד. ומאז יצאו אלו הכתות רעות ויקראו באלו הארצות ר"ל מצרים קראים ושמותם אצל החכמים, צדוקים וביתוסים, והם אשר התחילו להשיב על הקבלה ולפרש כל הפסוקים כפי מה שיראה להם, מבלי שישמעו לחכם כלל, הפך אמרו יתברך, על פי התורה אשר יורוך ועל המשפט אשר יאמרו לך תעשה, לא תסור מן הדבר אשר יגידו לך ימין ושמאל, ע"כ.

מדברי הרמב"ם האלה משמע שהצדוקים אמנם פקרו לגמרי וכפרו בעיקר, באומרו שאינם מאמינים כלל בעיקר, אלא בכדי להשפיע על ההמון ולצוד אותו ברשתם, הרי נראה היו כאילו מאמינים בתורה שבכתב, אלא שכופרים רק בתורה שבעל פה, כדי לתפוס את ההמון בלבד, ובהמשך הזמן התפתחו הכתות על יסוד של כפירה של תורה שבעל פה בלבד, ופירשו בעצמם פסוקים כאות נפשם, כדי להקל מעליהם את עולם.

והנה לכאורה יש להעיר, שלפי דעת הגמרא, הרי עיקר שיטתם של הצדוקים היה על רקע של כפירה אך ורק בתורה שבעל פה, ולא שכפרו בעיקר. חוץ מזה, זוהי סתירה לדברי הרמב"ם בעצמו ב"יד החזקה", שמפורש שהם כפרו בתורה שבעל פה, כגון: בה' תשובה (פ"ג ה"ח) מנה בין השלשה שכופרים בתורה:

„וכן הכופר בפירושה והיא תורה שבעל פה והמכחיש מגידה כגון צדוק ובייתוס“, וכן בהלכות עירובין (פ”ב הט”ז) אבל אם היה מן האפיקורסין שאין עובדים עכ”ם ואין מחללין שבת, כגון צדוקין ובייתוסין וכל הכופרים בתורה שבעל פה, וכן בהל’ שחיטה (פ”ב הט”ז) אלו הצדוקין והבייתוסין ותלמידיהם וכל הטועים אחריהם, שאינם מאמינים בתורה שבעל פה, שחיטתן אסורה“, אנו רואים שהרמב”ם מחזיק את הצדוקים לכופרים בתורה שבע”פ גרידא, וכאן בפ”י המשניות אומר עליהם „ריצאו מן הכלל והניחו את התורה“, ושאינו מאמין כלל בעיקר“.

אולם לדעתי אין כאן סתירה, שהרי עצם הכפירה בתורה שבע”פ היא כפירה בתורה שבכתב גם כן, וכאמור בהגהות הריעב”ץ, כי אם עושים בפסוקים מה שרוצים הרי זה כפירה בתורה מן השמים, וככפירה בעיקר. וראה סנהדרין (ד’ ק’ ע”ב) ר’ עקיבא אומר, אף הקורא בספרים החיצוניים תנא: „בספרי מינים, וברש”י שם ספרי צדוקים, שכופרים באל“: ויש שגורסים מינים ולא צדוקים (ראה „תורה שלמה“ שמות, במלואים, עמוד ש”ט, בהגה אות ט). אולם לדעתי גם גירסת „צדוקים“ נכונה, „שכופרים באל חי“, פירוש הדבר, כי מי שאינו מודה בתורה שבעל פה, הרי כאילו כופר באל חי: כי הכופר בה כאילו כופר בתורה שבכתב, וכאילו כופר שניתנה בסיני, והיינו באל חי, וזה הבין „הכסף משנה“ בפירושו על דברי הרמב”ם הנ”ל באמרו: וכן הכופר בפירושה, והוא תורה שבעל פה, והמכחיש מגידה, כגון „צדוק ובייתוס“, שמביא את המקור בסנהדרין (ד’ צ”ט ע”א) „תנן ואלו שאין להם חלק לעזה“ב, האומר אין תורה מן השמים, חוץ מפסוק זה שלא אמרו הקב”ה, אלא משה מפי עצמו, זהו כי דבר ה’ בזה, ומדאמר הכא, חוץ מק”ו זה וגו”ש זה, זהו כי דבר ה’ בזה וכו’, אלמא לא שנה כופר בתורה שבכתב ולא שנה כופר בתורה שבע”פ, בכלל האומר אין תורה מן השמים ע”כ. וראה מה שכ’ המהרש”א שם על זה יע”ש, אח”כ מצאתי בספרי (פרשת שלח, מ”ט קי”ב) שבפירוש נאמר: דבר ה’ בזה, זה צדוקי, יעו”ש.

וזאת שנית, הרמב”ם כאן מדבר על ראשית צמיחת הצדוקים, שהראשונים שבהם, כפרו בעיקר ונטשו את התורה כולה, אלא שבמשך הזמן ובהשתלשלות החיים, כשרצו לרכוש להם עמדה בחיים הצבוריים, הראו פנים — כפי שאומר — שמאמינים בתורה שבכתב, כי אחרת לא היו רצויים כלפי הצבור, ומנהגם זה התאזרח ממילא בחיי הצדוקים במשך הזמן, עד שהם דגלו ממש רק בכפירה בתורה שבעל פה. והתארגנו אח”כ לכת לשם זה, בכדי לרכוש דעת הקהל. וקלעתי בזה לדברי הגאון מהר”צ חיות ז”ל בחזרושיו למס’ אבות (פ”א מ”ג) שהקשה קושיא חמורה דממשנה זו ומבריייתא דאבות דר’ נתן משמע, דרק בימי אנטיגנוס יצאו אלה הוודים הכופרים בגמול ועונש, ואולם מלשון המשנה ברכות (נ”ד ע”א), משמע דבימי עזרא יצאו אלו הכופרים, דהרי אמרו שם משקלקלו (במשנה שבגמרא: „הצדוקים“) המינים, ואמרו אין עולם אלא אחד, ופירש”י בד”ה התקינו עזרא וסיעתו שהיו אומרים מן העולם ועד העולם, לומר ששני עולמות יש, להוציא מלב הצדוקים הכופרים בתחיית המתים? ותי’, דאז לא נתחברו עדיין לכת. ז”א: הרעיק הזה של הכפירה בתחיית המתים ושכר ועונש, גמל כבר מדורות קדומים אצל אנשים אפילו בימי עזרא וסיעתו, אלא מזמן אנטיגנוס איש סוכו, התחילו להתבצר לאט לאט, בתור כת, בשאפם לרכוש להם עמדה בחיים.

וראה במבוא למגילת תענית לר"מ גרוסברג ז"ל, שמצביע על וכוהים בין הצדוקין וחכמי הדור עוד בימי דוד, בקשר עם דעת הצדוקים ש"התמיד נקרב ביהוד" (שנביא עוד להלן), ועל זה מתכוון הפסוק בנחמיה (י' ל"ג) והעמדנו עלינו מצות תת שלישית השקל בשנה לעבודת בית אלקינו ללחם המערכת ומנחת התמיד ולעולת התמיד יער'ש (עמוד י"ז, וכן בפ"א הערה ג'). ושמעתי שישנה השערה קרובה לאמת, ששיטת הצדוקיות החלה לצמוח עוד בתקופת הכהנים בני צדוק, מעת שהודחו מהכהונה הגדולה, שקראו עצמם צדוקים על שם אביהם צדוק, יוצא מזה שראשית נצוצי הרעיון הכוזב של הצדוקים נעוצה בקדמת הזמן עוד בימי דוד, צדוק, עזרא ונחמיה, והשתלשלו במשך הדורות עד שהתחילו להתארגן בתור כת עם שיטות מתחלפות, ועל כל זה אנו מוצאים מקור ובטוי בגמרא, כגון בענין כפירה בתחית המתים בסנהדרין (ד' נ' ע"ב), בוכוח עם ר"ג, "מניין שהקב"ה מחיה מתים" וכן (שם ד' צ"א ע"ב) עם ר' אמי, "אמרי'תא דשכבי חי', והא הוי עפרא"? וכן אנו מוצאים בסוכה (מ"ח ע"ב) דברי לגלגנות על אמונה בעולם הבא, וכן בדברי אבות דר' נתן, שהבאנו לעיל, שאמרו הצדוקים על הפרושים, שהם מצערים עצמם בעולם הזה ואין להם כלום בעולם הבא, וכן "מי שעסק בטובה בעולם הזה ובבא, טובה יאכל בזה ובבא. והצדוקים כופרים ואומרים כלה ענין וילך, כן ירד שאול לא יעלה" (תנחומא בראשית ה'), וכן בנוגע לכפירה בתורה שבעל פה הצבענו על דברי הגמרא: "דבר שהצדוקים מודים בו" ואין מודים בו" כאמור. וראה, "לקח טוב" לרבינו טוביה, הנקרא "פסיקתא זוטרתי" בפרשת אמור לענין ממחרת השבת, על הצדוקים: "לא דרשו התורה על מתכונתה כדרך חכמי ישראל, שקבלו מאבותיהם ומרבניהם דור אחר דור, חכם ששמע מרבו ורבו מרבו עד הנביאים, חגי זכריה ומלאכי, שקבלו מן הנביאים הראשונים, שקבלו מן הזקנים, שקבלו מן יהושע בן נון, שקיבל מפי משה רבינו שקיבל מהר סיני ע"כ.

בשולי קטע זה של המאמר, הריני לעמוד על דברי הרמב"ם שהבאתי לעיל (בפ"ג ה"ח מהל' תשובה) על: שלשה הן הכופרים בתורה וכו', והקשה הכ"מ לשם מה השמיט הרמב"ם מה דאמרי' בגמרא סנהדרין (שם ד' ט' ע"ב) מאי אפיקורוס, רב ור' חנינא אמרי, זה המבזה ת"ח ר"י וריב"ל אמרי, זה המבזה חבירו בפני ת"ח. ואמרת ביישוב הדבר, כי הרמב"ם כולל את ביוזי הת"ח בכלל של הכופר בתורה של בע"פ, שהרי התלמיד חכם, מההה היסוד של תורה של בעל פה, הנמסר מדורי דורות, ע"י שלשלת של תלמידי חכמים, ההראה הקב"ה למשה דור דור ודורשיו, דור דור ושופטיו וכו' (במדבר רבה כ"ג ה'). ושם בגמרא, רבא אמר כגון הני דבי בנימין אסיא, דאמרי מאי אהני לן רבנן, ז"א: שמבטל את דעתם, הרי בזה פוגם במסורת הדורות שנמסרה מפה לפה, על ידי רבנן ותלמידיהן, וברש"י שם מפרש על מה שאומרים בגמרא שם, המבזה ת"ח זהו מגלה פנים בתורה: "שכופר במה שכתוב בתורה". פירוש הדבר: מי שמבזה את ממשיכי התורה שבע"פ, הרי כופר בתורה, ובמס' מכות (כ"ב ע"ב) אמר רבא, "כמה טפשאי שאר אנשי, דקיימי מקמי ספר תורה, ולא קיימו מקמי גברא רבה", ז"א: שמכבדין רק את התורה בעצמה ולא את הגברא רבה, המחדש והממשיך את התורה שבע"פ מדור דור (ראה בס' שיח יצחק למהור"י חיות במכות, בדף הני"ל), הרי בזה כאילו מודה רק בתורה שבכתב, ולא מה שנמסר בפה ע"י רבנן ותלמידיהם מדור דור,

ורבא לשיטתו. ולפיכך כלל הרמב"ם את ביזוי הת"ח בכפירה בתורה שבעל פה, והבן. וכוונה זו מובלטת בפ"י המשניות לרמב"ם (סנהדרין פרק הנחנקין) וז"ל: „ומלת אפיקורוס היא ארמית, ענינה מי שמפקיר ומבזה את התורה או לומדיה, ולפיכך קורין בזה השם, כל שלא מאמין ביסודי התורה, ומי שמבזה החכמים, או איזה תלמיד חכם שיהיה, או המבזה רבו“, הרי שהרמב"ם כולל וקושר שני הדברים יחד וכדאמרן. וראה רש"י (בב"מ דף צ"ו ע"ב) ד"ה נמעלי בי"ד, וז"ל „נמעלו בי"ד של ישראל שבאותו הדור. שכל תקנות משפט תלויה בהן, ועל ידיהן נהגות חוקים המתוקנים לצבור מאז, והיו כמי שתקנו לו הם קנין זה, ונמצא הם המקנין לנכסי הקדש והוציאו לחולין“, מכאן המושג של כח בי"ד ות"ח שתורתם נמשכת מדור לדור, ולדברי רש"י אלה עוררני, ידידי הרב ר' פישל כהן שליט"א.

2

התנגדותם של הצדוקים ומחלוקתם בדיני התורה, היו בין בפירושי התורה, ובין בדברי קבלה, ולא הסתפקו בזה אלא חברו ויצרו להם ספר חוקים משלהם בשם „ספר גזירתא“ (מגילת תענית פ"ד) שהיה כתובים בו, אלו שנסקלין, אלו שנשרפין, ואלו שנהרגין, ואלה שנחנקין וכו'. חכמינו ז"ל ראו בזה סכנת התמוטטות התורה חלילה בשלמותה, ומכאן — כאמור — המאבק המר נגד תורתם ושיטתם. המאבק התבטא בצורות שונות, אם בתורת וכוחים, או בתקנות מיוחדות ובאמצעים נמרצים, בכדי לשריין את התורה והדת, מבלי לפרוץ בה פרצים, הם עשו גם פומביות ופרסומת בתכונה רבת ובעסק גדול, כדברי הירושלמי (שקלים פ"א מ"א) „כדי לעשות פומבי לדבר“, בכדי להבליט את גדול הסכנה בנצחון הצדוקים ואת נצחון התורה השלמה והתמימה, וכן בהבעת שמחה והכרזת חג ויום טוב.

חכמינו ז"ל נקראו בנגוד להצדוקים בשם פרושים, אבל לא כפי שתושבים כמה מסופרי ההיסטוריה הישראלית, שכאילו היוו כת מסוימת. לאמיתו של דבר, הם היו המנהיגים הרוחניים הטבעיים של כלל האומה, ורוב רובו של העם המקורי היה אתם, ושם הפרושים נצמד להם רק בתור שיגרא. וראה לדבר, שבכל הקטעים שהבאנו ממגלת תענית, איפא שמדברים על הצדוקים לא נזכר בוכוחים הללו „פרושים“ אלא חכמים סתם, משמע שהמתנגדים של הצדוקים היו החכמים בכלל, ולא בתור כתה. רק במשניות (ידים ועוד) אנו מוצאים השם פרושים שנכנס כבר לשיגרא (ראה „בדורות הראשונים“ ח"א כרך ג', „תולדות ישראל“ ליעבץ ז"ל, ח"ד קס"ה ו„טל אורות“ ח"ג).

גם יחפוס פלביוס שאינו „חשוד“ באהבה לפרושים מודה בזה, וכותב בקדמוניות (ו' ב') בזו הלשון: „הפרושים עומדים אצל העם במעלה גבוהה כזו, עד שיאמינו להם וישמעו לקול דבריהם“ וכן: „אלה הפרושים, מתורתם יטו את לבב העם אלה, כי הם יש להם כח גדול על כל עם היהודים“ הצדוקים עם שהיו מיעוט, התבצרו בתקופות ידועות בכח השלטונות בסוף ימי יוחנן הורקנוס ובימי ינאי המלך, ואמנם עם מות ינאי המלך ובשלטונה של אשתו שלמינון, הוחזרו הפרושים להשפעתם ולהנהגתם.

וידידי הדגול הרה"ג כמהור"ר מרגלית שליט"א, הגדיר את השם „פרושים“, שכונו בו חכמינו ז"ל, לא במובן הרגיל שהיו פרושים מן החיים, כי שיטה זאת

מתחסת לכת האיסיים, אלא פרושים זאת אומרת: שהם היו המפרשים של התורה, וכשהרבו לפרש ולדרוש בתורה, הרי הוא בעצמם כעין פירוש, וכמו שאומר דוד המלך על עצמו: „ואני תפלה“, שמרוב תפלותיו וזמירותיו, הרי הוא בעצמו היה תפלה, כן הוא במובן הפרושים, משהיו שקועים בתורה ובפירושה המלא, הרי הם בעצמם היוו הפרושים בנגוד לצדוקים שכפרו בפירושי התורה, ויפה אמר, מחלקותם של הצדוקים והתנגדותם לדרשות חז"ל ולדברי קבלה, פרושה על פני הרבה מקומות בש"ס בבלי וירושלמי, תוספתא, ספרא, ספרי, מדרשים, ועוד. וכן באופן מיוחד ב„מגלת תענית“ אשר שם הובלטו ביתר שאת ובאריכות מה, שרשי המחלוקת וסיבותיה כן נלוו לתקנות שונות בטוים שונים, כגון: להוציא מלבן של צדוקים, לא ניתן לצדוקים לרדות, שלא יחקה את הצדוקים, שלא יחשדוהו לצדוקי, קובלים אנו עליכם צדוקים, ועוד, שפרטיהם נביא להלן.

וכדי לעמוד על מדת הגבתם ואפני התנגדותם ללמודיהם ושיטותיהם של הצדוקים ע"י חכמינו ז"ל, כדאי להצביע ולשרטט על הדברים שנחלקו ובראשונה מתוך „מגלת תענית“:

(א) הצדוקים היו אומרים, שיחיד מתנדב ומביא תמיד (מגלת תענית פ"א) שהיו צדוקין אומרים, מביאים תמידין משל יחיד וכו', אמרו להם חכמים אין אתם רשאים לעשות כן, לפי שאין קרבן צבור בא אלא משל כל ישראל, שנאמר צו את בני ישראל וכו', וכשגברה עליהם ונצחום, התקינו שיהיו שוקלין שקליהן ומניחין אותן בלשכה, והיו תמידין קריבין משל צבור וכל אותם הימים שדנו עשאום יום טוב.

(ב) הצדוקים והבייתוסים, היו מפרשים, „ממחרת השבת“ האמור אצל העומר על שבת בראשית, ושם (במגלת תענית פ"א, וכן מנחות ס"ה) ומתמנייא ביה ועד סוף מועדא, איתותב חגא דשבועיי, די לא למספד וכו', אלא מפני שהיו דנים כנגד בייתוסין שהיו אומרים עצרת אחר השבת, נטפל להם ר' יוחנן בן זכאי ואמר להם, שוטים, זו מניין לכם ולא היה בהם אדם אחד שהתחזיר לו דבר, חוץ מזקן אחד שהיה מפספס כנגדו וכו', אמר לו שוטה שבעולם ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם, וכו', עד ר' יהודה אומר כתוב אחד אומר ממחרת השבת וכתוב אחד אומר ממחרת הפסח, מה ממחרת שנאמר להלן מאחר יו"ט הראשון של פסח, אף ממחרת שנאמר כאן, ממחרת יו"ט הראשון של פסח.

[נוסח ויכוח כזה אנו מוצאים בכמה ענינים במגילת תענית, כפי שנביא עוד להלן: על „הזקן האחד שפספס“, החזור ונשנה, וכן הביטוי „ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה שלכם“. ויש לומר, כי הכוונה במלים: תורה שלמה ז"א: התורה השלמה של כת ושבוע"פ ביחד, כי זה כל סלע המחלוקת בין הצדוקים לפרושים, ואם לא נשענים על תורה שבע"פ, מדרשי חז"ל ודברי קבלה, הרי אינה תורה שלמה ודבריהם הם כשיחה בטלה, ללא כל יסוד קיים וזהו הכוונה בתשובתם של חז"ל לצדוקים (וראה שם בהערות למג"ת לר"מ גרוסברג)].

(ג) ענין מיוחד, שעורר שמחה והתלהבות הוא המובא (במגלת תענית פ"ד), בבטול ספר גזירתא של הצדוקים בזה"ל: בי"ד בתמוז עדא ספר גזירתא, דלא למספד, מפני שהיה כתוב ומונח לצדוקים ספר גזירות, אלו שנסקלין וכו' וכשהיו כותבין, אדם שואל ורואה בספר, אומר להם מניין אתם יודעין שזה חייב סקילה וזה חייב שריפה וכו', לא היו יודעין להביא ראיה מן התורה אשר יורוד וגו' (דברים

י"ז י"א) וכו' ועוד, שהיו ביתוסים אומרים עין תחת עין, שן תחת שן (שמות כ"ד כ"א) הפיל אדם שנו של חברו יפיל את שנו, סמא את עיניו של חברו יסמא את עינו, שיהיו שווים כאחד, ופרשו השמלה לפני זקני העיר (דברים כ"ב י"ז) הדברים ככתבן, וירקה בפניו (שם כ"ה ט') שתהא רוקקת בפניו, אמרו להם חכמים והלא כתוב, התורה והמצוה אשר כתבתי להורותם (שמות כ"ד י"ב) התורה אשר כתבתי, והמצוה להורותם, וכתוב ועתה כתבו לכם את השירה הזאת ולמדה (דברים ל"א י"ט) זה מקרא, שימה בפיהם אלו הלכות ואותו יום שבטלוהו עשאוהו יום טוב, בכאן הובלטה השמחה על בטול הספר שלהם, שהיה אבן נגף לתורת ישראל השלמה.

(ד) ע"ד ירושת הבת, שהצדוקים אומרים תירש הבת עם הבן (ב"ב קט"ו ע"ב) ובמגילת תענית (פ"ה): „בעשרים וארבעה ביה (באב) תבנא לדינא, בימי מלכות יון היו דנין בדיני עכומ"ז מפני שהצדוקים אומרים תירש הבת עם הבן, נטפל להם ר' יוחנן בן זכאי, אמר להם שוטים, זו מגין לכם, ולא היה בהם אחד שהחזיר לו דבר, חוץ מזקן אחד, שהיה מפטפט כנגדו וכו' וכשגברה יד בית חשמונאי ונצחום, וביטלום, והיו דנין בדיני ישראל, ואותו היום שבטלו עשאוהו יום טוב.

(ה) הצדוקים היו אוכלים מנחת בהמה (מגילת תענית פ"ח) והן המנחות הבאות עם הקרבן (מנחות פ"ו מ"ב) בעשרים ושבעה ביה (מר"חשון) תבת סולתא למיסק על מדבחא, מפני שהצדוקין אומרין, אוכלין מנחת בהמה, נטפל להם ר' יוחנן בן זכאי שוטים מניין לכם, ולא היה בהם אחד שהחזיר לו דבר, חוץ מזקן אחד, שהיה מפטפט כנגדו וכו' א"ל, שוטה שבעולם ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחה בטלה, שלכם, אמר לו רבי ובכך אתה פוטרני, אמר לו לאו, הכתוב אומר, „יהיו עולה לה“ „ומנחתם ונסכיהם אשה ריח ניחח לה“ (ויקרא כ"ג י"ח).

(ו) (מגילת תענית פ"י) שם מסומן הנצחון בהפיכת הסנהדרין מצדוקין לפרושים. עובדא המצוינת בשמחה גדולה מתוך שעובדא זו שימשה מיפנה מכריע בחיי התורה והרוח, ח"ל: בעשרים ותמניא בטבת יתיבא בכנישתא על דינא, מפני כשהיו הצדוקין יושבין בסנהדרין שלהם, ינאי המלך ושלמינן המלכה יושבת אצלו, ולא אחד מירשאל יושב עמהם, חוץ משמעון בן שטח והיו שואלין תשובות והלכות, ולא היו יודעין להביא ראיה מן התורה. אמר להם שמעון בן שטח, כל מי שהוא יודע להביא ראיה מן התורה יהא ראוי לישב בסנהדרין. פעם אחת נפל דבר של מעשה אחד ביניהם, ולא היו יודעין להביא ראיה מן התורה, חוץ מזקן אחד שהיה מפטפט כנגדו. אמר לו תן לי זמן ולמחר אני משיבך, נתן לו זמן, הלך וישב לו בינו לבין עצמו, ואינו יכול להביא ראיה מן התורה, וכיון שלא היה יודע להביא ראיה מן התורה, למחר נתבייש מלבוא ומלישב בסנהדרין גדולה, והעמיד שמעון בן שטח אחד מן התלמידים והושיבו במקומו, אמר להם אין פוחתין מסנהדרין של שבעים ואחד, וכך היה עושה להם בכל יום ויום, עד שנסתלקו כולם, וישבה סנהדרין ישראל על דעתה, ובאותו היום שנסתלקה סנהדרין של צדוקין, וישבה סנהדרין של ישראל, עשאוהו יום טוב.

(ז) (מגילת תענית פ"א), בתרין כשבט, יום טוב דלא למספד, בזה כתוב דלא למספד, ולמה שינו זה מזה, אלא בראשון מת הורדוס, ובזה מת ינאי המלך, ששמחה היא לפני הקב"ה כשהרשעים מסתלקים מן העולם (ובגמרא ברכות כ"ט ע"א) „ינאי רשע מעיקרו“ וחפש שבעים זקנים מזקני ישראל, נטלן וחבשן בבית

האסורין ואמר לו לשר בית האסורין, אם מתי הרוג את הזקנים הללו, ועד שישראל שמחים עלי ידו על רבותם. אמרו, אשה טובה היתה לו לינאי המלך, ושלמינן שמה, וכשמת סלקה טבעתו מעל ידו ושלחה לשר בית האסורין, אמר לו רבך בחלום התיר אותם הזקנים, התירם והלכו להם לבתיהם, ואח"כ אמרה מת ינאי המלך, ואותו היום שמת בו ינאי המלך עשאוהו יום טוב. כאן הובלטה השמחה בהיות שאבד השאור שבעיסה התוסס, לחזוק הצדקיות.

זהו מה שנמצא במגלת תענית לענינינו, בין בענין המחלוקת של הצדוקים ובין ביחס לעובדות הקשורות בהצלת העם מהשפעת הצדוקים המסוכנים לתורתנו השלמה. ונציין עוד דברים שנחלקו עליהם: (א) בעשית פרה אדומה, אמרו הצדוקים במעורבי השמש היתה נעשית (פרה פ"ג מ"ז), מפני שטענו שמה שאמרה תורה „איש טהור" אמור רק על מי שהעריב שמשו ונשלמה טהרתו שאז איש טהור. (ב) אמרו, אין עד זומם נהרג עד שיהרג הנידון שנאמר נפש בנפש (מכות ה). (ג) היו כופרין בנסוך המים בחג (סוכה מ"ח) (ד) לא היו מודים בחבוס ערבה שדוחה שבת וכפרו בכלל במצות הערבה להקיף המזבח (סוכה ד' מ"ח). וכפי רש"י שם ד"ה מעשה בצדוקי אחד, וז"ל: אבל צדוקי ישראל הוא ונהפך למינות, ואינו מודה בתורה שבעל פה וכו'. (ה) היו מתנגדים לפרושים שאמרו כתבי הקודש מטמאים את הידים (ידים פ"ד מ"ו). (ו) כן אמרו פרושים, קובלים אנו עליכם צדוקים שאתם מטהרים את אמת המים הבאה מבית הקברות (שם, ז). (ז) כן נחלקו על הפרושים ואמרו שהאדון חייב בנוזקי עבדו ואמתו (שם) (ח) התנגדו לקידוש החודש. ובגמרא (ר"ה כ"ב, ובירושלמי ר"ה ב, א) „פעם אחת בקשו בייתוסין להטעות את חכמים, שכרו שני בני אדם בד' מאות זוז, וכו' ופירש"י שם, להטעות את החכמים, שאירע יום ל' אדר בשבת ולא נראה חודש בזמנו, והבייתוסין מתאווין שיהא יום ראשון של פסח בשבת, כדי שתהא הנפת העומר באחד בשבת ועצרת באחד בשבת, לפי שהן דורשין ממחרת השבת יניפנו, ממחרת שבת בראשית כמשמעה, ושכרו שני בני אדם להעיד שראו את החודש היום. (ט) כן אמרו שבת כהן שזינתה בשרפה ממש, ובסנהדרין (ד' נ"ב) „א"ר אליעזר בן צדוק, מעשה בבת כהן אחת שזינתה והקיפוהו חבילי זמורה, ושרפוה, אמרו לו, שלא היה ביד" של אותה שעה בקי, וע"ז אמר ר' יוסף, ביד" של צדוקים היה, ופירש"י: „שדורשין מקרא ככתבר", יעו"ש. (י) כן הקילו באיסורי נדה, כאמור בגמרא (נדה ל"ג ע"ב) בנות צדוקין, בזמן שנהגו ללכת בדרכי אבותיהן, הרי הן ככותיות. (יא) אמרו שקטרת הנקטרת ביום הכפורים, יתקן מבחוח ונותן הקטר על האש, ואחרי כן יכניס (יומא נ"ג ע"א, ותרכ"פ אחרי פ"ג), ת"ר נתן את הקטרת על האש לפני ה', שלא יתקן מבחוח ויכניס, להוציא מלבן של צדוקין שאומרים יתקן מבחוח ויכניס. (יב) מטמאין היו הכהן השורף את הפרה ומטבילין אותו להוציא מלבן של צדוקין. שהיו אומרים במעורבי שמש היתה נעשית (פרה פ"ג מ"ו, יומא ב' ע"א). (יג) כדי להוציא מלבן של צדוקין, שאומרים מתן תורה לא היה בעצרת (ספרי פנחס). (יד) ובשוק לא יעשה כן שלא יחקה את הצדוקים (חולין ד' מ"א, ע"ב) וברש"י שם שלא יחקה את הצדוקים, יחזיק ידיהם בחוקותיהם, יחקה לשון חוק. (ט"ו) לא היו כופתין את התמיד שלא יחקה את הצדוקין (פ"ג דתמיד). (ט"ז) שאלו תלמידיו את רבי עקיבא עלה בשמאל (גורל להשם) מה שיחזור לימין, אמר להן אל תתנו מקום

לצדוקים לרדות (יומא מ' ע"ב) ופירש"י שם: „אל תתנו לצדוקים, תלמידים החולקים על התורה לרדות ולמשול בהן לקפח אתכם בדברים, שיאמרו לפי רצונם הם עושים הכל". (י"ז) ונוטל ומקדש, כדי שיראה על פני המים, ר' יוסי אומר אל תתנו מקום לצדוקים לרדות, אלא הוא נוטל ומקדש (פרה פ"ג מ"ג) וראה בערוך ערך רד, פירושים שונים על המלה לרדות, ואחד מהם לרדות: לשלוט, מלשון „וירדו בדגת הים", והכוונה שקופה. וע"י רש"י עירובין (ד' ע"ז ע"א) ד"ה: לא מינכרא מלתא, „ולא הוי מלתא דרבנן, כי חוכא ואטלולי וכו', ולא ניתן פה לצדוקים לרדות יעו"ש. (י"ח) ואף לדורות, כהן גדול פורש שבעה, ומשמש יום אחד, ושני תלמידי חכמים מתלמידיו של משה, לאפוקי צדוקין (יומא ר' ע"א) ופירש"י „שהיו משנין עבודת יוד"כ וכו'; וכן בא הבטוי „מתלמידיו של משה" ז"א: משכופרים בתורה שבע"פ, הרי שכופרין בתורת משה... (י"ט) אישי כהן גדול, אנו שליחי ב"ד וכו' משביעין אנו עליך במי ששכן שמו בבית הזה, שלא תשנה דבר מכל מה שאמרנו לך, וכו' (יומא י"ח ע"ב), ובגמרא שם (י"ט ע"ב) הוא פורש ובוכה שחשדוהו צדוקי וכו'. (כ) במגילה (כ"ד ע"ב) במשנה, העושה תפלתו עגולה סכנה ואין בה מצוה, נתנה על מצחו או על פס ידו, הרי זה דרך המינות" וברש"י שם הרי זה דרך המינות, שמבזין מדרש חכמים והולכין אחר המשמע כמשמען „בין עיניך" ממש „ועל ידך" ממש. ורבותינו דרשו במנחות (ד' ל"ז ע"ב) בגז"ש בין עיניך זה קדקד, מקום שמוחו של תינוק רופס וכו', וכנראה שרש"י גרס במשנה דרך צדוקין. וכן גורס הרמב"ם בפ"י המשניות, הרי זה דרך הצדוקים ומפרש: „הרי זה דרך טועים, לפי שהוא הולך אחר לשון התורה ממש לפי דעתו, וכן אומר הרמב"ם בספרו הי"ד (הלכות תפלין פ"ד ה"ג), המניח תפלה של יד על פס ידו, או של ראש על מצחו, הרי זה דרך צדוקים.

ובהגהת מהר"ץ חיות ז"ל מצאתי: „הרי זה דרך הקראים, נ"ב ט"ס, דקראים לא היו עדיין בימי משנה וגמרא, רק נתחדשו בזמן הגאונים, מן ענן ושאלו, ובימי המשנה היו הצדוקים, גירסת המשנה בירושלמי, הרי זה דרך חיצוניים, וברמב"ם הגירסא, הרי זה דרך צדוקים ע"כ.

הצדוקים לעגו להרבה דינים ומנהגים של החכמים הפרושים, כגון בענין טומאת המת (ידים פ"ד מ"ו) שאמרו לר' יוחנן בן זכאי לפי חבתן היא טומאתן, שלא יעשה אדם עצמות אביו ואמו תרודות, או שלא יעשה שטיחים לבהמה (תוספתא שם) וכן לעגו על החומרא של חכמי הפרושים בטבילת כלי המקדש, וכאשר הטבילו פעם אחת את המנורה התלוצצו ואמרו, ראו פרושין מטבילים גלגל חמה (ירושלמי חגיגה), וכן התנגדו לחיוב טבילת בעלי קרי, שהיא מתקנת עזרא (ברכות כ"ב, וב"ק ד' פ"ב). וזהו ששנינו בתוספתא (ידים סוף פ"ד) אומרי טובלי שחרית (הם הפרושים, בעלי קרי הטובלים שחרית), קובלנו עליכם צדוקים, שאתם מזכירים את השם בשחרית בלא טבילה, אומרים צדוקים קובלנו עליכם טובלי שחרית, שאתם מזכירים את השם מן הגוף שיש בו טומאה.

אנו מוצאים שהצדוקים עשו פנים להחמיר בדברים שונים יותר מהפרושים, אבל גם אלו לא נתקבלו ע"י הפרושים, בהיותם יודעים את כוונתם הכללית של כפירה בתורה שבע"פ, וגם חומרותיהם בדו מלבם, ולדוגמא: במס' פרה (פ"ד מ"ז) אומרים צדוקים, קובלים אנו עליכם פרושים שאתם מטהרים את הנצוק, וכן (שם

משנה ח') אמר צדוקי (ובמשנה משניות „צדוקי גלילי“), קובל אני עליכם פרושים, שאתם כותבים את המושל עם משה בגט, כאילו עמדו על כבוד משה רבנו שלא יחולל. על זה ענו הפרושים קובלין אנו עליך צדוקי, שאתם כותבים את המושל עם השם בדרך וכו', וכפירושו של הרמב"ם שם, שהרי כתוב בתורה, „ויאמר פרעה מי ה'“ ואין זה גרעון לשמו ית', אלא גדולה למלך יעו"ש, ומסיימת המשנה, באמונת ה': „וכשלקה מהו אומר, ה' הצדיק יעו"ש.

וכעין זה בגמרא (שבת ד' ק"ח ע"א) וזו שאלה שאל בייתוסי אחד את ר' יהושע הגרסי, מניין שאין כותבין תפילין על עור בהמה טמאה, דכתיב למען תהיה תורת ה' בפיך. אלא מעתה על נבילות וטריפות אל יכתבו וכו', ולבסוף הודה לו הבייתוסי ואמר: קאלוט, ופירש"י משובח טעם זה, מכאן שחכמינו ז"ל דחו אותם אף שהראו לפעמים לחומרא.

וכיוצא בזה אנו מוצאים ברמב"ם (הל' איסורי ביאה פ"א הי"ד) וז"ל: זה שתמצא במקצת המקומות, שהנדה יושבת שבעת ימים בנדתה, אעפ"י שלא ראתה דם אלא יום אחד, ואחר השבעה תשב שבעת ימים נקיים, אין זה מנהג אלא טעות, מי שהורה להם כך ואין ראוי לפנות לדבר זה כלל, אלא אם ראתה יום אחד, סופרת אחריו ז' נקיים וטובלת בליל ח' שהוא ליל שני שלאחר נדתה ומותרת לבעלה, ולהלן (בהלכה ט"ו), וכן זה שתמצא במקצת מקומות, ותמצא תשובות למקצת הגאונים, שיוולדת וכו' לא תשמש מטתה עד סוף ארבעים, ויולדת נקבה אחר שמונים, ואעפ"י שלא ראתה דם אלא בתוך השבעה, אין זה מנהג אלא טעות הוא באותן התשובות, ודרך אפיקורסות באותן המקומות, ומן הצדוקין למדו דבר זה, ומצוה לכופו, כדי להוציא מלבן, ולהחזירן לדברי חכמים שתספור ז' נקיים לבד כמו שבארנו, רואים אנו שהחכמים עמדו להוציא מלבן של צדוקים אף בחומריהם.

ובהיותי בזה לא אמנע מלהביא בענין דומה לזה, מה שעורר ידידי הרה"ג ר' מנחם כשר „בתורה שלמה“ („שמות“, מלואים עמוד ש"ט) שהביא שם שיטת ענן הקראי בספרו, האוסר אשה הרה לבעלה אחר ג' חדשים, שאם משמש עמה, הריהו כבא על בתו או על הזכר, ומענין הדבר — כתוב — שבשור"ת רעק"א (ס' קצ"ב) עורר שאלה זו, ומקשה א"כ באשתו מעוברת, איך רשאי לבא עליה, נימא דהיא וולדה נבעלו, והרי בא על בתו? ותי' דבפחותה מג' שנים לאו שם ביאה עליה, ואין לאסור משום ערוה רק משום השחתת זרע, אבל במעוברת דליכא מדין השחתת זרע, לא הוי אפילו איסור דרבנן משום ערוה. וראה בתפארת ישראל בתמורה (פ"ו מ"ה) ובס' „חלקת יואב“ בקונטרס „קבא דקשייטא“ ויפה כוון הגאון ר"ע איגר זצ"ל, להוציא מלבן של צדוקים אף בחומריהם לסתור הלכה של כופר תורה שבע"פ מובהק, מייסד תורת הקראות, מלפני אלף שנים, ותיתי לו!

ז

התכונה הרבה והפרסומת הגדולה שנעשו ע"י חכמינו ז"ל לכמה וכמה דברים שהחזיקו בהם הצדוקים, היו מכוונות בכדי להבליט את תורתם המזויפת מחד, וכן מתוך צורך ההגנה העצמית והזהירות שזו לא תחדור חלילה ברחבי העם, לשמור ולגונן על התורה השלמה שלנו, מפגיעה בה חלילה — מאידך. הזהירות התבטאה באמצעי הרחקה מהם כגון „אל תדרוש מן הצדוקים שמא

תמשך לגיהנום" (דרך ארץ זוטא א') וכן „ספר תורה שכתב צדוקי או מסור אל יקרא בו" (סופרים א) ועוד ועוד, ונצביע על התכונה והפרסומת הזאת מכמה מקומות הבאים: (א) לעיל הצבענו על נסוך המים בחג שהתגלם בצורתו החיובית ע"י חכמינו ז"ל בשמחת בית השואבה, שמי שלא ראה שמחה זו לא ראה שמחה מימיו, בכדי להבליט את קדושתה ועצמאותה של תורה שבכ"פ ביתר שאת ועוד, וזה שימש לנצחון גדול של התורה השלמה. (ב) כן בענין מצוות קידוש החדש, אנו מוצאים תכונה רבתי לקיומה כפי שצוירה ע"י חז"ל במס' סופרים (פ"כ ה"א) בזה"ל: ואין מברכין על הירח אלא במוצאי שבת כשהוא מבושם ובכלים נאים, ותולה עינו כנגדה ומיישר רגליו ומברך אשר במאמרו ברא שחקים וכו', ואומר ג' פעמים סימן טוב תהיה לכל ישראל וכו', ורוקד ג' רקידות כנגדה וכו', ונהוג מקדמת דנא שמחדשים את הלבנה בצוותא, בפומביות ובהתלהבות, וכל זה להוציא מלבן של צדוקין ובייתוסין, שהתנגדו לקידוש החדש, ולבצר עמדת התורה השלמה וחומתה. (ג) התכונה הרבה שאנו מוצאים בספירת העומר, שאנו מתחילים לספור מיד אחר יום הראשון של פסח עד חג השבועות, והותקן לספור בפה ובפרסום רב, וכן את הימים ואת השבועות עם כל הדינים הכרוכים בספירה זו — שגם זה להראות ולהבליט את ההתנגדות לצדוקים שהם אומרים „עצרת אחר השבת". הוא הדבר בקצירת העומר ובהבאתה, שהצטיירה במשנה (מנחות ד' ס"ה ע"א) שנעשתה בפומביות יתירה: כיצד הן עושין, שלוחי ב"ד יוצאין מערב י"ט, ועושים אותם כרוכות לשם, כדי שיהא נוח לקצור, כל העיירות הסמוכות לשם מתכנסות לשם, כדי שיהא נקצר בעטק גדול, כיון שהחשיכה אומר להן בא השמש וכו', בשבת אומר להן שבת זו וכו', אקצור והם אומרים לו קצור וכו', שלש פעמים על כל דבר ודבר והן אומרים לה, הין הין הין, וכל כך למה מפני הבייתוסים שהיו אומרים אין קצירת העומר במוצאי יום טוב. (ד) כן אנו מוצאים תכונה רבתי והפגנה גדולה על תרומת השקלים ללשכה, ושנינו בשקלים (פ"א מ"א) באחד באדר משמיעין על השקלים ועל הכלאים וכו', ובגמרא שם: מהו משמיעין? רב הונה אמר, מכריזין היאך מה דאת אמר, ויתנו קול ביהודה ובירושלים, וצריך לגרוס „וגומר" והוא פסוק בד"ה (ב' כ"ד ט') ושם כתוב: „להביא לה' משאת משה עבד ה'", והיינו השקלים, שמע מינה, שמכריזין על השקלים, וכן פירש שם הקרבן עדה והת"ח, וברור שהכרזה מיוחדת זו לא לשם עצם ההבאה של השקלים נאמרה, כי הלא זו מצוה המוטלת על ישראל בכל שנה ושנה (ראה במבא „למגלת תענית" לר"מ גרוסברג, עמוד י"ח) ולמה צריכים להכרזה, הרי ישראל בעצמם מביאים קרבנות כגון קרבן פסח ושלמי חגיגה ועוד? אלא כאן באה ההכרזה, בכדי להפגין נגד הצדוקים, שאמרו שיחיד מתנדב קרבן תודה כפי שהבאנו לעיל, מה שאמור במג"ת (פ"א), אשר על כן הכריזו ביתר שאת על תרומת השקלים, להבליט שקרבנות תמידין קרבים ע"י הצבור, וע"י השקלים מתרומת הלשכה דוקא, כמו שמביאה שם הגמרא את המשנה (שקלים פ"ג מ"א) בשלשה פרקים בשנה, תורמין את הלשכה וכו' ולמה אמרו בשלשה פרקים: „כדי לעשות פומבי לדבר" ז"א: להפגין ולפרסם על הצבוריות שבדברי, והכל מכוון נגד הצדוקים. (ה) פומביות יתירה נתנו חכמינו ז"ל ליום הערבה, נטילת הערבה וחבוטה. וזה שוב להוציא מלבן של צדוקים, שלא מודים בערבה, כמו שפרש"י במס' סוכה (ד' מ"ג) שהבאנו לעיל על דברי הגמרא

„וזכירו בהן בייתוסין ונטלום וכבשום תחת אבנים“ וז"ל. „וזכירו בהן בייתוסין, הרגישו תלמידי בייתוס והם צדוקים ואינם מודים בערבה, שאינה מפורשת בתורה“, ומתוך זה היה חשוב יום יום הערבה, והצבור התכנס להמוניו בבתי הכנסת בהמוניו כפי שנמצא בירושלמי (ר"ה פ"ד ה"ח) א"ר יונה ואותו יום יום ידרושון, זו תקיעה וערבה, הרי דיום ערבה היה חשוב אצל הקהל כמו יום תקיעה, שהתאספו לשמוע את התקיעות בר"ה, וכמו שמתבטא הירושלמי „דיום הערבה, כל עמא תמן“ (כל העם שם) וזה בכדי לפרסם ולהפגין את מצוות הערבה נגד דעת הצדוקים. (ו) וראיתי בספר „בני ישכר“ (חודש ניסן, מאמר ג, ב) שמביא בשם שר"ת „שמן המור“, האומר בטעם שנקרא שבת הגדול לפני פסח, בכדי לפרסם ולהפגין על שבת שלפני פסח שנקרא גדול, מכלל דאיכא שבת קטנה, והיא יום ראשון של פסח הבא אחרי שבת שלפני פסח, ולהוציא מלבן של צדוקים, שמחרת השבת זהו אחרי שבת בראשית יער"ש.

המאבק נגד הצדוקים הגיע לידי כך עד שלפעמים לא התחשבו חכמינו ז"ל בהאמצעים אפילו שהם נוגדים לכאורה לדיני התורה, בבחינת: „גדולה עבירה לשמה“ (בזיר כ"ג ע"ב), כגון: „מטמאין היו את הכהן השורף את הפרה ומטבילין אותו, להוציא מלבן של צדוקים“ שהבאנו לעיל (פרה פ"ג מ"ז). ולידי בטוי נמרץ בא בעובדא דר' יהודה בן טבאי שהרג עד זומם שלא כדין תורה, אך ורק בכדי להפגין ולהוציא מלבן של צדוקים, כמסופר בחוספתא (סנהדרין ספ"ו) אמר ר' יהודה בן טבאי, אראה בנחמה אם לא הרגתי עד זומם בשביל לעקור מלבן של בייתוסין, שהיו אומרים עד שיהרג הנדון, אמר לו שמעון בן שטח, אראה בנחמה אם לא שפכת דם נקי, שהרי אמרה תורה (דברים י"ז) על פי שנים עדים או שלשה עדים יומת המת, בעדים ב', ובזוממין ב', מה עדים שנים אף זוממין שנים, באותה שעה קבל עליו יהודה בן טבאי, שלא יהיה מורה הלכה, אלא על פי שמעון בן שטח ע"כ, ואף קיפח את נשיאותו בשביל זה (ראה, „הנשיאות בישראל“ עמוד כ"ז). וכל זה בא לו מתוך היותו דרוך ומסור להצלת התורה השלמה, שמתוך בהילות למטרה זו בא לכלל טעות.

ח

ההתנגדות של הצדוקים לתורה שבע"פ והמאבק הגלוי עם החכמים הפרושים, גררו אחריהם גם גלויים שליליים בשטח היחסים ההדדיים העממיים והלאומיים, הצדוקים הראו ממש שנאה לחכמינו ז"ל, ולרוב העם הנוהה אחריהם, ולפעמים הגיעו עד כדי אכזריות ורציחות שאין לשערן.

רשומים ומקורות נמצאים בהרבה מקומות, הנה בחגיגה (ד' ה') מסופר: ר"י בן חנניה, הו' קאי בי קיסר, אחוי ליה האי צדוקי, עמא דאהדרינא מריה לאפיה מיניה. אחוי ליה איהו... „ועד ידו נטויה עלינו“, והכוונה שקופה, הצדוקי קיוה לראות במפלתו של ישראל חלילה, אולם ר"י בן חנניה חכימא דיהודאי, השיב לו „ועד ידו נטויה“, יד ה' הריה בנו, להגן עלינו ועל קיומנו.

השנאה החלה לבצבץ מהמתיונים שנהפכו בהשתלשלות הזמן לצדוקים, כפי דעתו הצודקת של בעל „דורות הראשונים“ האומר: „וכבר נתבאר לנו הדבר כל צרכו, כי כל עצם דבר הצדוקים מראשיתם, הגהו דבר המתיונים (ח"א כרך ג' תנ"ד)

וכן דעת ר' זאב יעבץ (תולדות ישראל, חלק ד') ולזה ייחסו דברי מגלת תענית (פרק שני) „בעשרים ותלתא ביה נפקא בני חקרא מירושלים, מפני שהיו מצרים לבני ירושלים, ולא היו ישראל יכולים לצאת ולבא בפניהם ביום אלא בלילה, וכשגברה בית חשמונאים הגלו אותם משם. ואותו היום שעקרו עשוהו יום טוב“ והמכוון הוא על המתיוונים שהצרו לחכמים, שהיו עם החשמונאים הראשונים והתגלגלו אח"כ לצדוקים, והם הם שהצרו והציקו לחכמים ולרוב העם. הדבר בא לידי גלוי מוחש, ולשיא האכזריות בימי אלכסנדר ינאי אשר כפי עדות יוספוס פלביוס, הרע מאד במעשיו האכזריים ולדוגמא: שיעץ לאחד מראשי שריו בשם דיאגענעס, לסמר אל הצלב שמונה מאות איש מראשי נכבדי היהודים, ובעודם חיים ומתאבקים עם מר המות, ודמם שותת כמים, הובאו לשם גם נשיהם ובניהם ונשחטו שם לעיניהם (יוסיפון ג' ס"ו ב'), וכן כבר נתבאר לנו כל עלילת מצעדו של ינאי המלך, אשר לפי דברי הצדוקים עצמם, הרג במשך זמן של ששת שנים חמשים אלף מישראל, לבד מה שהרג כבר לפני זה, ששת אלפים נפש בבית המקדש, ולבד חכמי התורה שנהרגו ונרדפו ביחד, ולבד רבבות אשר הושבו בבתי כלא, ואלפים אשר גלו מארצם (ראה „דורות הראשונים“ שם עמוד תק"ב).

ולידי שיא השנאה והאכזריות תשמש העובדה המסופרת בקידושין (ד' ס"ו ע"א) מעשה בינאי המלך שהלך לכוחלית שבמדבר, וכיבש שם ששים כרכים ובחזרתו היה שמח שמחה גדולה, וקרא לכל חכמי ישראל, אמר להם אבותינו היו אוכלים מלוחים בזמן שהיו עסוקים בבנין בית המקדש, אף אנו נאכל מלוחים זכר לאבותינו, והעלו מלוחים על שלחנות של זהב ואכלו, והיה שם אחד איש לך, לב רע ובליעל, ואלעזר בן פועירה שמו, ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך: ינאי המלך, לבם של פרושים עליך ומה אעשה הקם להם בציץ שבעיניך, הקים להם בציץ שבין עיניה, היה שם זקן אחד ויהודה בן גדיא שמו. ויאמר יהודה בן גדיא לינאי המלך, ינאי המלך רב לך כתר מלכות הנח כתר כהונה לזרעו של אהרון, שהיו אומרים אמו נשבת במודיעים, ויבוקש הדבר ולא נמצא, ויבדלו חכמי ישראל בועם, ויאמר אלעזר בן פועירה לינאי המלך, ינאי המלך, הדיוט שבישראל כך הוא דינו? ואתה מלך וכהן גדול כך הוא דינו? ומה אעשה, אם אתה שומע לעצתי רומסם, ותורה מה תהא עליה, הרי כרוכה ומונחת בקרן זוית, כל הרוצה ללמוד יבא וילמד וכו' מיד ותוצף הרעה על ידי אלעזר בן פועירה ויהרגו כל חכמי ישראל, והיה ישראל משתומם, עד שבא שמעון בן שטח והחזיר את התורה ליושנה, ע"כ.

העובדא הזאת, דיה להראות על האכזריות ועל השנאה של מנהיג הצדוקים וחבר מרעיו, לחכמי התורה ולעם הנוהים אחריהם. נוסף לזה, מספרת לנו ההיסטוריה שגם בימי שלמיון, שעה שנשברה זרועות ההשפעה של הצדוקים, הפחידו גם אז את המלכה, באם לא תעשה חפצם, שילכו אל מושל הערבים, והרבה מהם עזבו את הארץ (ראה „דורות הראשונים“ שם עמוד רס"ג), זה שוב מראה על „הלאומיות“ שלהם, שהיו נכונים גם לבגידה בעמם, כי „עבירה גוררת עבירה“, עבירה בתורה ובעוה"ב, הרי זה גורר בגידה גם בעם ובלאומיות...

ואמנם נתמזל מזלם של ישראל בתקופה ההיא, בהופעתו של שמעון בן שטח, אחד מן השרידים שבחכמי ישראל שנשאר חיים, שבעזרת אחותו שלמונין התחיל להחיות את התורה ולהקים אותה משממותה, ועודו בחייו של ינאי נראים עוז רוחו

וקרי פעולתו, כפי המסופר בסנהדרין (י"ט ע"א—ב) בעבדיה דינאי מלכא קטל נפשא, אמר להו שמעון בן שטח לחכמים, תנו עיניכם בו ונדוננו שלחו ליה, עבדך קטל נפשא, שדריה להו, שלחו ליה תא אגת נמי להכא, והועד בבעליי אמרה תורה, יבא בעל השור ויעמוד על שורה, אתא ויתיב, א"ל שמעון בן שטח, ינאי המלך עמד על רגליך ויעידו בך, ולא לפנינו אתה עומד, אלא לפני מי שאמר והיה העולם אתה עומד, שנאמר: ועמדו שני האנשים אשר להם הריב וגו', אמר להו לא כשתאמר אתה, אלא כמו שיאמרו חבריך, ופנה לימינו, כבשו פניהם בקרקע, עמד להן שמעון בן שטח, בעלי מחשבות אתם, יבא בעל מחשבות ויפרע מכם וכו', וכן בעובדא שהבאנו לעיל במגלת תענית (פ"י) שבעטיו של שמעון בן שטח נסתלקו אחד אחד הצדוקים מהסנהדרין, וישבה במקומם סנהדרין של ישראל של פרושין, ועוד זאת מה שהבאנו ממגילת תענית (פ"א) על מיתת ינאי המלך, ששמחה היתה לפני הקב"ה שהרשעים מסתלקין, ואותו היום שמת בו ינאי המלך, עשוהו יו"ט, ומאז הוחזרה עטרת התורה בשלמותה בכתב ובע"פ ליושנה, והיא נצחה את נצחונה, והעולם השמט נהפך לעולם של שמחת התורה, בקיומה ובהשפעתה.

ט

הקראים מהוים המשך של הצדוקים בשיטתם ובדרכיהם ואם כי, מפריד ביניהם כשש מאות שנה בערך, אבל השיטה הנפסדת הזאת, נשתלשלה דרך דורות עד שנקלטה למעשה והגיעה ליצירת כת מיוחדת על ידי ענן ושואל מלפני קרוב לאלף ומאתים שנה (ד' אלפים תקי"ב ליצירה בערך), הם הם שהכריזו על דעות משובשות כאלה של הצדוקים, חיקו על שיטותיהם ומעשיהם ועוד עלו עליהם. כפי שנציין הלאה. חברו גם ספר מצוות מיוחד שבדו מלבם לפי הסיסמא „חפשו באורייתא שפיר“ דוגמת ספר „גזירתא“ של הצדוקים, שדברנו עליו לעיל.

וכן משמע מדברי הרמב"ם שהבאנו לעיל באומרו: „ומאז (צדוק ובייתוס) יצאו אלו הכתות רעות ויקראו באלה הארצות ר"ל מצרים קראים, ושמותם אצל החכמים צדוקים ובייתוסים, והם אשר התחילו להשיב על הקבלה וכו', רואים אנו שהקראים הם הממשיכים את שיטת הצדוקים והבייתוסים.

ויש לעמוד כאן על הערת הגאון מהר"צ חיות ז"ל על דברי הרמב"ם אלה (שם פ"א דאבות) השואל, הלא הקראים והצדוקים שתי כתות נפרדות הן, וגם היו בזמנים שונים? אולם אינני יודע קושיא זו מה היא? הרמב"ם לא אומר, שכאילו הקראים היו באותו הזמן של הצדוקים והבייתוסים, אלא המכוון הוא שהקראים שהיו אח"כ בעוד שש מאות שנה בערך, היו הממשיכים של תורת הצדוקים והבייתוסים וכפרו בתורה שבעל פה, ויש מן החכמים שהיו קוראים אותם גם צדוקים ובייתוסים מתוך זה שהלכו בדרכיהם ונקטו בשיטתם בענין כפירה בתורה שבעל פה וכאמור לעיל, (ולא בשיטתם בענין תחית המתים) וזה ברור.

וכן נראה דעת ר' יהודה הלוי בכוזרי שבדבריו על הקראים ותורתם (במאמר השלישי, אותיות כ"ב—ס"ה) הרי מתכוון גם לתורת הצדוקים ומוזהה אותם ביחד. לדוגמא: (שם אות מ"א) מייחס את השיטה של ממחרת השבת שהוא מיום ראשון — לקראים, בעוד שהצדוקים אחזו בה, וכן להלן (באות ס"ה) באומרו: „ואחריו יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח וחבריהם ובימיהם התחילה דעת הקראית

וכר וממשיך: וכבר השרישו הקראים שורש עם אנשים שהיו דוחים תורה שבעל פה ומתחכמים בטענות כאשר אתה רואה, שעושים היום, אבל הצדוקים והבייתוסים אינם כי אם אפיקורסים מכחישים העולם הבא, אבל הקראים הם משתדלים בשרשים מתחכמים, בתולדות, ואפשר שיגיע הפסד אל השרשים, רק מסכלותם לא בכונה מהם". ברור, שלא התכוון הכוזרי לקראים מיסודו של ענן וכת דיליה, שהרי אז לא היו עדיין, אלא כוונתו שבימיהם התחילה דעת הקראית ז"א: השטה הקראית, שהשתלשלה מהצדוקים והבייתוסים הראשונים, ונמשכו מימי יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח והלאה עד לקראים מיסודם של ענן ושאל, שממקור הצדוקים הראשונים יצאו, אלא שבמשך הזמן התבהר ההבדל בין שיטת הצדוקים והבייתוסים הראשונים, שכפרו גם בתחית המתים ובעולם הבא, ובין אחיזי שיטת הקראות של אז שכפרו אך ורק בתורה שבעל פה, והתכוון בזה גם לכלול את הקראים שבימיו, ובזה סרה גם הערתו של הגאון מהר"ץ חיות בפרושו לאבות שם על דברי הכוזרי האלה, שהלא הקראים התחילו בשיטתם בימי ענן ושאל? אמנם לפי האמור, הכוונה להשתלשלות השיטה הקראית הזאת למן הצדוקים הראשונים דרך צינור התקופה של יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח, עד להופעת הקראים של ענן ושאל. וכן דעת הראב"ד בספר הקבלה (ע' ס"ג) באומרו על ענן: "שהיה ת"ח מתחלה וכר וחבר ספרים והעמיד תלמידים ובדא מלבו חקים לא טובים, כי אחרי החורבן נדלדלו הצדוקים עד שבא ענן וחזקם" וכן מצאתי במאירי בפירושו לאבות (פ"א) שדעתו כך, האומר: "מצדוקין יצאו כתות המינים והם הנקראים קראים" ז"א: שהקראים השתלשלו מהצדוקים, וכן קורא הרב אשתרי הפרחי בספרו "כפתור ופרח" (פ"ה) את הקראים בשם צדוקים, בהיות שהם השתלשלו מהצדוקים והולכים בשיטתם באומרו: "הנה תמצא עמנו היום בארץ הצבי הרבה צדוקים, סופרים והרבה ספרים וכר בתורה בנביאים וכתובים", וכן כותב האברבנאל על אבות (שם) "כי מצדוק ובייתוס מהם נעשו כת הקראים עד היום הזה" וכן דעת הברטנורא (מס' ידים פ"ד מ"ו) הכותב בזה"ל: אומרים צדוקין, המכחישים תורה שבעל פה נקראים צדוקים על שם צדוק ובייתוס תלמידיו של אנטיגנוס איש סוכו, שהתחילו בקלקלה זו תחלה, לפי ששמעו מאנטיגנוס רבן, אל תהיו כעבדים המשמשים את הרב ע"מ לקבל פרס, אמרו אפשר פועל טורח ועושה מלאכה כל היום כולו, ולערב אינו מקבל שכר, ופירשו מדברי חכמים ונתחברו עמהם כתות מישראל ועד היום הזה נשארו מהם פליטים במצרים, בדמשק וקונסטנטינה, והם לשיכים בעינינו ולצנינים בצדנו, ואנו קוראים להם קראים לפי שאין להם אלא המקרא".

5

הכת הקראית התחוללה בימי ענן, שהוא יוצרה ומארגנה, ואמנם כפי הרשומים שנמסרו, הרי היה זה על רקע אישי, שבתור נצר מצאצאי נשיאי הגולה וכן הבכור לאחי הנשיא ר' שלמה בן חסדאי (ד' אלפים תק"פ בערך) חשב ענן לרשת את הנשיאות לאחר מות דוד, אבל מפני "פריצות וחסרון ידאת שמים" שהיו בו, מיאנו גאוני טורא ופומבדיתא לאשר אותו בתור נשיא, ואז יצא ענן והרים יד בתורה המסורה והלך ויסד כתה מיוחדת של "בני מקרא", כדי לחתור חתירה תחת מוסדות תורה שבעל פה, והוציף פנים כלפי חכמי התורה, והעליל על נושאי דגל התורה

הקבלה מסיני, כי זייפו את היהדות ואת תורתה, והוא היה הראשון (לאחר חתימת התלמוד) שפרץ גדרי היהדות התלמודית, וכה הם דברי הראב"ד בספר הקבלה (עמוד ס"ג) „ואחריו, ר' יהודאי ג' שנים ומחצה וכו', וכימי היה ענן ושאל בנו שם רשעים ירקב, וענן זה מבית דוד היה, ות"ח היה בתחלה, והכירו בו שמץ פסול ומפני זה לא נסמך לגאון וגם לא סייעוהו מן השמים להיות ראש גלות, ומפני קנאה וטינא שהיתה בלבו, העלה שרטון, ועמד להדיח ולהסית את ישראל מעל קבלת חכמים מפני הנביאים מפני עדים כשרים, כמו שסדרנו בספר זה, ונעשה זקן ממרא על פי ב"ד לבלתי שמוע אל השופטים”.

בהכרחו „חפשו באורייתא שפיר ואל תשענו על דעת” הרס את חומת היהדות הצרופה, ונתן רשות לעשות בתורה כחפצו של כל איש, בפירושו ובחידושו הבדויים, ולדרוש את הכתובים על פי טעמו, לסרסם ולהפכם עד כדי גיחוך ואבסורדיות, ובספר המצוות שלו הניח יסוד להפקרות הזאת, בנותנו חופש לדעות, לתקנות, למצוות ומנהגים בדריים, הנוגדים וההורסים את המסורת המקורית שלנו. יתרה מזו, מפני שנתן רשות למשחית לעשות כרצון איש ואיש בתורה, כפירושו וכחפצו, הרי נתהו כלבולי תורות ושיטות נגודיות, ומכאן האנדרלומסיה, אי-הסדר והזרות שבתורות הקראיים, כדברי הכוזרי (מאמר ג' ל"ח) „והקראים כפי סברתם, רבו התורות כפי סברת כל אחד מהם, ועוד כי האחד לא יעמד על תורה אחת, כי בכל יום תתחדש לו דעת, ותוסיף דעתו” ובזה הם עולים על הצדוקים בהפקרותם ובזדונם. שנאתו לתורה שבע"פ, למדרשי חז"ל ולשני התלמודים, הגיעה עד לכדי פנטיות מבהילה, בהכריו „עזבו דברי משנה ותלמוד, ואני אעשה תלמוד משלי” (דברי רב נטורוני גאון בסידור תפלת ר' עמרם) וכן באומרו: „מי יתן והיו כל מחזיקי התלמוד בבטני והיה ממית את עצמו למען ימותו כולם עמו” (ע"פ ר' משה תקי בספרו כתב תמים), ואחריו החררהחזיקו תלמידיו אשר הרחיבו את הפרצה, ובכלי מפעם אמרו לקעקע את כל בירת היהדות התלמודית. אחד התלמידים הכריו בצורה לגלגנית על ישיבות סורה ופומבדיתא, מבצרי התורה שבע"פ, ואמר עליהם המשל של זכריה הנביא (ה', ו—י"א), בדבר שתי הנשים אשר כנפים להם ככנפות החסידה, והנה נושאות את האיסה לבנות להם בית בארץ שנער ולהניחה שם על מכותה. ואמר, ששתי הנשים, הנה שתי ישיבות הגאונים בסורא ופומפדיתא, והלעג הזה שלעגו הקראים על הרבנים נשאר קיים אצלם לדור דורים, ותמיד קראו בספריהם את שתי הישיבות בשם שתי הנשים בארץ שנער.

בתחבולות שונות וע"י ספורי בדים, חפצו לעשות נפשות לכתתם וחלכו והכריו, כי תורת הקראות היא התורה אשר שם משה לפני בני ישראל, וכי ירבעם בן נבט היה הראשון שהרשה לעצמו להוסיף על תורת משה ולגרוע ממנה, והוא שהניח את היסוד לתורת הפרושים או הרבנים נגד מלכות בית דוד שנשארה נאמנה לתורת הקראים (ראה בקרת תולדות הקראים לאב"ג וב„מוחלפת השיטה” ליעבץ), כבדותות כמו אלה הצליחו לתפוס את ההמון בלבו ולרכוש חברים לכתתם ביהודה ובבל, וגם במצרים ובסוריה. וגאוני בבל, שמהם יצאה תורת המסורה לכל תפוצות ישראל צריכים היו לצאת מזוינים במלחמתה של תורה, כדי להלחם מלחמת תורה שבעל פה נגד הקראים וספריהם, כתביהם וכזביהם, בין הרבנים שהכריו מלחמה על הקראים התבלט רבי סעדיה גאון, שיצא בתוקף נגדם. הוא אף חבר ספרים

מיוחדים כדי לסתור טענותיהם נגד המסורה, ולבטל את דעותיהם הבדויות, ואף הצליח במלחמתו זו אולם חוץ ממנו, לאחריו וגם לפניו, הגיבו על כזביהם הרבה גאונים. ישנה השערה המתקבלת על הדעת, כי הגאון ר' אחא משבתא חבר את ספרו השאלות בכוונה תחלה, כדי לחזק את הקשר בין תורה שבכתב ותורה שבעל פה, ולהוציא מלבם של קראים והנגררים אחריהם, שרצו להפריד ביניהם (ראה פרימן, בהקדמתו לספר „והזהיר“). וכן משערים, כי ר"ש מקיירא במנין המצות בהקדמת הלכות גדולות, שהכניס לתוך תרי"ג המצות שנתנו למשה מסיני, גם מצוות מדברי סופרים, התכוון בזה בעיקר נגד הקראים שרצו להשפיע על ההמון, לזלזל בדברי סופרים ובמצוותיהם. גם שאלת אנשי קירואן מאת ר' שדירא גאון: כיצד נכתבה המשנה ותשובתו אליהם באגרתו הידועה, היא מכוונת כדי לברר אמתת הקבלה והשתלשלות המסורה מאבות לבנים ומרב לתלמיד נגד הקראים שהכחישו וכפרו בקדמות תורה שבע"פ (ראה בהקדמתו של ד"ר ב. מ. ליון לאגרתו של שדירא גאון). ומיני או התפלגה ויצאה כחה זו מתוך כלל היהודים, עד שרבנו סעדיה גאון הכריז על הקראים: „שהם קרעים שאינם מתאחים“ לגדול הסכנה, שהיו לשלמות התורה והיהדות, כן לדברי רב נטרונאי גאון „נעשו אומה לעצמם“ (סדור ר' עמרם הוצאת ורשה ד' ל"ח ע"א). עד כדי כך! ואמנם, בהמשך הזמן נראו בקראים במקומות שונים גם גלויים של שנאת ישראל, כי מתוך שיצאו מכלל ישראל באמונתו לתורה של בע"פ יצאו גם מהמסגרת העממית הלאומית, והיו לנו לרועץ ולמפגע גם בהוי חיינו הלאומיים, כפי שנציין להלן.

יא

וכשם שחכמינו ז"ל יצאו חוצץ, ונלחמו נגד הצדוקים, כך יצאו גאונים ורבותינו להלחם נגד הקראים, תורתם ומנהגיהם במשך הדורות, וכן תפסו מעשי חז"ל כלפי הצדוקים, לתקן תקנות ומנהגים מיוחדים, בתכונה רבה, בכדי להוציא מלבם של קראים, וכפי מבטאו של הראב"ד בספר הקבלה (ע' ל"א) „לבלתי תת לימינים פתחון פה“, גם נתפרסמו ספרים מיוחדים על ביצור האמונה בתורה שבע"פ, בכדי להחליש את השפעת הקראים. כדאי לציין את הנושאים של תורת הקראות, בכדי לעמוד על התגובה נגדם. חומר זה משתרע: א) על עקרונות הדת ומצוות מעשיות; ב) פירושים מוזרים בתורה; ג) חומרות, הסתייגויות ואזהרות נגד המסורה המקובלת.

(א) הקראים לא מודים בטבילה במקוה, רק בהטלת מים לרחיצה, לפיכך יצא הרמב"ם בשעתו בכרוז באיסור חמור ובאזהרה לכל נשי ישראל במצרים שכל מימות שבעולם לא מטהרים רק במקוה, ואף הוסיף תקנה להחרים שלא להגבות לשום אשה כתובה עד שתשבע שטבלה במי מקוה הכשר לטבילה, והכל בכדי להוציא מלבן של קראים (ראה שו"ת הרדב"ז בריש תשובת תשצ"ו).
(ב) הקראים אסרו לקיים את מצוות העונה בשבת, לפיכך קבעו חז"ל את העונה דוקא מליל שבת לליל שבת (ראה א"ע, שמות ל"ד כ"א) וראה הראב"ד בבאורו לספר שמות (ל"ד, כ"א).

(ג) ויש משערים, כי גם התקנה לברך על הדלקת נר שבת ברכה שלא נזכרה בתלמוד, נתקנה בימי הגאונים בכוונה תחלה נגד הקראים, שאסרו להשתמש

בנר דולק בשבת, אף אם הדליקהו קודם שבת, והשערה זו יש לה יסוד נאמן, בדברי הא"ע (שמות ל"ה, ג') באומרו: "הגאון ר' סעדיה, חבר ספר נכבד, תשובות על החולקים על קדמוניו על נר שבת, והכוונה על הקראים.

(ד) וכן משערים, כי ענין הטמנת חמין לכבוד שבת שנעשה למנהג מקובל ומקודש אצל שלומי אמוני ישראל, קבל צורה של מנהג קבוע לדורות על ידי הגאונים, וגם כן מתוך כוונה מיוחדת, להוציא מלבם של הקראים שאסרו גם הטמנה לכבוד שבת, וראה דברי ר' זרחיה הלוי בספרו "המאור" (שבת פ"ג ד"ה ולענין פירושה דמתניתין), תקנת רבותינו היא לענג את השבת בחמין, וכל מי שאינו אוכל חמין צריך בדיקה אחריו אם הוא מ"ן, ואם מת יתעסקו בו עממין, וראה באבודרהם סוף סדר שחרית של שבת, שמביא את המאמר הזה בשנויים, מה ששמע בשם הרב ר' זרחיה, ולא מציין את דבר "המאור" (ראה "סיני" כרך ד' עמוד שמ"ו) ומתכוין בעל "המאור" להקראים, שהם שללו את הטמנת החמין.

(ה) הקראים לא מודים בחשבון החדשים ועומדים על קידוש החדש בראייה, ומתקבלת על הדעת ההשערה של הרב מהר"ל מימון שליט"א, שהמנהג של ברכת החדש וההכרזה עליו בפומבי שנזכר בראשונה מאת עמרם גאון בסדורו, ושהיה למנהג קבוע בכל תפוצות ישראל, אם בראש חודש עצמו כמנהג הספרדים, ואם בשבת שלפניו כפי מנהגו אנו, נוסד בימי הגאונים, בכדי להוציא מלבם של הקראים, שענו וסיעתו בטלו את כל חשבון העבור וקביעת המועדים בכלל, שהיה נהוג באומה מימי ר' הלל בנו של ר' יהודה נשיאה, ודרשו להנהיג מחדש את קדוש החדש עפ"י הראייה, וכדי להוציא מדעתם זאת, תקנו הנהיגו להכריז בפומבי וברוב עם, על קביעת החדש לפי החשבון המקובל, ומתאים לזה גם נוסח ההכרזה שבמחזור בני רומא: כך גזרו רבותינו שנזכיר בפני הקהל הקדוש הזה שיהיו יודעים גדולים וקטנים, שיש לנו ראש חודש פלוני ביום פלוני בחשבון רבותינו" ולפיכך יובן המנהג הנהוג אצל הספרדים, על פי סדורו של רב עמרם, לומר לפני ברכת החדש את התפלה הידועה, "יהי רצון מלפני אבינו שבשמים לקיים לנו את כל חכמי ישראל, הם ובניהם ותלמידיהם ותלמידי תלמידיהם בכל מקומות מושבותיהם, וגם זה הנהג והותקן בימי הגאונים בנגוד לקראים שמרדו בחכמי ישראל ותלמידיהם הממשיכים את שלשלת המסורת הישראלית, איש מפי איש ותלמיד מפי רב, וכפרו בחשבון קביעת החדשים המקובל, ותפלה זו הנהיגו לאומרה גם ביום שני וחמישי, לאחר הקריאה בתורה, כשם שהנהיגו לומר לאחר קריאת התורה מדי שבת בשבתו תפלת: "יקום פורקן מן שמיא" — "למרנן ורבנן ולכל תלמידיהן ותלמידי תלמידיהן", בכדי להדגיש ולהזכיר, כי תורה זו שבכתב, שקראו בה זה עכשו, עדיין זקוקה "לחכמים ותלמידים" ולמרנן ורבנן, שיגלו את סתומותיה, ויפענחו צפונותיה, בהתאם למסורה המקובלת בידם, איש מפי איש עד הלכה למשה מסיני (ראה "סיני" שם עמוד שמ"ז).

(ו) כן נכונה ההשערה, שמתוך ההשקפה המבוארת, נבין את אותה ההתעוררות הגדולה, התלהבות הנפש והתרוממות הרוח, המקיפה ותוקפת את כל אדם מישראל בשעת אמירת "כל נדרי", בראשית כניסתו של יום הכפורים, ומאיוזה זמן זכתה, "התרת נדרים" להיות לנקודה היסודית של יום הקדוש? אלא לפי שאמרו חז"ל, "היתר נדרים פורחים באויר ואין להם על מה שיסמוכו" (חגיגה ד' י' ע"א),

וברש"י שם ד"ה, היתר נדרים: „התרת נדרים שאמרו חכמים שהחכם מתיר את הנדר, מעט רמז יש במקרא, ואין על מה לסמוך, אלא שכן מסור לחכמים בתורה שבעל פה, והואיל והקראים כפרו לגמרי בהיתר נדרים, משום זה תקנו הגאונים והנהיגו, שדוקא ביום הכפורים, בשעה שבני ישראל מתכנסים לבתי כנסיות ומדרשות, לפשפש במעשיהם אם נעשו על פי תורת ישראל, שיעמדו ויכריזו ויעשו פומבי מתוך חרדת קודש על אמונתם החזקה בתורה שבעל פה, שהיא מתבלטת ומתגלית ביחוד מתוך פרשת „התרת נדרים“, ולהוציא מלבן של קראים (שם „סיני“ ע' ש"ח).

(ז) בהגדה של פסח של הקראים הוצאו הדרשות ונמצא בסדור רב עמרם (ונוכח בספר המנהיג הל' פסח סימן נ"ט), וראה „אוצר הגאונים“ לפסחים (חלק התשובות ס' ר"כ) בשם נטרנאי גאון, בזה הלשון: „מי שאומר בקידוש של פסח אשר קידש את ישראל, וכשגומרין מה נשתנה אינו אומר „עבדים היינו לפרעה“, ואינו אומר „מתחלה“ אלא אומר „ויאמר יהושע אל כל העם“ ויעקב ובניו ירדו מצרימה“, ואומר „ברוך שומר“ עד שגומר את הפרשה כולה, פסוקין כמו שהן, ואינו אומר מדרשות כלל, תימא גדול בדבר זה, מי שנהוג מנהג זה, אין צריך לומר שלא יצא, אלא כל מי שעושה כן מין הוא, וחלוק לב הוא וכופר בדברי חכמים ז"ל, ובזה דברי משנה ותלמוד וחייבין כל הקהלות לנדותו ולהבדילו מקהל ישראל, ואילולא טינא שיש בלבבם וחלוק לבם, ואין רוצים לומר דברי משנה ותלמוד, מה איכפת להו לומר „מתחלה“? אלא הללו מינין ומלעיגין ובחיים דברי חז"ל, ותלמידי ענן ירקב שמו, אבי אביו של דניאל חוט המשולש ברשע ובמינות, שאמר לכל הטועים והזונים אחריו, עזבו דברי משנה ותלמוד ואני אעשה לכם תלמוד משלי“.

ויתרה מזה, נמצא בסדור רב עמרם שם, בענין ארבע כוסות וז"ל: ארבע כוסות שבפסח חובה הן, ואי אפשר שלא לשתותם, ואי לא שתה לא יצא ידי חובתו, וחייב מלקות מדרבנן, וכן הובא בתשובת הגאונים (ב.אוצר הגאונים" של הרב אסף, פסחים ד' צ"ט ע"ב), ויש לתמוה על זה, שהרי לא מצינו בשום מקום בעובר מצוה דרבנן בשב ואל תעשה שיהא חייב מלקות. וידועה תמיהת האחרונים על הרמב"ם (פ"ו הי"ב מהל' חמץ ומצה) על מה שכתב: „ומי שאכל מצה בערב פסח מכין מכות מרדות וכו', והר"ן בכתובות (פ"א) הביא דבריו (ראה מג"א ס' תצ"ו) אולם יש לתרץ לפי התוספתא (סוף פ"ג דמכות) וירושלמי נזיר (פ"ד ה"ג) שמצינו עונש מכות מרדות מדרבנן. אף לאחר עבירה, אבל שם מיירי בקום ועשה, אבל כאן שהיא מצוה דרבנן בשב ואל תעשה לא מצינו, ואיך, יחויב כאן מלקות?

אלא כאן הענין נקבע, כדי להוציא מלבן של קראים שהם נגד מדרשי חז"ל והוציאו גם את מדרשי חז"ל מתוך הגדה של פסח, ואף זלזלו בדי כוסות שחיובן מתוך דרשות חז"ל, ובכדי להראות ולהשריש בתוך העם, את קריאת ההגדה בשלמותה, וכן בשתיית ארבע כוסות יין, החמירו מאד עד לכדי נדוי והבדלה מקהל ישראל על קצוץ הדרשות בהגדה, ועד לכדי חיוב מלקות מדרבנן על אי קיום שתיית ד' כוסות יין, בבחינת „מכין ועונשין שלא מן התורה, ולא לעבר על דברי תורה אלא כדי לעשות סייג לתורה“ (סנהדרין ד' מ"ו), ראה (ר' סעדיה גאון להרב מהרי"ל מימון ע' כ"ט, ו„תורה שלמה“ להרב כשר פרשת וארא ע' קט"ו). ומכאן כל התקונה למצוות ד' כוסות שהקפידו חז"ל עד לכדי מכירת לבוש, „ואפילו עני שבישראל וכו'.

„ולא יפחתו לו מארבע כוסות של יין, ואפילו מן התמחוי“, בכדי לקיים את המצוה, ולהוציא מלבן של קראים.

והשערה זו יש לה יסוד גמור בדברי ר' מאיר איש שלום (עמוד י"ד) הכותב: „והיתה קריאת ההגדה על פי המשנה והגמרא והברייתות נהוגה ובאה, עד שעמדו הקראים וראו לשנות זה המנהג“, אנו רואים בבירור, שזה היה מכוון נגד הקראים וראה „בהגדה שלמה“ להרב ר' מ. כשר (עמוד ל') המצביע על דברי הרמב"ם (הל' חמץ ומצה, פ"ז ה"ד) האומר: „והוא שידרוש מ„ארמי אובד אבי“, עד שיגמור כל הפרשה וכל המוסף ומאריך בדרש פרשה זו, הרי זה משובח“ ולמה הדגיש הרמב"ם דוקא בדרש פרשה זו, ולא בספור יציאת מצרים בדרך כלל, אלא שהיו בזמנו אנשים שאמרו רק את הפסוקים של פרשת „ארמי אובד אבי“ בלי הדרשות, הוא ראה בזה ביזוי דברי משנה ותלמוד, וחשש מינות של קראים, וידוע שגם לרמב"ם היתה מלחמה עם הקראים בזמנו (עוד נדבר על זה להלן) ולכן הדגיש שיש להאריך בדרך פרשה זו דוקא להוציא מלבם של קראים.

וראה ב„אור שמח“ (שם בהלכה הנ"ל) המסמך את מקור הרמב"ם לפי הגמרא פסחים (קט"ו ע"ב) לחם עוני שעונין עליו דברים הרבה, ובפרשת ביכורים כתוב בה לשון ענייה, וענית ואמרת, וזה: שעונין עליו דברים, שירבה בדרוש בפרשה זו ודפח"ח.

(ח) על דבר קטניות בפסח, באר"ח (ס' תנ"ג) בטור וב"י, ויש אוסרין לאכל כל אורז וכל מיני קטניות בתבשיל, והסמ"ק כותב: נוהגים בו העולם איסור, והנה בתשובת „בשמים ראש“ (ס' שמ"ח) כותב: וממה ששאלת בדבר הקטניות האורז והדוחן בפסח, שמקצת רבני אשכנז אוסרים, וכן המנהג במקצת קהלות אומרים שאין זוכרין זמן שיאכלוהו, תשובה: זרות היא זה, שהדבר מפורש בגמרא להיתר זכר, וקרוב הדבר שמן הגירושים והבלבולים נשתקע ענין זה, שבגירוש הראשון שהיה למונטסיני היה ג"כ עדה קטנה של קראים, שנתגרשו ונבנו בתוכנו בלכתם עמנו בגירוש, הם לא ידעו שום חילוק בין לחם ללחם, והכל מחמץ כל שאפשר להעשות ממנו קמח ולחם, אבל חלילה לאסור דברים המותרים חנם ע"כ. והנה כידוע אין לסמוך על מקורות של ה„בשמים ראש“ שמזויף הוא, אבל זיל בתר האמור ולא האומר, כי יתכן, שהקראים ברובם אסרו כל דבר מחמץ ומסריח, וראה ב„תורה שלמה“ (פרשת בא חלק י"א ד' רצ"ג) מה שמביא בשם החכם רביא אהרן, וראה (בשרית הריב"ש ס' ת"כ) ששאלוהו מלחם הנעשה מדוחן אם מותר לאכלו בפסח והתירו, וכדי להוציא מלבן של קראים התירו את הקטניות בפסח (וראה עוד „המועדים בהלכה“ להרב זיון ע' רנ"ז).

(ט) ומהאי טעמא יש להבין את המנהג לשתיית חמיצה הנקרא באידיש בארשט (ראה ט"ז י"ד ס' צ"ו סק"ט, ואותו משקה שעושים במדינת רוסיה מסובין, עם מים שקורין אותו בארשט) דוקא המשקה הזה היה נעשה בעסק גדול, שזה בכדי להוציא מלבן של קראים האוסרים כל דבר חמץ, אע"פ שאין בו חשש חמץ, והעירני ע"ז ידידי הרה"ג ר' ישכר תמר שליט"א.

(י) הקראים אינם מכירים במצות לולב, כי את הפסוק „ולקחתם לכם“, אומרים שזה לא מכוון למצוות לולב אלא לענין בנין הסוכה, ומבארים לפי נחמיה (ב' ט"ז) „צאו ההר והביאו עלי זית עלי שמן ועלי הדס ועלי תמרים ועלי עץ עבות

לעשות סוכות ככתוב. ושואלים היכן נצטוו בני ישראל בתורה על מצות בנין הסוכה שעליה אמורה המלה: ככתוב. אולם מפסוק „בסוכות תשבו שבעת ימים“, אנו שומעים עשיית הסוכה. כי בלי עשייה לא תתכן ישיבה. אולם אין לנו מצוה מפורשת — אומרים — תעשו סוכה ותשבו בה שבעת ימים, הלכך אומרים חכמי הקראים שהפסוק ולקחתם לכם ביום הראשון הוא למצוות עשיית הסוכה, כי ו„לקחתם“ אין פירושו לקיחה ונטילה ביד ממש, אלא כדוגמת „ויקחו להם איש שה לבית אבות“, שמות (י"ג ג') הממששות הכנה ועשייה ולכתוב זה התכוון עזרא באומרו לעשות סוכה כפי שמצא כתוב בתורה.

(יא) כן סוברים הרבה מחכמי הקראים שעשיית סוכה היא ממצוות התלויות בארץ ובירושלים דוקא. שמקריבים שם קרבן שלמים לחגיגה, שכן כתוב בתורה „וחגותם אותו חג לה“ (ויקרא כ"ג מ"א) היינו קרבן חגיגה, ואח"כ בסוכות תשבו שבעת ימים, הוה אומר, שאם אין חגיגה אין סוכה, ואין חובת סוכה איפא בתפוצות. בכדי להזים את שתי הסברות המצוצות מאצבע, הרי תעיד השמחה היתירה בחג שהובלטה ביתר שאת, בד' מינים ובסוכה, שצוירה על ידנו באותות מזהירים ובהכנסת אושפיוז ועוד, להוציא מלבן של קראים.

(יב) כן סוברים הרבה מחכמי הקראים בענין תקיעה בראש השנה, שתרועה היא בפה ואין שופר כלל ברה"י, לא במקדש ולא במדינה, ויש אומרים שתרועה היא בכלי, אבל לא בשופר דוקא. ולא במדינה אלא במקדש לבד, ראה „גנוי שכטר“ (ח"ב עמוד תע"ט), ויש ליחס את אחד הטעמים של ר' סעדיה גאון שהשופר הוא לעורר את העם לתשובה (גם הרמב"ם אומר טעם זה בהל' תשובה פ"ג ה"ד) ודוקא בשופר, כדי להוציא מלבם של קראים.

(יג) יוצר כת הקראית ענן הפך את יום הכפורים ליום אבל וללבישת שק ואפר ולשם זה, כדי להוציא מלבן של קראים, תקנו חכמז"ל את ההפסטה ביהכ"פ (בישעיהו נ"ח ה') שבה ישנם הפסוקים: „הכזה יהיה צום אבחרהו, יום ענות אדם נפשו, הלכוף כגאמון ראשו ושק ואפר יציע, הלזה תקרא צום ויום רצון לה“ וגו' (ראה כרם חמד ז' לדעת הר"מ זקס ז"ל).

(יד) כן הפך את חג הפורים שהוא יום משתה ויו"ט ליום צום, בכי ומספד (ראה יעבץ חלק עשירי, עמוד ל"ט) ובני ישראל מקיימים איפא את דברי ימי הפורים בשמחה ובצהלה דוקא לאין שעור, לשם יום טוב גופא, ככתוב במגלת אסתר, וגם להוציא מלבן של קראים.

(טו) הקראים הלכו בדרך הצדוקים ואמרו כמוהם, כי ממחרת השבת היא שבת בראשית, וכי יש לברך את הברכה ביום, וע"ז תקנו חכמז"ל דוקא לברך בלילה, ומי שלא מנה את הספירה בליל ראשון, שוב אינו מונה בברכה, ראה אור"ח (ס' תפ"ט סעיף ז), להוציא מלבן של קראים.

(טז) בענין מילה, אמרו הקראים שצריכים למול במספרים, ומעמידים את זה על הפסוק ביהושע (ה' ב'), עשה לך חרות צורים ומול את ישראל שנית, וכן אין עומדים על הפריעה שבמילה שלפי הדין המל ולא פרע את המילה כאילו לא מל (שבת ד' קל"ז ע"א).

(יז) דעת הקראים להתיר מליקה בעוף.

(יח) אמרו שהיבום לא נוהג בכלל בזמן הגלות מפני שאין עתה מקום

להסבת נחלה ממשפחה למשפחה ומשבת לשבת (עי' מחברת ציון ש' תשא עמוד ק"ל).
(יט) הקראים אסרו את שתיית השכר לנזיר וכן שאר המשקים המשכרים
לעומת זה מתירים אכילת ענבים לחים ויבשים לנזיר מפני שלא משכרים (כוזרי
מאמר ג מ"ט).

הקראים אף הפריזו לפעמים בחומרותיהם המוזרות כגון: (א) לא מטמאים
בקרוביהם, (ב) אוסרים את חלול השבת לחולה שיש בו סכנה, (ג) מחייבים בקריאת
התורה בכל ימות השבוע, (ד) בהוראות הטהרה והקנח לכל פרטיתן, (ה) בהוראות
הכניסה והיציאה ממקום קדוש, (ו) במתן מעשר מכל אפילו מבהמה טמאה
ומעבדים, (ז) בהבדלה ובפרישה מופרות מהגויים וכן מאלה היהודים שלא מקיימים
מצוות כפי הבנותיהם, (ח) באיסור אכילת חלב האליה (ראה א"ע ויקרא ז' כ'),
(ט) אסרו את הבישול ביום טוב (יר"ד), לידי שיא הזרות הגיעו באיסור כניסה
לבית הכנסת אחרי שתיית יין, שענן מתבטא בחומרא שגעונית „דמאן דשתא חמרא
ועייל לבי כנישתא מחייב קטלא, בין כהנים בין לויים ובין ישראלים (ראה מחלפת
השטה ליעבץ עמוד ט'). ואמנם נגד זה אנו נוהגים לשתות אפילו בתוך בית
הכנסת, הן בסעודות מצוה והן בקידושי שבת ויר"ט.

ועוד מנהגים ודינים כאלה, המפליאים בזרותם אנו מוצאים אצל הקראים.
וזה נובע מתוך התנודות בהבנתם בתורה וביהדות בלי רקע יציב ויסוד איתן, וכל
אחד הגה וחשב, דרש ועשה כאדם העושה בתוך שלו, ויצאו ממילא קולות עד כדי
דחיה מוחלטת בעקרונות התורה מצד זה, וחומרות הפרוזה עד כדי גיחוך מצד שני.
וכפי שמתבטא אחד חכם: „תורת כל אחד בידו, זה אוסר את המותר וזה מתיר את
האסור, ענן אוסר את התרנגולת ומשווה הבלבקי התיר את החלב“...

בפירושיהם לתורה, הגיעו הקראים לידי ביטול מצוות שבתורה ולידי סרוסים
זדוניים מוזרים. לדוגמא: (א) שמות (כ"ג י"ט) מביא האבן עזרא, פירוש המכחישים
בפסוק לא תבשל גדי בחלב אמו, שזה מתכוון לענינים אחרים, ודחה דבריהם, וכ'
וחכמים קבלו שלא יבשלו בשר בחלב וכר' הוא אמת, ע"כ; (ב) שמות (כ"ח כ"ב)
ובן זוטא אמר, כי מלאתך על ההריון, ודמעך בנו, על שכבת זרע, והיא הטפה,
ואמר לא תאחר שלא יאחר מלקחת לו אשה, על כן אחריו, בכור בניך תתן לו,
וזה שגעון, ע"כ; (ג) באבן עזרא (בשמות כ' כ"ג) ולא תעלה במעלות אמר בן זוטא
במעלות, מגזרת מעל, ודחה הפי' בשתי ידיים; (ד) בא"ע שמות (ל"ד כ"א) בחריש
ובקציר תשבות, אמר ענן, ימחה שמו כענן, כי זה על משכב האשה והיא תכסהו
ברשה; (ה) בדברים (כ"ד י"א) על הפסוק לא תלבש שעטנז, מפרשים: בהמה קרי
שעט, מקול שעטת פרסות סוסיו (ירמיהו מ"ז ג') ונז קרא לזרעים, משום דבמים
מתרבו, ומיא אתמר בהו נז, דכתיב מים זרם קרים :וזלים; (ו) וכן על הפסוק בשתי
או בערב (ויקרא י"ג מ"ח), מפרשים הקראים בשתי דכל דשתי מיא, ככתוב ולא
יעמדו עליהם בגבהם כל שותי מים (יחזקאל ל"א י"ד) או בערב, אינהו כל בהמות
דאיקרי ערוב, דכתיב יהי ערוב כבד (שמות ח' כ') בכאן הוציאו את הכוונה
ממשמעותה וכן עקרו בזה מצוות שבתורה; (ז) כן ייחסו לתפילין פירוש על לטוטפות
(ראה א"ע דברים ה, ח), וכן כוונה מוזרה על וקשרתם לאות ובזה בטלו למעשה
מצוות תפילין; (ח) וכן לענין הפירוש תענו את נפשותיכם (ויקרא ט"ו כ"ט) וז"ל:

הרמב"ן כבר ביאר רבי אברהם, כי כל ענף שימצא במקרא דבק עם הנפש, הוא הצום, לסתום פיהם של הקראים מחוקי השם ע"ש.
 וכמו כן פירושיהם של גיד הנשה (בראשית ל"ב ל"ג), על לא יחבל רחיים ורכב (דברים כ"ד ו'), ומזרעך לא תתן להעביר למוֹלך (ויקרא י"ח כ"א), מוציאים את המובנים המקוריים ממשמעותם, ומתוך כך מבטלים מצוות שבתורה, וכהנה עוד רבות (וראה מחלפת השטה ליעבץ עמודים ה-ז).

יב

השנאה הכבושה לתורה שבעל פה ולנושאי דגלה, שהוכרזה והושרשה בתוככי הקראים על ידי מיסד הדת ענן וחבר תלמידיו, היא שגרמה אח"כ לשנאה עיוורת גם לעם ישראל כולו, להחרפת היחסים האישיים והצבוריים, לקרע תהומי בינם ובין קהל ישראל כולו. בדברי הימים ישנם גלויים של הלשנות ועלילות על ישראל, התקרבות אל הגויים אשר בתוכם ישבו, ובגדנות ודוגית כלפי עם ישראל. עם ראשית צעדם, התקרבו עם מלכות ישמעאל, לרועץ ולמפגע לבני ישראל הנחתים שם. מסופר, כי ענן שהושם במאסר בזמנו ע"י הכליף, ושם נמצא אחד מחכמי הישמעאלים כלוא ומעוהד גם הוא להתלות עם ענן, ותהי עצת המחמדי לענן כי יאמר, אשר הוא בעל דת אחרת, ואינה זו של אחיו חנניה ראש הגולה הנמנה מטעם הרבנים, והאנשים שלו נשמעים לדברים שונים, מאלה הנשמעים לאחיו, ועל ידי זה הוציא אותו הכליף לחפשי, ומאז ראשי הקראים נסתיעו ביחסיהם הטובים עם השלטונות הערבים, כדי לרדוף את היהדות הרבנית (ראה "סיני" כרך ט"ו ע' רל"א).

וכן השתלשלה מגמה זו בעדות הקראים, שהתפזרו בארצות שונות, במצרים, בתורכיה, בסוריה ובעירק, ובמדה הגדולה ביותר בתוך הקראים שהתיישבו ברוסיה, בקרים, בליטה ובגליציה.

הנה הרדב"ז אחד מגדולי מצרים כותב: „הקראין הדרים אצלנו בזמן הזה, לא נמצא בהם אחת מכל המדות הטובות שהזכיר הגאון ז"ל (הרמב"ם), כי בכל יום הם מוסיפין גרעון (שרית הרדב"ז סי' תשצ"ו).

ור' שמואל ויטאל בנו של ר' חיים ויטל המקובל הידוע, שהיה מרבני דמשק ובסוף ימיו התישב במצרים, כותב בקובץ תשובותיו (באר מים חיים סי' ל"ז) וז"ל: ועינינו הראות בזמן הזה, שמחרפין ומגדפין אותנו בעיני האומות, וביד"ט שלנו הם עושים במלאכה בפרהסיה לכתחלה כדי לבזות אותנו בעיני האומות ואומרים להם: אנו עושים יד"ט כמכם בראיית הלבנה וישראל טועין בחשבון... ואינם אוכלים מפתנו ואין שותים מיינינו ואפילו המים בכלינו אינם שותים, ואוכלים חמץ ביד"ט אחרון של פסח כפי חשבוננו, ואוכלים ביום הכפורים שחל להיות בחשבוננו, וכאלה רבות ורעות.

ואמנם, היה זמן שנראה באופק התקרבות־מה של הקראים למחנה הרבנים במצרים, והרמב"ם בשעתו השתדל לקרב אותם, ובימי הנגיד ר' אברהם שמשערים שזה בנו, התייהדו ביום אחד במצרים קהל גדול („כפתור ופרח" סוף פ"ה), אולם כפי הרשומים ההיסטוריים, הרי הרמב"ם התאכזב מהם מאד, ושוב חזרו לסורם ונדרדרו במשך הזמן לתהום השנאה הזבגידה. כך מספר ההיסטוריון הערבי מקריזי

בן מצרים. שחי במאה ה"ח, והיה בקי בעניני הרבנים והקראים והיחסים שביניהם — שבין הרבנים והקראים שוררת שנאה גדולה, אינם משתדכים ביניהם, ואינם משיחים אלה עם אלה, ואינם נכנסים אלו לאלו בבתי הכנסת (ראה, "באהלי יעקב" להרב אסף ע' קפ"ה). ובתקופה יותר מאוחרת סמוכה לזמננו, בשנת תרס"ה כותב הרב הראשי באלכסנדריה ר' אליהו חזן בספרו "תעלומת לב" (ח"ד סי' ז), על הקראים במצרים שאינם מתקרבים כלל לכת הרבנים, ואדרבה מתרחקים מהם ומבזים אותם ופוקרים בפרהסיא, ויש להם מוהלים לבדם ואינם עושים פריעה, וגם יש להם חכם סורר ומורה וכו', ומלמדים להרע ולא להיטיב, וכך מתבטא הרב ר' אברהם הלוי רבה הגדול של מצרים בשני מקומות: "והנה הקראים השכנים בגלילותינו, לא ידענו טיבן, והם מתרחקים ממנו כמטחוי קשת" "שהרי ממילא קלים ונבזים אנו בעיניהם והקראים כעת גריעי משאר גוים" (שו"ת גינת ורדים חאו"ח כלל ב' סי' ל"א, וכלל ג' סי' א'), וראה שם ב"אהלי יעקב" להרב אסף (ע' קצ"ט).

וכן כמעט אותו המצב שורר בקראי תורכיה ודמשק, אם כי, לפעמים היו המקרים פה ושם קלים, והיו נראים באופק סימני התקרבות בין הקראים והרבנים, אבל במשך הזמן שוב הוחמרו היחסים ביניהם, ור' יחיאל באסאן מגדולי החכמים בקושטא כותב בפשיטות: "דין הישמעאלים, הוא הדין שנוהגין בו דנין עליו כל הקראים (שות' מהר"י באסאן ס' ל"ב) וחכם אחר בן אותו הזמן והמקום מודיע: הקראים כל דיני ממונם דנין על פי הערכאות הישמעאלים (ר' חיים אגוזי, בשות' מהר"י באסאן שם) ואף הראנ"ח בן זמנם של ר"י קארו והרשד"ם כותב, "שהקראי לא ציית לן בדיננו וכל אשר הוא עושה הוא על פי חוקי הגוים" (שו"ת ראנ"ח סי' קכ"ה). ואמנם, הקראים הושפעו בהרבה מחוקי האיסלם, והרבה ממנהגיהם ואף בדרך תפלותיהם מחקים למוסלמים (ראה שם ב"אהלי יעקב" ע' קצ"ב).

הקראים ברוסיה הרעו לעשות יותר, והם התיצבו כליל לרעתנו ולהצרת צעדנו. הם השתדלו להבליט את אי־ההדותם ואת התבדלותם המוחלטת מבני ישראל, בימי המלכה יקטרינה בשנת 1795 ובימי הצאר ניקולאי בשנת 1827 השתדלו לשחרר אותם מצבא וממס כפול שהטילו על היהודים, באומרם שהם לא יהודים, ובשעת ההשתדלות הזאת אצל ניקולאי ערכו מחאה נמרצה נגד הכנוי יהודים קראים והדגישו את אי־שייכותם לעם ישראל, ומאז והלאה נקראו בכתבי הממשלה בשם קראים בלי כינוי לני, והשתדלותם לזכויות שונות ובכלל זה קבלת פטורין מעבודת הצבא הצליחה (ספר הקראים לר' פאהן (עמוד צ"ו)).

וכך בימי התחלת שווי זכויות באוסטריה, התאמצו הקראים להשיגה על ידי שימנום בפני עצמם, ולא במחתת חדא עם היהודים, כמו שעשו אחיהם ברוסיה (שם פאהן, ע' ס"ג).

וכן בשנת 1870 יצאה פקודה מאת הממשלה הרוסית, לאחד את הקראים עם היהודים יושבי פלך חרסון, בדבר עבודה בצבא. והנה יצא אז אחד מראשי הקראים בשם קזו בעתונות בזעקה, שטעות גדולה יטעו אלה אשר יחשבו את הקראים ליוצאי ירך היהודים, יען אמונתם יש לה איזה דמיון עם אמונת היהודים, אך באמת אין כל דמיון ביניהם, ויותר נכון לדמותם להכוזרים, להארמנים או להטטרים, או לכל גוי אשר תחפוצו, רק לא אל היהודים, וכותב המאמר הודיע גלוי ומפורש כי לא מלבו יצאו הדברים האלה, כי אם כל הקראים מדברים מתוך גרונו. הוצאת בעל דין

זה טובה יותר מאלפי עדים, כי הקראים אינם רואים עצמם כיוצאים מורע היהודים (ראה משא קרים ע' ס"א).

ואחד מן הקראים הידועים אבן־רשף מאמצע המאה התשע עשרה יצא בהתנפלות גסה על התלמוד והמחזיקים בו, ובאשמת דמים ועלילה על ישראל, כאילו הרגו את ענן ודם לא היתה כלל במעשי היהודים בהריגתו של ישו הנוצרי, אף הביא הוכחה ע"י זיופי כתובות ומצבות אל השר וורונצוב שהיה נציג בדרום רוסיה, כי הקראים היו בארץ קרים מזמן קדום, ולא היו בא"י בזמן בית שני והכל בכדי לזכות בשווי זכויות במחיר בגידתם בצור מחצבתם. ובסמוך לתקופתנו הופיע מנהיג קראי בשם שריה שפטל, שכפר בפומבי במוצאם היהודי של הקראים. הוא שימש בתור פקיד במניסטריון הרוסי בימי הצאר ניקולאי, ועם פרוץ מהפכת 1905, התיישב בקהלה הקראית בטרקוי הסמוכה לווילנה, ושמש כחכם ראשי לקראים, והיה מביע לעתים קרובות מאד את דעתו, כי הקראים אינם כלל מגזע יהודי, אלא ממוצא זר מצאצאי הכוזרים שקבלו את תורת משה בלי התורה שבע"פ.

כדאי גם לציין, כי בסוף שנת השלשים יצאה משלחת מחקרית איטלקית לחקור את הקראים בליטא, פולין ורוסיה, וקבעה, כי קראי קרים מכילים בקרבם תערובת גבוהה של הגזע היהודי והטאטרי. הקראים היושבים על הוולגה: תערובת טלאבית מכריעה, ובקראי פולין נכרת תערובת טאטרית וכוזרית.

גם הסובייטים קבלו את ההנחה כי הקראים אינם ממוצא יהודי. בייחוד, ומענין, שגם הנאצים ימ"ש, קבלו את הדעה על גיוותם של הקראים ולא פגעו בהם כלל...

הבאנו את הרשומים הללו, לא לשם מחקר היסטורי, אשר הצטבר כבר חומר רב על נושא זה, אלא לשם קביעת ההגדרה על הקראים ויחסם אל ישראל ותורתו, בכפירה לתורה שבעל פה, ובכפירה למחצבתן וייעודו. ואמנם חוס"שני מאחד עובר על פני מרבד ההיסטוריה שלנו, הקובע את הקשר הבולתי מופרך בין תורה שבע"פ ללאומיות הישראלית החל מן השומרונים, (אח"כ הצדוקים עד הקראים ועד בכלל) כי מי שכופר בחלק התורה הרי כופר גם בברית אשר כרת אלקים אתנו לעולם ועד בהור אומה נצחית. ובעקבות מאמר חז"ל שהבאנו לעיל, "כי על פי הדברים האלה, כרתי אתך ברית, על דברים שבע"פ", ההמרדה והבגידה בתורה שבע"פ, כרוכה תמיד גם בבגידה באומתנו, עם התורה.

יג

ועתה נברר ונעמד על דעתו, שיטתו ויחסו של הרמב"ם לקראים, כפי שמתבאר מספריו ותשובותיו נצביע מקודם על נקודה חשובה, אשר יש בה משום ביאור — ביהור הענין של הקראים ותפיסתו היסודית כלפיהם, שיש לעמוד עליה באופן מיוחד. הנה הרמב"ם כותב (בהל' ממרים פ"ג ה"א ג') וז"ל: מי שאינו מודה בתורה שבעל פה אינו זקן ממרא האמור בתורה, אלא הרי זה בכלל האפיקורסין וכו', וכן מאחר שנתפרסם שהוא כופר בתורה שבעל פה, מורידין אותו ולא מעלין והרי הוא כשאר האפיקורסין והאומרים אין תורה מן השמים והמוסרין והמומרים, שכל אלו אינם בכלל ישראל וכו', ולהלן (בה"ג) במה דברים אמורים באיש שכפר בתורה שבעל פה במחשבתו ובדבריו שנראו לו, והלך אחר דעתו הקלה ואחר שרירות לבו

וכופר בתורה שבעל פה תחלה כצדוק ובייתוס, וכן כל התועים אחריו. אבל בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים וגדלו אותם על דעתם, הרי הוא כתינוק שנשבה ביניהם וגדלוהו, ואינו זרין לאחוז בדרכי המצוות, שהרי הוא כאנוס, ואע"פ ששמע אח"כ שהוא יהודי וראה היהודים ודתם הרי הוא כאנוס, שהרי גדלוהו על טעותם, כך אלו שאמרנו האוחזים בדרכי אבותם הקראים שטעו, לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום, עד שיחזרו לאיתן התורה, ע"כ.

הרמב"ם מגדיר כאן הגדרה ברורה, על דבר מהותם של הקראים, וכוונתו לדעתי, שיש הבדל יסודי בין הכופרים בתורה שבעל פה, במהותם ובתוכנם. יש כופר שהוא בבחינת כח ראשוני בתורת הכפירה, מחדש וממציא במחשבתו דעות כוזבות ומפיצן ברבים ומחזירן בצבור, כפירה זו נובעת מתוך הגות לבו ומחשבתו שאינו קשורות בשום קשר מסורתי, אלא כאדם העושה בתוך שלו וכפי שרירות לבו, ואשר נראה לו מתוך שיטתו והזיותו, כפירה זו סכנתה בצדה, ונושאה דינו כמסית ומדיח, חוטא ומחטיא את הרבים, שכוונתו להרביץ את תורתו הכוזבת ברבים, למען הדיחם מתורת ה', ויש לסמוך על זה כמקור בתורה את הפסוקים (דברים כ"ט י"ז-י"ט) „פן יש בכם איש או אשה או משפחה או שבט אשר לבבו פונה היום מעם ה' אליקינו וגו', והיה בשמעו את דברי האלה הזאת, והתברך בלבבו לאמר שלום יהיה לי כי בשרירות לבי אלך וגו', לא יאבה ה' סלוח לו, כי אז יעשן אף ה' וקנאתו באיש ההוא" אנשים כאלה עונשם מרובה, מפני שכוונתם להרוס את אשיות התורה והדת.

וכן בא זה לידי בטוי בכוח זה, בדברי הרמב"ם במו"נ (חלק שלישי פ' מ"א) באומרו: „אבל העושה ביד רמה הוא המזיד, שיעזי פניו ויעבור בפרהסיא, שזה אינו עובר לתיאבון לבד, אלא לעשות מה שמנעה התורה לעשותו לרוע מדותיו לבד, אבל לחלוק על התורה ולעמוד כנגדה מפני זה אמר, את ה' הוא מגדף וכו', ולא יעשה זה אלא מי שעלה בלבו דעת אחרת לחלוק על התורה" וכו'. זה המושג של כופר הבא להשתער על התורה, לחלוק עליה, ולהפיץ מחשבות הרס אלה בקהל. שם אמנם מדבר הרמב"ם על מי שחולק על כל התורה כולה, וכאן מדבר על החולק על התורה שבעל פה, אולם המושג אחד הוא.

וזהו מה שהרמב"ם מגדיר ומחלק בין זקן ממרא ובין אלה הכופרים בזדון. זקן ממרא הרי זה הממרה את פי הסנהדרין באיזה מצוה או דין שבתורה, אבל אין בדעתו להרוס ולשרש אחרי התורה, שבכתב או שבע"פ. הוא רק לא רוצה לציית בענין מיוחד או דבר מיוחד, אבל מי שכופר במחשבה תחלה ובדעת מכוונת, בכדי לשרש את דברי התורה ולהרוס את יסודותיה, הרי בזה יוצא מכלל ישראל ודינו ככל שאר המומרים והאומרים אין תורה מן השמים. וכך דינם של אלה הקראים ממציאי השיטה הכוזבת הזאת, מפציה וממשיכיה, לכפור בתורה שבעל פה ולהרסה, חלילה, כליל ללכת אחרי דעתם הקלה ושרירות לבם, בפירושי התורה, בזלזול מצוותיה ובבדיית מצוות חדשות, אשר לא שערו קדמוניה, הרי דינם לא כזקן ממרא אלא ככל האפיקורסין, המינים והמומרים באשר בזה רוצים להפר את הברית שכרת הקב"ה עם ישראל בתורה שבעל פה, וזהו מה שהרמב"ם מדגיש, שכל אלה אינם ככזל ישראל, שבשיטתם זו יצאו מכלל ישראל, וכך הוא כותב בפ' המשניות

בסנהדרין סוף פרק הנחנקין (בהיסוד השלשה עשר) „וכשנתקלקל לאדם יסוד מאלה היסודות, הרי יצא מן הכלל וכפר בעיקר ונקרא מין, אפיקורוס, וקוצץ בנטיעות ומצוה לשונאו ולאבדו, ועליו נאמר (תהלים קל"ט) הלא משנאך ה' אשנא, יעו"ש, והרמב"ם מגדיר את סוג הכופרים הללו בהגדרתו, מין ואפיקורוס שענשם גדול. לעומת זה החמון שנוהר אחר מנהיגי הקראים המסיתים והמדיחים „בני התועים האלה ובני בניהם שהדיחו אותם אבותם וגולדו בין הקראים על דעתם, הרי הוא כתינוק שנישבה ביניהם וכו', לפיכך ראוי להחזירם בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיהזרו לאיתן התורה“, כי הם בעלי נשמות תועות שנמשכו בשלשלת של דורות ע"י מתעים ומטעים, ואינם ממשיכים את תורתם הכוזבת מתוך מחשבות הרס, אלא מתוך רגילות והסתגלות למצוותיהם ולמעשיהם הבלדוים, ולפיכך צריכים להוציא יקר מזולל ולהחזירם לתשובה.

ובזה מתכוון הרמב"ם בתשובתו (ס' ק"א הוצאת פרימן) על שאלת הסתירה בדבריו (בפ"ב מהל' עבודה זרה) וז"ל „וכן המינין מישראל, אינם כישראל לדבר מן הדברים ואין מקבלין אותם בתשובה לעולם“, ובהל' תשובה (פ"ג הי"ד) כותב: שכל אחד כאלה אין לו חלק לעולם הבא כשמת בלא תשובה, אבל אם מת בתשובה הרי זה מבני העולם הבא? וע"ז משיב הרמב"ם ז"ל: ידע תדע כי אין כאן שום סתירה, כי ענין המאמר אין מקבלין אותו בתשובה הוא, כי אנו לא נקבל מהם תשובה ולא יהיו בעינינו במעלת בעלי תשובה, כי עם יעמדו בחזקת מינוס כשהיו, ואם גם מתנהגים ביושר ובחסידות, אולי הוא מפני היראה, או לגנוב דעת הבריות, וענין המאמר האחר אם שבו באמת בכל לבבם בינם ובין בוראם, בודאי יש להם חלק לעו"ב והוא אם כן נוגע לדבר שבינם לבין בוראם, וההלכה האחרת נוגעת לדבר שבינם לבין שאר האנשים, וכתב משה"ע ז"ל.

וזהו החלוק ככוון כלפי הללו המדיחים והמפצים בודון את הכפירה שבתורה שבע"פ שאינם ראויים לתשובה והם בבחינת מחטיאי הרבים שאין מספיקים בידם לעשות תשובה, ולא יאבה ה' סלוח להם, אבל הללו בני הקראים התועים והטועים, ודאי שלא ננעלו בפניהם שערי תשובה, ועוד זאת שצריכים לקרבם להחזירם לתשובה, ולאיתן התורה כפי שטתו של הרמב"ם.

ואם תשאלוני — וכפי ששאל אותי רב גדול אחד, — הלא אנו יושבים יחד בפעולות משותפות עם עבריינים חפשיים בדעות וכופרים במצות התורה בכתב וכן שבע"פ, ילמה יחסנו דוקא כל כך שלילי לקראים? אף אני אענה כשם שעניתי לו שיש הבדל גדול בין אלה לאלה, הללו — הראשונים נקראים עבריינים, שעוברים על מצוות ה' מתוך תיאבון או אפילו מתוך שיטה והשקפה אבל המה לא העמידו להם מטרה את עקירת התורה והירוסה או חלק חשוב ממנה מתוך כלל ישראל, הם עוברים עליה באופן אישי ימתוך קלות הדעת, פריקת עול של עבדא בהפקירא נחא ליה, אבל הקראים האלה המחזיקים במעשיהם מתוך השקפה ושיטה ברורה, ועומדים במדרג בכפירתם תורה שבעל פה, להלכה ולמעשה, המה מהרסי תורה ממש, וקשר חברתי אתם, צופן בתוכם סכנה לעצם קיום התורה ולפיכך, נמרצת מאד השליחה מצדנו כלפי הקראים.

והגדרה כזו אנו מוצאים ברמב"ם (פ"ד הי"ב מהלכות רוצח ושמירת הנפש) וז"ל: „במה דברים אמירים בישראל בעל עברה יהעימד ברשעו וישונה בו חמיד

וכו', אבל ישראל בעל עבירות שאינו עומד ברשעו תמיד אלא עושה עבירות להנאת עצמו כגון אוכל נבילות לתיאבון, מצוה להצילו ואסור לעמוד על דמו" ע"כ, והבן. ומה נמלצים ונאמנים דברי מרן הרב הראשי ורשל"צ הרב"צ עוזיאל ז"ל, בתשובתו על הקראים (משפטי עוזיאל חלק יו"ד מהדו"ת, ס"ג) וז"ל: „יש להסביר הלכה זאת מטעם זה: שהקראים גרועים ממומר אפילו להכעיס, שהוא חוטא לעצמו מפני שדעתו משובשת, אבל אינו מחטיא את אחרים, אבל כת זאת משעת הווייתה, התכוונה להפר בריתם של ישראל עם אביהם שבשמים, וכמו שכן נאמר: כי על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית ואת ישראל ודרשו חז"ל: לא כרת הקב"ה ברית עם ישראל, אלא על פי תורה שבע"פ (גיטין ד' ס' ע"ב) ואם חלילה היתה מתקיימת מחשבתם, היו גורמים כליה לעם ישראל, שכל קיומו נובע ממקור מים חיים, זאת תורה שבע"פ, לפיכך נלחמו בכל מאמציהם רבותינו הקודמים ז"ל ויצאו נגדם באף ובחימה עזה, להפר עצתם ולבטל מזימתם ונאלצו להחרימם ולהבדילם מקהל ישראל לעולמים וסמכו על מה שנאמר בתורה „והבדילו ה' לעזה מכל שבטי ישראל בכל אלות הברית הכתובה בספר התורה הזה" והדברים מדברים בעדם, וברוך שכוונתי לדעת גדול...

ובהיותי בזה, הריני לסתור את הערתו של ידידי הרב ר' אלתר מאיר (ב„שערים" חשוון תשט"ז) על דברי ספר היוחסין (עמוד כ"ה) האומר: „שדנו את ענן ראש הכת כזקן ממרא וז"ל: „ובימי מר יהודה, יצא ענן ושואל בנו, שרים היו מזרע בית דוד, ולא סייעוהו מן השמים לסמיכה ונעשה זקן ממרא על פי ב"ד, וחיוק אמונת הקראים" (ראה סדר הדורות, אלף החמשי ד' ס"ט ע"ב), ואמנם קדמוהו עוד לפני ספר היוחסין הראב"ד ב„ספר הקבלה" האומר על ענן „שנעשה זקן ממרא על פי ב"ד, לבלתי שמוע אל השופטים" (שהבאנו לעיל) ומתפלא, איך אפשר לדונו על פי ב"ד, והוא לא היה בירושלים, וגם אחרי שגלתה הסנהדרין, ודין זה לא נוהג אלא בסנהדרין של לשכת הגזית, ואמנם, כנראה שבעל ספר היוחסין לא נחית לעצם החלוק וההגדרה של הרמב"ם ז"ל, על דבר המושג של זקן ממרא כאמור, אולם אי משום הא לא איריא, בעל ספר היוחסין לא התכוון שנעשה זקן ממרא ממש על פי ב"ד, אלא התכוין שבשטה זו ובהמרדה זו, הריהו כזקן ממרא. וכדוגמא זו אנו מוצאים בירושלמי (שבת פ"א) יצחק בר שמואל בר מרתה נחת לנציבין, אשכח ר' שמלאי הדרומי, יתיב ודרש, ר' ובית דינו התירו בשמן, שמואל קבל עליו ואכל, רב לא אכל, א"ל שמואל אכול, דלא כן, אנו כתיב עלך זקן ממרא. וברור י"אין כאן הכוונה שראוי להיות בנידון זה כזקן ממרא, וכן אנו מוצאים בדברי תשובת רבנו שמשון המובא בב"י (אבן העזר ס' ד') ובאריכות ב„אהלי יעקב" (ס' ל"ג) בסוף התשובה בזה"ל: „וכל חכם המורה להתיר עליו אני קורא זקן ממרא וכו'". וזהו שיגרתא דלישנא המכוונת לומר שזה כעין זקן ממרא, אולם אין כאן הכונה כלל לומר שנעשה זקן ממרא ממש ופשוט.

יד

מתוך נקודת שיטה והשקפה זו, כלפי הקראים קובע הרמב"ם גם היחס אליהם כפי שמסתבר מתוך ספריו ב„יר החזקה" כפי המשניות, בס' המצות ובתשובותיו.

הנה יש לעמוד בדברי הרמב"ם על שני דברים יסודיים: (א) בספרו "יד החזקה" כמעט שלא מזכיר את הקראים בשמם, אלא נכללים בכלל, ורק במקום אחד הוא מזכירם (בפ"ג מהל' ממרים ה"ג) והלא דבר הוא? (ב) ישנן סתירות בולטות בין מה שכותב בפירוש המשניות וכן בספר המצוות ובתשובותיו, לבין מה שכותב בספרו "יד החזקה" על הקראים, וכן ישנן סתירות בנידון זה, גם בספר "יד החזקה" גופא, ויש לעמוד עליהן. וביותר יוקשה, אחרי שהרמב"ם קבע הגדרות ומסמרים לסוגי הכופרים כמבואר בהל' תשובה (פ"ג ה"ז ט) וחילק אותם: (א) למינים; (ב) אפיקורסין; (ג) כופרים בתורה; (ד) מומרים; (ה) מחטיאי הרבים; (ו) הפורש מדרכי צבור ועוד, ומכניס את הצדוקים והבייתוסים בסוג של כופרים בתורה, באומרו: "וכן הכופר בפרושה, והוא תורה שבעל פה, ומכחיש מגידה כגון צדוק ובייתוס", ובהרבה מקומות בספריו חורג ממסגרת זו!

והנני להצביע על שני דברים הללו על היכללות הקראים בתור שאר הכופרים, יכן על הסתירות בדברי הרמב"ם: (א) בהל' עירובין (פ"ב הט"ז) אומר הרמב"ם, אבל אם הוא מן האפיקורסין, שאין עובדין כוכבים ומזלות, ואין מחללין שבת, כגון צדוקין ובייתוסין וכל הכופרים בתורה שבעל פה, ובנוסח של הרמב"ם מדפוס רומי ר"מ (שיצא לאור מצולם מחדש ע"י "מוסד הרב קוק") יש לגרוס, "אם היו מן המינים". כאן מכנה את הצדוקים והבייתוסים בשם אפיקורסין או מינים, וכן מה שמוסיף וכל הכופרים בתורה שבעל פה, הדברים מכוונים על הקראים, אם שלא הזכירם בפירוש; (ב) ברמב"ם הל' שחיטה (פ"ד הט"ז): אלה הצדוקים והבייתוסין ותלמידיהן וכל הטועים אחריהן, שאינם מאמינים בתורה שבעל פה שחיתתן אסורה, ואם שחטו בפנינו מותרת, לדברי הרמב"ם האלה יש סתירה מדבריו בפ"א דחולין בפי' המשניות הנ"ל שכותב: "ומתנאי המוכר הזה, ג"כ שמותר לאכל משחיתתו שלא יהיה צדוקי ובייתוסין, ומשמע אפילו עומד על גבו, זה מעיר המגיד משנה במקום ומעלה, שהרמב"ם חזר בו ממה שכתב בפירוש המשניות יעו"ש. גם כאן לא הזכיר במפורש את הקראים אלא כלל אותם בכלל "תלמידיהם וכל הטועים אחריהם"; (ג) בדברי הרמב"ם (בפ"א הי"ד כהל' איסורי ביאה) שהבאנו לעיל, באומרו: "אין זה מנהג אלא טעות הוא באותן התשובות ודרך אפיקורסות באותן המקומות ומן הצדוקין למדו דבר זה" הרי כולל את הצדוקין בסוג האפיקורסין. (ד) בהל' ממרים (פ"ג ה"א) שהבאנו לעיל: "מי שאינו מודה בתורה שבע"פ אינו זקן ממרא האמור בתורה, אלא הרי זה בכלל האפיקורסין. ובנוסחת הרמב"ם מדפוס רומי ר"מ הנ"ל, הגירסא היא: "הרי זה בכלל המינים", כאן שוב כולל הרמב"ם מי שכופר בתורה שבע"פ בסוגי האפיקורסין, או המינים; (ה) שם (ה"ג) במה דברים אמורים באיש שכפר בתורה שבעל פה במחשבתו ובדבריו שנראו לו והלך אחר דעתו הקלה ואחר ריריות לבו, וכופר בתורה שבעל פה תחלה כצדוק ובייתוס, וכן על התועים אחריו, אבל בני התועים האלה ובני בניהם, שהדיחו אותם אבותם ונולדו בין הקראים, יגדלו אותם על דעת עצמם, הרי הוא כתינוק שנישבה ביניהם וכו', שהרי הוא כאנוס יכ' לפיכך ראוי להחזירן בתשובה ולמשכם בדברי שלום עד שיחזרו לאיתן התורה". בדברי הרמב"ם האלה נזכר בפעם הראשונה בספרו "יד החזקה" השם קראים, יכן מתבלטת כאן סתירה מכל שאר המקומות, שציננו בספרו "יד החזקה" גופא, יכן במקומות שונים מחוץ לספרו זה שנציין להבא, שמתחיל לקראים בצורה רכה

וענוגה כפי שהתבטא כאן. ואמנם מעיר בזה הרלב"ז במקום ואומר: „נראה, שכתב רבנו זה ללמד זכות על הקראין, אבל הנמצאין בזמנינו זה, אם היה אפשר בדינו להורידן היה מצוה להורידן, שהרי בכל יום אנו מחזירין אותם למוטב ומושכין אותם להאמין בתורה שבעל פה, והם מחרפין ומגדפין את בעלי הקבלה, ואין לדון את אלו, בכלל אנוסים אלא כופרים בתורה שבע"פ. אמנם עדיין אין זה פותר את הסתירה בדברי הרמב"ם גופא, בשעתו ובזמנו; (ו) הרמב"ם בפי" המשניות במס' חולין (ד' י"ח) במשנה, השוחט במגל יד וכו' וז"ל: „ומתנאי הג', מומר הזה ג"כ שמותר לאכל משחיטתו, הוא שלא יהא צדוקי או בייתוס, והן שתי הכתות, שהתחילו להכחיש בדברי הקבלה, כמו שבארתי באבות וכו', והם שקורין אותן אנשי דורנו היום מינין בשם מוחלט וכו', והנה מכנה אותם הרמב"ם את הצדוקין והקראים שזהו המכוון „באנשי דורנו, בשם: מינין; (ז) וכן בסנהדרין (סוף פ"ד) כותב הרמב"ם בפירוש המשניות שם: „ומינין הם היוצאים מכלל דת כל אומה ואומה, וכבר בארנו כמה שהקדמנו שזה השם אלא על צדוקים ובייתוסים לבד; (ח) וכן כותב בספר המצות (מצוה קנ"ג) וז"ל: „ובזה יטעו המינין הנקראים בכאן במזרח קראים, אנו רואים שמכנה אותם בשני המקומות הללו שוב בתואר מינין.

כן בתשובות הרמב"ם אנו מוצאים בכמה וכמה מקומות מתיחס לקראים בצורות שונות: (ט) בסי' (י"ד) שאלה על הקראין שאינם מאמינים בדברי החכמים בפי' התורה, אם היו ס' מישאל, היוכל אחד מהקראין להצטרף לתשלום עשרה אם לאו, יכן לזימון? תשובה: אין ראוי להשלים בהם מנין, לא י' ולא ג', להיותם בלתי מודים בחיוב זה, והעיקר בזה בעירוב, או ביר מי שמודה בעירוב, והם אינם מודים, לא בחיוב הקדושה ולא בחיוב הזימון, ואינם מסכימים במנין י' או ג', והואיל ואינם מודים בחוקים אלה, אין ראוי להשלים הענין בהם, וכתב משה ע"כ, התשובה הזאת, אינה מזדהית איפא עם מה שכ' (בפ"ג ה"ג מהל' ממרים); (י) וכן עוד שם (בסי' קס"ב) שאלה: אשה שנשאת לאחד מבני מקרא על מנהג הקראין, אח"כ נפרדה ממנו כפי דיניהם אח"כ חזרה אליו כפי דין חז"ל בכתובה וקדושין, והיה מתקוטט עמה והביאה לפני מקדס אל קראין, וקנו ממנו והעיד עליה קהל מן אל קראין, שנפרדה ממנו, ומחלה לו המאוחר שלה הכתוב עליו, כפי דין חז"ל, וחשב הבעל שנפטר ממנה ומכל הזכות שיש לה עליו, יורנו מורינו אם הבעל נפטר ממנה ומן הכתובה שהעיד עליה לפני מקדס אל קראיין, או שמא עדיין האשה היא אשתו, ויכולה לתבוע מבעלה המאוחר שיש עליו בכתובתה, ואם הדין נותן שגירושי הקראין יועילו או לא? התשובה: אשה זו: עדיין אדוקה בבעלה היא אשת איש גמורה, עד שיכתוב לה גט ע"י ישראל, על משפט הרבנים ובעדים רבנים, ובעלה חייב במאוחר ומונותיה, עד שיכתוב לה גט כשר, ומי שישא אשה על מנהג הקראין היא אשת איש, אל תתגרש אלא בגט, וגרושי הקראין אינו גט כלל לפי דיננו, לפי שאינם מאמינים במנהגינו בגיטין וקדושין, וכתב משה רבי מימון זצ"ל והסכימו עמו בית דינו שמואל הלוי בר' סעדיה ז"ל ויצחק בר' ששת ז"ל ע"כ; (יא) בתשובת רבנו אברהם בן הרמב"ם (הוצאת פרימן שאלה פ') על השאלה בדבר יין הקראים אם מותר לשתות? תשובה: אם היה הקראי מאנשי היראה והדקדוק באמונתם, משביעין אותו על היין, שלא העסיק בו גוי ולא גויה, ולא שפחה שאינה טבולה ואח"כ מותר לשתות. וכך פסק אבא מארי זצ"ל, וכתב אברהם בר' משה זצ"ל.

ומתוך כל הסתירות הללו, שאנו רואים בדברי הרמב"ם שהבאנו, נראה לומר, ולפי שהדגשתי לעיל, שבזמנו של הרמב"ם היו עתים שונות בהתנהגות הקראים, במעשיהם ובדרכיהם, וכן בייחסם לרבניים מקיימי מצוות תורה שבכתב ושבע"פ יחד. היה זמן שהתנהגו במתינות, בסבלנות וביחס אוהד לכלל ישראל, ואף עברו כהם לדת יהודית. ויש שהתגברה בהם בזמן אחר, רוח הקנאות הקראית, החוצפה והעלעל לכל תורה שבעל פה, ואז התייחס אליהם הרמב"ם בכל חומר הדין, וכפי שיטתו המקורית שצויינה לעיל, עד הוצאתם ממסגרת ההגדרות שקבע להם, בכנותו אותם אפיקורסין ומינין ממש, עם התוצאות החמורות הנובעות מתגדרה זו, ומכאן הייחס השונה המתגלה להקראים, ע"י הרמב"ם במקומות שונים בספריו.

ודבר זה מוכח מתוך תשובת הרמב"ם בעצמו (בסי' שע"א הוצ' פרימן) שאלה: בענין הקראים, איך יתנהגו עמהם במילת בניהם ובשאלות שלומם יללכת בבתיהם ובענין יינם ובשאר ענינים? תשובה: אמנם אחי הנכבד והיקר וכו' ואומר: כי אלה הקראים הסיכונים פה בנוה אכון ובארץ מצרים ובדמשק, ובשאר מקומות ארץ ישראל וזולתם, ראויים הם לחלקם מחלקי הכבוד להתקרב אצלם במעשה ישר ולהתנהג עמהם במדת הענוה ובדרך האמת, כל זמן שגם הם ינהגו עמם בתמימות, ויסירו מהם עקשות פה ולזות שפה מלדבר תועה על חכמי הרבנים שבדור, וכל שכן כשישמרו לשונם מלהתלווצ' ומלהלעיג בדברי רבותינו ע"ה הקדושים, התנאים חכמי המשנה והתלמוד, שבדבריהם והמנהגים הקבועים לנו מפיהם ומפי משה מפי הגבורה אנו הולכים, ובזאת יכון לנו לכבדם וללכת לשאול בשלומם אפילו בבתיהם, ולמול את בניהם ואפילו בבת, ולקבור מתיהם ולנחם אבליהם וכו', אך אם מחללים בגלוי ראש מועדי ה' המקודשים בימים הקבועים לנו, אסור לבר ישראל לבקרו ליים הקבוע להם כמו שבדאו מלבם וכו', ולהלן שוב כותב, אבל הני דהכא, כל אימת דלא פקרי בחציפותא לא חשיבין להו כוותיהו, ופלגינן להו יקרה, ומלינן לבניהו בשבתא, כל שכן בחולא, היכא דגזיר להו גזירתא דידן ועבדי להו מילה ופריעה דדלמא נפיק מינייהו זרעא מעליא והדרי בתשובה וכו', וכאן בתשובה זו מדגים איפא את שני סוגי הקראים הללו, ויובן על ידי זה, מה שהרמב"ם לא מזכיר בפירוש את הקראים בספרו "יר החזקה", רק כוללם במלים גוספות, אחרי שרצה למשוך אותם ולקרנם בעתות ידועות, נהג בהם בדרך רצויה וגמישה מבלי להתגרות בהם, בכדי להמשיכם לדרך טובה ונכונה...

והנה שבת וראיתי, כי כמה מהגדולי האחרונים עומדים על אילו סתירות ברמב"ם שצייננו למעלה, הלא המה הרדב"ז (ח"ב ס' תשצ"ו) שו"ת מהוראנ"ח (ס' נ"ח) "המשנה למלך" (בפ"ה ה"ו מהל' מלוה ולוה) וכן בתשובת מהור"ש גאביון שמביאה המריק"ש בספרו "אהלי יעקב" (סי' ל"ג), ובעיקר עומדים על דברי הרמב"ם (בפ"ג במכרים הנ"ל), שהקראים הם בני תועים כאנוסים וכתינוק שנשבה, ואמנם בתשובה על סתירות הללו עומדים על נקודה זו, שגם בזמן הרמב"ם היה הבדל בין קראים לקראים, וכך מסביר הרדב"ז בתשובתו שם, שמה שאומר הרמב"ם שם "להחזיר אותם לאיתן התורה" זה רק אם אבו שמע, והסכימו להתקרב אלינו, אבל בפי' המשניות מדבר הרמב"ם באלה שהתרינו בהם ולא אבו שמע, ומשום"ה הרי הם כנכרים גמורים לענין שחיטה וכמינין גמורים" ולא אמר הרמב"ם (בהל' שחיטה פ"ד ה"טז הנ"ל) אלא בסתם צדיקים והטועים אחריהם כמ"ש: "ואלו

הצדוקין" ולא כתב הצדוקין, וכן "וכל הטועים אחריהם". השוה אותם לטועים אחריהם, ומשמע דטעמא מפני שהוא טועה, אבל אי ברי לן שאינו טועה אלא מויד ופושע וכו' בדברי חז"ל אי אפשר שלא אמרה הרב"י יעו"ש, ולפי זה צריכים לא לומר כ"מגיד משנה" שהבאנו לעיל, שהרמב"ם חזר בו מפ' המשניות במס' חולין, אלא המדובר כאן בשני סוגי קראים וכמו כן תירץ המשנה למלך (בהל' מלוה ולוה הנ"ל) את הסתירה בין דברי הרמב"ם בפ' המשניות (בפ"א ממס' חולין) לבין דבריו (הל' ממרים הנ"ל) באומרו: שבמס' חולין, מיירי כשלא רצו לחזור לאיתן התורה, ולפיכך הריהם כמינין ואפיקורסין, ומותר להלוותן ברבית יעו"ש, והר"ש גאביון כ"אוהל יעקב" (בס' ל"ג הנ"ל) בעמדו על הסתירה ברמב"ם מחלק ומגדיר ג"כ בין שני סוגי קראים: "על קראין סתם ועל מינין של קראים" והכוונה כנ"ל: (א) על קראים הנוטים להתקרב ליהדות; (ב) על הקראים שנתפסו למינוות בדעת ובמחשבת, כפי הגדרת הרמב"ם שהבאנו לעיל, ועל אלה מתכוון הרמב"ם ביחס הקשה אליהם, בחרצו את דינם כמינין ואפיקורסים ממש.

כן מצאתי "בשדה חמד" (כללים מערכת הב' ס' ל"ד) המדבר על תקופות יונות, בהן הקראים השתנו לטובה או לרעה, יעו"ש, ובשור"ת רבנו בצלאל (ס' ג) יצא לחלק בין הקראין שבזמן הרמב"ם ובין הקראים שאחר זמנו, שקלקלו מעשיהם יכן כתב המבי"ט (ח"א ס' ל"ח) ולפי דברינו, הרי גם בזמן הרמב"ם ובחייו ממש, השתנו הקראים במעשיהם פעם לטובה ופעם לרעה, ורק ע"י כך, יובנו דברי הרמב"ם בהשואת המקומות השונים שבספריו, ויתיישבו הסתירות, וייתרו ההדורים, והבן.

ט"ז

השאלה בדבר היחס לקראים והתנהגותנו כלפיהם, מתבטאת בשני ענינים (סודיים: א) בחיים היומיומיים, איך להתנהג אתם בענינים שונים הקשורים בהלכה ודין שבהם נבדלים ישראל מעכו"ם, באיזה מדה יש להתרחק מהם, מתוך ההנחה הידועה של הרמב"ם (בהלכות עבדים פ"ו ה"ו) "שהצדוקים בזמן הזה, כמו כותי באותו הזמן קודם שגזרו עליהם שיהיו כעכו"ם לכל דבריהם" וכן בשו"ע (יו"ד ס' רס"ז סעיף מ"ז), א"כ איפא לא נחשבו כגוים גמורים, וצריכים לדעת את גבול המותר והאסור של יחסנו אליהם; (ב) ענין החיתון עם בני עדת הקראים.

בענין הראשון בחיי יום יום אתם, יש להביא כמה דברים שבהם עסקו הפוסקים: (א) תשובת הרמב"ם שהבאנו לעיל אם מותר לצרף את הקראים למנין, לזימון ולכל דבר שבקדושה, המסיק, שהואיל שאינם מודים בדברים הללו, לא מצרפים אותם למנין ולזימון.

(ב) בענין שתיית יינם, ואם יש במגעם ביין שלנו משום איסור. הרמב"ם באותה התשובה הנ"ל מתיר את יינם ואת מגעם ביין שלנו, וכן הביא בנו ר' אברהם בתשובתו בשם אביו ז"ל שהבאנו לעיל.

(ג) בענין אם מותר לחזק את בניהם בשבת, דעת הרמב"ם בתשובה שהבאנו לעיל (ס' שע"א), שכל זמן שלא ידברו תועה על הרבנים ולא יתלוצצו בדברי רבותנו הקדושים חכמי המשנה וחכמי התלמוד, נכון לנו לכבדם וכו' ולמולל בניהם אף בשבת, היכא דגזר להו גזירה דידן, ועביד להו גזירה דידן, ועביד להו מילה ופריעה דדילמא נפיק מניהו זרעא מעליא, וכן דעת רב האי גאון, אולם הרב"ז בתשובתו (ס'י

תשצ"ו) יכן רבינו בצלאל אשכנזי (ס' ג') מחמירין למול את בני הקראים בשבת וכן דעת הגאון מהר"י יעבץ בספרו „מור וקציעה" (או"ח ס"י ש"ל) לאסור למול את בניהם בשבת מפני: „שאין להם דין ישראל כלל, אחרי שנשתקעו במינות, ואדוקים בה ומשתרשים בחטא בלי אונס" יעו"ש. וראה בשד"ח (מערכת הבית סימן ל"ד אות י"ד) המביא בשם ס' „ברכת המים" (יור"ד ס' רצ"ו), שהדין משתנה לפי מהות הקראים, שאם אין מתנהגים כשורה אין מלים בניהם בשבת, והמתנהגים בחמימות, מלין בניהם בשבת, וכל אחד דיבר לפי הקראים שבזמנה יעו"ש.

(ד) בענין אם מותר לילד בניהם בשבת, לפי מה שכתב המג"א (או"ח ס' ש"ל סק"ד) בשם כנסת הגדולה, הרי מותר לילד בני הקראים בשבת, והטעם כיון דמנטר שבת יעו"ש.

(ה) אם מותר להלוותם וללוות מהם ברבית, בש"ע (יור"ד ס' קנ"ט) פסק שאסור להלוותם ברבית, ואין צריך לומר שאסור ללוות מהם ברבית, וראה במל"מ (ה"י מליה ולזה פ"ד) שהבאנו לעיל.

(ו) גבינות של הקראים אם מותרות, לפי דברי הרדב"ז (ס' תקנ"ב). הרי אם מעמידין אותה בקיבה עצמה, אף אם היא קיבת גבילה לא חיישינן לה, דפרישה בעלמא היא, אבל אם מניחין הקיבה בתוך עורה, יש לחוש וכו' יעו"ש.

(ז) שחיטת קראים אסורה לפי דעת רבנו בצלאל (ס"י ג') דמה שהתירו שחיטת צדוקי ובייתוסי בשאחרים עומדים על גבם, וגם בדקו להם סכין כמכואר בש"ע (יור"ד ס' ב' סעיף מ') דוקא בצדוקי ובייתוסי שבזמן הקדום, אבל אלה הקראים שבזמן הזה, שקלקלו מעשיהם וגם אין אוכלים משחיטת ישראל, שחיטתם אסורה, אפילו ישראל עומד על גביו ורואה ששחט יפה עכ"ל. וראה בש"ד (סקכ"ד), וכן דעת החיד"א ב„ברכי יוסף" (יור"ד שם) ולפי מה שבארנו לעיל, הרי הרמב"ם בפי המשיניות בבס' חולין הנ"ל, אוסר שחיטת צדוקי ובייתוסי, אפילו עומדים על גביהם, בשעה שהם בוזים ולועגים לתורה שבע"פ.

(ח) בענין פירות שנמרחו ונגמרו מלאכתם ע"י קראים או חייבות בתרומה, בס' „פרי הארץ" (ח"ב יור"ד סימן י"ח) מסתפק בזה, ומסיק שמירוח ע"י קראים, אינו פוסל מתרומות ומעשרות, ואינם כדין שנגמרו ע"י גוי, יעו"ש.

(ט) לענין אם קברי קראים מטמאים באוהל, מסיק בשו"ת המבי"ט (ה"ג ס' כ"ב) שמטמאים באוהל כישראל.

(י) בענין אם מותר ללמד תורה לקראים, הרא"ם בתשובותיו (ס' נ"ו) מתיר ללמדם תורה, והרדב"ז (בת' תשצ"ו) מתיר ללמדם תורה ומקרא, אבל לא משנה ותלמוד.

(יא) לענין פת של קראים, הפר"ח (בי"ד ס' קי"ב סק"ב) כותב דיש להחמיר לאסור פתם.

(יב) לפי הדין צדוקי הרי כישראל ומבטל רשות, אבל עירובו אינו מעיל, כיון שאינו כודה בעירוב (אר"ח ס' שפ"ה) אולם דעת „המשנה ברורה" ((שם, סק"א)) שהקראים דומננו, שבדאי מחללים שבת בפרהסיא עכ"פ במילי דרבנן, אין יכולים לבטל רשות עד שישיכור מהם.

(יג) בענין חמץ של הקראים שעבר עליו הפסח, ראה „שדה חמד" במערכת חמץ ומצה (ס' ח' אות ט') שהאריך בזה, ומסיק להיתר.

(יד) בענין ספר תורה שכתבו קראי, דעת הרדב"ז בתשובה (ח"ב ס' תשע"ד) דינגז ולא ישרף.

(טו) אסור לומר לקראים שיעשו מלאכה ביו"ט, כך מביא בס' „פחד יצחק“ (אות קראים) בשם „משפטי שמואל“ (ס' קל"ד) ובנימין זאב (סי' ת"ו ת"ז) וכן הביא המג"א (או"ח הל' שבת ס' ש"ד סק"ח) בשמם.

(טז) כן אסור לבשל ביו"ט לצורך קראי לפי דעת הרדב"ז (בתש' ס' תשצ"ו) ובתש"ו בצלאל (ס' ג') יעו"ש. הנה פרטנו אילו ענינים הנוגעים לחיי יום-יום בין הרבניים לבין הקראים. בשטחים שונים, וכהנה עוד ישנם הרבה דברים, ואין להאריך יותר כל זהו במה שנוגע לקביעת היחס לגביהם בחיים הכלליים.

בענין השני — החיתון עם הקראים, התעוררה בעיה חריפה, ושאלה נוקבת בין הראשונים וגדולי האחרונים. המקור הראשון הוא בתשובת רבנו שמשון המובא בב"י (אה"ע ס' ד') בקצרה, וביתר אריכות בשו"ת מבי"ט (ס' ל"ח) וב„אהל יעקב“ למהריק"ש (ס' ל"ג) והוא הוא המחמיר ביותר וז"ל: מה ששאלתם, אם מותר להתחתן עם קראים ולהתגאל בפת בגם אם לא? תשובה: דא לא צריכה רבא, כי אומה זו מה טיבה, מאחר שעוברין על התורה שבע"פ, שנאמר בה, על פי הדברים האלה כרתי אתך ברית, על דברים שבע"פ, ותניא בתורת כהנים מה ענין שבת אצל מועדות ללמדך שכל המחלל את המועדות כאלו מחלל שבת, ותניא שומר שבת מחללו כל השומר שבת וכו', ואלה הקראין המחללין את המועדות, כאלו מחללין את השבתות, וכאילו כופרין בכל התורה כולה, וינין יין נסך וכו', וכ"ש על אלו שפירשו לגמרי מן התורה של חכמים וכל העובר על דברי חכמים חייב מיתה, ואפילו על אלעזר בן הנר שפקפק בנטיילת ידים שהיא מצוה קלה של רז"ל נידו אותו, על אלו שעוברין על כל דברי חז"ל, על אחת כמה וכמה שיש לנדות על דמתדבק בהם שמרבה פסולים בישראל, וחייבי כריתות ובוועלי נדות ואוכלין חמץ בפסח וכו', וכל מי שמל ולא פרע כאלו לא מל וכו', על כן הקראין אנו אחראין לרדות ולנדות ולהחרים על אותם המשיאים להם בנותיהם, שהעוברים על כל יבא ממזר בקהל ה', ועל ולפני עור לא תתן מכשול, כי נשיתיהן מוקדשות להם מן התורה, או בכסף או בביאה, והבא עליהם דינו כחנק, וכשמגרשין אין מגרשין כדת, ומשנין ממטבע שטבעו חז"ל בגיטין, ונשאות לאחרים בחיי הבעלים, נמצאו הבנים ממזרים מאשת איש, והמה בלא יבא, על כן לא יחיל טובו של כל המתדבק בו, וכל חכם המורה להתיר, עליו אני קורא זקן ממרא, וכל איש הירא יזכה ויראה עמנו בנועם ה' ולבקר בהיכלו עכ"ל.

הדיון על שאלת החיתון להיתר או לאיסור, נטוש מסביב להנחה היסודית, אם העדים של הקראים כשרים, ואז הרי הקידושין המה קידושין גמורים, והגיטין הם לא גיטין כשרים על פי דין, ואז ממילא בניהם ממזרים ואסורים לבא בקהל. ומי שמתיר חיתון סובר שעדי הקראין פסולים, וא"כ הקידושין לא הוו קידושין כדון, לפיכך אין כאן חשש ממזרים. הוכוח ההלכתי משתרע בשתי תשובות ארוכות ב„אהלי יעקב“ (ס' ל"ג—ל"ד) בין מהר"ש גאביון שהוא אוסר החיתון בהחלט, מטעם שעדי הקראין כשרים ולפיכך יש חשש של ממזרות, והמריק"ש שסותר את דבריו, ולפעמים בחריפות יתירה, וסובר שעדי הקראין פסולים, ולפיכך אין חשש

של ממזרות, ומותר להתחתן אתם, ומוסיף, כי מה שנמצא בתשובת רבנו שמשון וכן בתשובת הרמב"ם, שהבאנו המחמירים בחיתון, זה דוקא שנתחתנו ע"י עדים כשרים רבניים, אבל אם הם התחתנו ע"י עדים קראים אזי הם פסולים לעדות, הואיל ודינם ככופרים, ואז ממילא לא הוי קידושין ואין כאן חשש של ממזרות. הרדב"ז, בתשובותיו (ס' ע"ג, תשצ"ג) הגם שבעצם מתיחס הוא קשה לשאלת הקראים, באוסרו כל קשר אתם, הן מלשות את יינם ומלאכל את פתם ואף לבקר בבתיהם. בכל זאת לענין חיתון הוא מקיל, באם יעשו תשובה ויקבלו עליהם דברי חברות מאותו הטעם: שהעדים פסולים, וכן מתוך הרבה ספקות מקילים, באמרו וחזור ומשנן בזה"ל: „הוי ממטינא שיבא מכשורא להתירם לבא לקהל" ומוסיף: „וכן היה בימי הנגיד רבינו אברהם ז"ל, סוף מחזור "ס"ו, שקהל גדול שנתיהדי ביום אחד במצרים וקבלום" יעו"ש, וכן דעתו של הר"י בירב להתיר, וכן דעת מהור"ש שמואל בן חכים הלוי להתיר וב"שמים ראש" המיוחס להראש (ס' קע"ז) מאריך להתיר חיתון בקראים. אולם כפי הידוע, הספר הזה מזויף, ואמנם עם סוף התשובה באה הערה מאת הרב אהרן הלוי וז"ל: „הנה האריך הרב הגדול ז"ל להתיר ודבריו בנויים על הדין ועל האמת ועל השלום, ואין להסתפק אחר דבריו לפום דינא ודתא, אבל אמנא לך בהכנותי, דאפילו היה כיהישע בן נון לא יהיבנא ל' ברתא"... ומגדולי האחרונים בזמן האחרון היה ה"תפארת ישראל" בין המתירין, בקונטרס „אביעזר" בסוף ס' נשים (רמזי אע"ה אישות ס' ד') מטעם „דבני נדה לא הוי ממזרים מדתפסי בהן קידושין ואף דגיטס אינו גט, עכ"פ קידושיהן בפסולי עדות ע"כ, וראה שם הערת בנו על דבריו.

ואמנם רבו האיסורים על המתירים, ובין האוסרים מלבד הר"ש הזקן והרמב"ם שהזכרנו למעלה: המבי"ט (ח"א ס' ל"ז ל"ח) הכותב, שאעפ"י שלפי דעתו עדי קראים פסולים מתוך זה, שהם כופרים גמורים, אולם יש לחשוש שמא נזדמנו להם עדים כשרים, וכן חברים הכשרים להעיד, א"כ יש ספק קידושין, והגיטין לפי דעותיהם, הכופרים בתורה של בע"פ, ג"כ פסולים, יא"כ יש ספק ממזר כללי יעו"ש. וכן הרא"ם (ס' ל"ח) הרב בצלאל אישכנזי (ס' ג') הבי"י (אה"ע ס' ד') כנסת הגדולה (אע"ה ס' ד') הרמ"א (שם סעיף ל"ז) הרש"ק (ר' שלמה כהן מסלוניק) (ח"ג ס' ט"ו) באומרו: רבו האיסורים על המתירים, הלבוי (באה"ע סוף סימן ד'), המהרש"ל (כס' קידושין פ"ד ס"י) ר' יוסף טאיטציק ראש חכמי סלוניק, הר"א אלחדיף בספרו „כפי אהרון" (ס' כ"א כ"ב) הגרש"א אלפנדרי מגדלי ירושלים בסוף ספר „כפי אהרון", המהר"ם בן חביב רבה של ירושלים, בספרו „גט פשוט" (קכ"ג סק"ז), הר"א חזן בספרו „תעלומות לב" (ס' ו—ז), „ברכי יוסף" להרב חיד"א (אע"ה ס' ד' אות ט"ז) המהרש"ק (ח"ג ס' ט"ו), „הכרתי ופלתי" (ירד' ס' ב סק"כ), ובין האוסרים מהאחרונים ביותר הם: „דעת תורה" להמהרש"ם (ירד' ס' ב' סקנ"ט), „ישועת יעקב" (אע"ה ס' ד'), „ערוך השולחן" (שם), „חכמת אדם" (כלל קכ"ד סעיף ג), „בנין ציון החדשות" (ס' כ"ג), ומשפטי עזריאל (חיר"ד מהדו"ת ס' ס"ג). וישנה גם שיטת ביניים ז"א: לא איסור ולא היתר, ה"ה הנר"ב (מהדו"ק אה"ע ס' ה') הדין באחד שהתחתן עם בת קראי: התיר בדיעבד ובתנאי אם היא לא היתה במקום קביעתם של הקראים ונולדה מחוץ למקום קביעתם, אולם אם היתה בגדולתה במקום הקביעה, והיא בעצמה נסעה משם, „אין אני מן המתירין ולא מן

האוסרין, כיון שכמה קדמונים התיירו לקבלם אף במקוב קביעתם, ולכן איני אומר לא לאיסור ולא להיתר, יע"ש.

והנה דברי רבנו שמשון החמורים הנ"ל, קולעים לשני הדברים הללו, גם בנוגע להתנהגות וליחס הכללי אליהם, וגם בנוגע לענין החיתון, ודעתו ברורה שצריכים להתרחק מחיי הקראים, ועל אחת כמה לא להתקשר אתם בקשרי חיתון, אם כי לא נראה מתוך דבריו, שסותר את ההנחה של הרמב"ם שהם ככותים לפני הגזירה.

וראיתי, ב"בשדה חמד" (מערכת הב' סי' ל"ז) שמביא דעה לערעור גם הנחה זו בשם "אשלי חדשים", חידושים המכונים בשם "מלזאים" האומר: זה באמת צריך ציון, איך אפשר להשוותם יחד, הלא הכותים לפני הגזירה הסתירו מעשיהם, ונהגו בערמה ועליהם יש לומר כי יבטחו בערמתם, ויחשבו בלבבם שיאמינו בהם, וגם מירתתי פן יגלה עונם ויתפסו במזימתם, וכאשר נגלה עונם באמת גזרו עליהם, והצדוקים מעולם לא העלימו את חטאתם ולא בושו למרות את תורה שבע"פ לעיני כל ישראל, ואין ראוי להאמין בהם כלל וגרועים הם מהכותים לפני הגזירה, וכל זה ידוע לכל ידע תולדות בני עמנו לפני חורבן הבית, ורק בימי אלכסנדר ניצבו הכותים כצרים לישראל ואחר זה נכנעו, ולא כן הצדוקים מעולם לא חדלו לשנוא את ישראל, עד כי התבוללו בעמם ונמחה שאריתם בישראל וכו' יע"ש.

והנה גם הגאון יעבץ נקט בשיטה קיצונית זו, בהחשיבם לקראים כמו גויים גמורים ולחייבם בטבילה כמו גויים הבאים להתגייר. ראה בספרו "שאלת יעבץ" (ח"ב סי' קנ"ב) וכן בספרו "מור וקציעה" (אר"ח ס' ש"ל) יוצא באופן חריף נגד הקראים, ובבטויים אלה: "הפרו האחוה ונעשו כגוים גמורים (כדאמרי גבי עשרת השבטים ספ"ק דיבמות), והם עוברים בכל יום על כמה גופי תורה בשאט בנפש".

נשאר לנו לברר את דעתו ושיטתו של רבנו הגר"א ז"ל בנידון זה. והנה ב"באור הגר"א" (באה"ע סוף סימן ד') מסתפק בזה שרשם מקורות מבלי כל ביאור מיוחד מצדו, כדרכו. אולם מתוך עיון בדבריו, יש לפענח את כוונתו בציונים הללו, ולמצא ולהסיק את שיטתו הבהירה והקבועה. וכך הם דבריו (שם אר"ק ק"א): הקראים כ"ו, כמ"ש בקידושין ד' ע"ה ע"א, תניא, וכן רא"א כתי כו', ושם ע"ו ע"א, לפי שאין בקיאין כו', וה"ה לצדוקי כמ"ש הרמב"ם ויש"ע יר"ד ס' רס"ז סמ"ז שהצדוקים כו', וע"י רש"י בע"ז ספ"ק, ד' כ"א ע"ב, ד"ה כותי כו', וקיי"ל כר"א דר"א הולך לשיטתו, דאוסר ספיקות זה בזה, וז"ש וכן רא"א כ"ו וערש"י יבמות ל"ז ע"א ד"ה כותי כו' וה"ה לצדוקים כנ"ל עכ"ל.

תמצית כוונתו של הגר"א, שאיסור החיתון בקראים יש לו היקף רחב יותר מכפי הנמוקים שנאמרו על ידי האוסרים, שהרי כל יסוד האיסור לפי שיטתם הוא, מפני שהקידושין הם קידושין גמורים ורק החשש הוא על הגיטין שלהם שהם פסולים, וממילא יש בזה משום ספק ממזרות, אבל ע"ז יש לטעון שמקרי גירושין אינם אלא מיעוט, בפרט שתלד לשני לאחר גירושיה. וכן יתכן שעשו הגט בהכשר, וא"כ ספיקי הממזרות הם מקרים בודדים בגדר מיעוטא דמיעוטא, והרמ"א הרי מדגיש, וכולם הם ספק ממזרים" לזה בא הגר"א ומרחיב את האופק, ואומר: שלא דוקא מצד מקרים מיוחדים הם ספיקי-ממזר, אלא כל יסוד האישות של הקראים מעורער

כליל, וא"כ יש חשש של ממזרים אצל כל המשפחות, וזה נכלל בדברי הרמ"א. בלשון „כולם ממזרים“, מפני שכפי דעת הרמב"ם המובא לעיל, וכן השר"ע ביר"ד (בסי' רס"ז סמ"ז) הרי הצדוקים והקראים דינם ככותים מלפני הגזירה, שנעשו כעכו"ם גמורים, ואצל הכותים הלא הדין שכולם ממזרים, מפני שאנו סוברים כר"א דאוסר ספיקות, וממילא הוא הדין והוא הטעם, לצדוקים וקראים דאסורים מטעם שכולם ממזרים, הואיל והספקות אסורים.

ומעתה נפענח את דברי הגר"א ככתבם: ראשית הוא מציין את דברי הגמרא בקידושין (ד' ע"ה ע"א) תניא וכן רבי אלעזר אומר כותי לא ישא כותית, ומשם לדף (ע"ו ע"א) ור"א אוסר, לפי שאין בקיאי, ואמר ר"י שם לפי שאין בקיאי בתורת קידושין וגירושין, וברש"י שם ד"ה לפי שאין בקיאי וז"ל: אסורם, ולקמן מפרש לענין יוחסין, מאי בקיאי איכא, הלכך לר' אליעזר כותי לא ישא כותית שמא אחד מן הבקיאי שלא אירע פסול בנישואי אבותיו והשני משאינן בקיאי, ואירע ספק אשת איש בקידושי אבותיו שנתקדשה לאחר ואמרו אינן קידושין, ונשאת לאחר ע"כ, וא"כ יש בזה חשש כללי של א"א אפילו כשידוע שלא היו מקרי גירושין במשפחה ומפני זה יש כאן ספק ממזר כללי, וע"ז מוסיף הגר"א: וה"ה לצדוקי, ומשוה איפא את הצדוקים והקראים בנידון זה לכותים, שיש חשש בכולם משום אשת איש וספק כמזרות כללי, ומסתמך על דברי רש"י בע"ז (ד' כ"א ע"ב) ד"ה כותי, וז"ל: לא עבד מלאכה בשבת, אבל בחולו של מועד עבד, ולמדנו שופרים לא חיישינן וזהו המקור על התיאום של צדוקים וקראים לכותי שהם לא חיישינן לדברי שופרים וכופרים בתורה של בע"פ ע"כ הרי הם ככותים בנידון זה, ואח"כ מוסיף וקיל כר"א דר"א הולך לשיטתו דאוסר ספיקות זה בזה, כדאמר' במתניין (קידושין ע"ד ע"א) ר' אליעזר אומר ודאן בספיקן וספיקן בספיקן אסור, וזהו מה שאומר וכן ר' אליעזר אומר, כותי לא ישא כותית כנ"ל, ואח"כ מציין עוד דברי רש"י יבמות (ד' ל"ז ע"א) ד"ה כותי וז"ל: „אין מקפיד על קידושי כסף ויטור, דלית ליה גזירה שיה דקיחה קיחה, וכי מקדש חד מנסבא לאידך, לפיכך כולן ספק ממזרים הם, שמא נתקדשה אמו לאחר“, ומוסיף: וה"ה לצדוקים וז"א: החשש הזה ישנו אצל צדוקים וקראים, כמו לכותים, כפי דעת הרמב"ם הנ"ל, וא"כ יוצא לפי זה, שכל ענין האישות של הקראין מפוקפק מיסודו, וכל המשפחות הן בחזקת ממזרים, מתוך זה שספקותיהם אסורות, כר"א, וכמו שמדגיש רש"י: „לפיכך כולן ספק ממזרים“ וכן החרה החזיק אחריו הרמ"א הנ"ל, בהדגישו על הקראים, וכולם הם ספק ממזרים באופן, שהמרשג של האיסור רחב ביותר, ומקיף את כולם.

יוצא איפא, שהגר"א מחמיר מצד ומקיל מצד, מחמיר בזה, שכולם בחזקת ספק ממזר מתוך גישתם הכוללת לאישיות ונישואין, ומקיל מצד, שאין הם גויים גמורים, אלא דינם כדעת הרמב"ם והשר"ע ככותים שלפני הגזירה שעשאו כעכו"ם גמורים, ובה נצטרף הגר"א וז"ל לרשימת האוסרים את החיתוך עם הקראים בצורה החמורה ביותר.

והנה דבר זה ברור, כי אלה המתירים את החיתוך בקראים, לא התירו אלא אם כן חזרו בתשובה, ומקבלים עליהם מקדם דברי חברות, לקיים את המצוות של

תורה שבכתב ושבע"פ ביחד. שהרי מפורש נאמר בשו"ת „אהלי יעקב" (סי' ל"ג הנ"ל) בזה"ל: „שאלה, הקראין שקבלו עליהם דברי חברות וחזרו בתשובה, להאמין בדברי חז"ל אם מותרים לבא בקהל ישראל או לא", הרי שכל השאלה הסתובבה על הציר בעובדא, באלה הקראים שחזרו בתשובה וקבלו דברי חברות, וכן חוזר על זה המהריק"ש בתשובה הנ"ל וז"ל: „הקראין כשבאין לקבל תורה שבע"פ ולהיות כשאר ישראל המאמינים, נוהגים להשביעם בספר תורה בבי"ד, שיקיימו כל דברי חז"ל כמו הרבנים, כי בזה אין חשש שיחזרו לפי שאין לקראין היתר שבועות. ועומדין לכן כל ימיהם באמונת תורה שבע"פ על כרחן".

וכן מצאתי ב„שדי חמד" (כללים מערכת, הה"א סימן ל"ז) וז"ל: „וכל מה שהאריך הרב מהריק"ש מדף ס"ג והלאה, היה על השאלה, בקראין שקבלו עליהם דברי חברות וחזרו בתשובה להאמין בדברי חז"ל, אם מותרים לבא בקהל. אבל כל שהם עדיין בטעותם שלא להאמין בדברי חז"ל, אין כאן לא שאלה ולא תשובה. דפשיטא דודאי אסור להתחתן בהם" עכ"ל.

ואמנם, מה שמשמע מתוך מרוצת דבריו של הרדב"ז בתשובתו (ח"א סי' ע"ג), שכאילו הרמב"ם התיר את הקראים לבא בקהל אפילו בעודם קראים, כפי שהבין מתשובת הרמב"ם שהבאנו לעיל, כפי שאומר וז"ל: „שוב ראיתי תשובה להרמב"ם ז"ל דמשמע מינה דפשוט היה לו שמותרים לבא בקהל אפילו בעודם קראים" הרי בתשובתו (בס' תשצ"ד שצינינו לעיל) משמע שחזר מדעתו זו. עומד על זה גם ה„שדי חמד" (כללים מערכת הה"א סימן ל"ז) באומרו: „מה שכתב הרדב"ז בתשובה שבח"א (סי' ע"ג) דמשמע מתשובת הרמב"ם שפשוט היה לו שמותרים לבא בקהל, אפילו בעודם קראים, בהורמנותיה דמין הרדב"ז, אומר אני, דאינו מוכרח להבין כן מדברי הרמב"ם, שהרב דקדק מדכתב הרמב"ם, שאשה רבנית נשאת לאחד מהקראים כפי דין חז"ל בכתובה וקידושין. ומה תקון הוא זה, אם היה אסורה זו משום ספק ממזרות וכי תימא שטעו אותם שהשיאוה, למה לא הזהיר אותם שדבר זה אסור, ולכופו ולהוציא כדין ספק ממזר וכו'. ולי הדל, יתכן לומר, שבכלל מה שכתב הרמב"ם שנשאת לאחד מהקראים כפי דין חז"ל נכלל גם כן, שקבל דברי חברות, וקבל תורה שבעל פה, שבלא זה אין רוח חכמים נוחה הימנו שתנשא בת ישראל לבן מקרא, מפני רוב המכשלות שיוצמחו מזה במאכלות ובעילות איסור וכיוצא, כמו שבאר הוא עצמו בהתשובה בס' תשצ"ו וכו' ומוסיף: ולכן הדבר פשוט, שלא אמרו המתירים להתחתן בהם, אלא לאחר שיקבלו דברי חברות וכל התורה שבעל פה כמונו היום, אבל בעודם קראים אין שום צד היתר להתחתן בהם, וגדולה מזו — מוסיף — נראה קצת מדברי תשובתו (בסימן רי"ט, בדפוס ורשה תרמ"ב, היא בח"ד סימן אלף ר"ץ) שאינו מסכים להתירם אלא אם כן יקבלו כולם כאחד, או לכל הפחות קהל גדול מהם עול תורה שבעל פה, שזו הוכחה גדולה ששבים באמת לדת האמת, בלתי שום תכלית ופניה זרה, כי אם לאהבת האמת והצדק. אבל אם אחד או שניים באים להתגייר להיות כמונו לא היה מסכים לקבלם כי יש לתלות באיזה סבה חיצונית, ולא מאהבת ה' ותורתו וכו'. וכמעשה שאירע סוף מחזור רס"ז מקהל גדול, מהם שנתייהדו ביום אחד במצרים על ידי הנגיד רבנו אברהם נר"ו. והמחמיר תבא עליו ברכה וכו', הרי שכתב ושנה דבריו לומר, שאם מקבלים כלם דברי חברות וכו', אלא שמדבריו בתשובה אחרת נראה בעליל דלא שאני ליה בין

רבים ליחיד, מכל מקום פשיטא ודאי דלא סגי בלא קבלת דברי חברות שבזה יש לחוש לכמה מכשולות כנ"ל.

ובאמת רק אחד יחיד כפי היוצא מדברי המהריק"ש, דעתו שמותר להתחתן עם קראים גם בעודם קראים, ה"ה: ר' שמואל ב"ר משה הלוי נ' חכים או חקאן שהבאנו למעלה, הסובר, שגם גיטים של הקראים, הם גיטים כשרים אבל הוא נשאר כדעת יחיד ממש, ובכלל קונטרס תשובתו על שאלה זו, לא נדפסה עד היום, ותוכנו המקורי לא ידוע לנו לשפוט על מהות ההיתר הזה ואם בכלל התירה בצורה כזו (וראה ב"אהלי יעקב" להרב אסף עמוד קפ"ו).

גם הנר"ב (אה"ע סי' ה' מהדו"ק) שהבאנו, כשהתיר בדיעבד את החיתון בקראית, התיר רק אחרי קבלת חברות ותשובה בקבלת תורה שבע"פ, שהרי כך דבריו שם: „הנה גם היתרים אלו שייכים כאן, דאטו מותר להתחתן בקראים בעודם מחזיקים במנהגם הגרוע, הלא האיסור מבואר בתשובת ר"ב אשכנזי (סימן ג') שאף בלא חשש כמזרות, אסור לידבק בהם עכ"ל.

ולפי זה, נחזי אנן, הקראים שנמצאים אתנו בארץ, שנתרבו בעלייתם מקרוב הנה, כאמור, לא זזו מעמדתם מאמונתם הכוזבת, מאורח חייהם וממנהגיהם הקדומים כמלא נימא. הם אף לא קבלו דברי חברות, ולא חזרי בתשובה, ומעשי אבותיהם עדיין בידיהם, ולמרות שנעזרו בעלייתם ע"י מוסדות הממשלה והצבור, ונמצאים בתוככי מדינת ישראל, הם עומדים במרדם, כופרים בתורה שבע"פ ואוחזים במעשיהם, הרי באופן כזה כל שאלה של החיתון ושל הבאתם לקהל שלנו, אינה לגמרי אקטואלית, שהרי גם לדעות המתירים את החיתון, הרי כפי שאמרנו, אם לא מקבלים דברי חברות ולא שבים בתשובה לקבל עליהם עול התורה שבע"פ אין להביאם לקהל.

ואם לאור העובדה הידועה, וכפי שנתפרסמה גם בעתונות (ראה „הציפה" י"ד שבט תשט"ז), שאישים ידועים, מנהיגי צבור נפגשו עם מנהיגי עדת הקראים חכמיהם וזוניהם, וגם עם אנשים האינטלקטואליים בעלי תבונה ומדע, ע"ד העברתם לתורת ישראל השלמה, והם מסרבים בהחלט, ילא עוד אלא עוד מתעקשים ומתחפצים לעמוד על דעתם ועל תורתם הנלוזה, לא מגלים שום רצון ותשובה לקבל עליהם עול התורה בשלמותה, וייהכ"פ שחל בחשבוננו, איני יוהכ"פ שלהם, וחג הפסח שלנו אין חג שלהם, אלא נוהגים בחגיגה כפי חשבונם, וכן ביתר הענינים, הרי בנידון זה דינם ממילא להיות מרוחקים מאתנו, מבלי לבא בקהל ישראל, ולכל כגע עדתי, וקהל קראים לא איקרי קהל, והרי זה כמו שהעלה המהר"ם בן חביב בספרו „קול גדול" (סי' כ"ז) שהרמב"ם בהל' ממרים (פ"ג ה"ג הנ"ל) המדבר בדבר הקראים ביחס של קירבה, זה רק אם לא התרו בהם, אבל אם התרו בהם ולא קבלו את התורה שבע"פ לא, ואז מתיחס אתם הרמב"ם ככל חומר הדין, וכן כתב הרדב"ז בתשובה (ס' תשצ"ו) שהרמב"ם מדבר, לפני האזהרה, אבל אחרי האזהרה ועדיין עומדים במרדם הרי דינם חמור יעז"ש, ויתרה מזה אומר המבי"ט בשו"ת (ח"א סי' ל"ז) דהקראים הם מותרים ועומדים, ובאמת לא יתכן ולא יתואר, כי אנשים מבוגרים, בעלי הבנה הממשיכים את דרכי חייהם הנלוזים בכפירה בתורה שבע"פ עם כל החוצאות הכרוכות בה, שהם יהיו כתינוק שנשבה וכאנוסים... וראה ב„מור וקציעה" להגאון יעבץ (ס' ש"ל) האומר פשוט על הקראים: „דבגדולים"

ליכא למימר דאניסי וכתינוק שנשבה בין הגוים, דהתם לא ידע לגמרי מדת יהדות, משא"כ הללו שמעיוזין פניהם להכחיש פירוש התורה המבואר עפ"י חכמים יע"ש. יוצא איפא מזה מסקנה יסודית: ביחיד קראי הרוצה להתחתן עם בת ישראל הרי יש לחשוש שאין כאן ענין של אמונת אמת וצדק, וכפי דברי הרדב"ז בתשובה (סימן רי"ט) שהבאנו לעיל: "כי אם אחד או שניים באים להתגייר וכו' יש לתלות באיזה סבה חיצונית ולא מאהבת ה' יתורתו", וצבור גדול של קראים שיביע את רצונו להתגייר ולהכנס לקהל ישראל, טרם הופיע בדרישה זו, וברצון זה, הרי ממילא הוסרה והופקעה האקטואליות והמעשיות של בעית החיתון עם הקראים... עוד מועד לחזון.

ואך אם יתגלה רצון כזה בזמן מן הזמנים אצל עדת הקראים השוכנת בקרבנו, ויבאו בהמון להתמזג בקהל ישראל, לשייב בתשובה ולקבל עליהם דברי חברות וקיום התורה בשלמותה, תורה שבכתב ותורה שבע"פ, רק אז תהיה השאלה אקטואלית, אבל זו לא צריכה להפת" דרך הצנורות של וכוה הלכתי פומבי ע"י העתונות, או ע"י קולות-קוראים וקונטרסים מופצים או על ידי רבנים גדולים וחשובים... הדבר צריך להיות מובא לדיון הלכתי מעמיק ונוקב בפני כל גדולי ישראל, שישבו על מדוכת השאלה הזאת, ואחרי ברור ולבון מקיף וכולל, יוציאו את פסק דינם וכתורה ייעשה. וכמו שהציע באמת מרן הרב הראשי וראשל"צ כמהורב"צ עוזיאל ז"ל בספרו "משפטי עוזיאל" (מהדו"ב י"ד ס' ס"ג) וז"ל: "אין הדברים אמורים אלא בשאלה דנידון דידן, אבל אם תהא לפנינו שאלה של קהלה שלמה שרוצים להסתפח אל קהל ה', בקבלת תורה שבע"פ וחקירות חכמים בלב שלום ותמים, יש צורך במועצת גדולי התורה ועמודי ההוראה לרחק או לקרב עכ"ל, והדבר מוסבר ומתקבל על הדעת.

..

בשולי המאמר הנני להעיר, כי לא היתה כאן הכוונה, להסיק מסקנות הלכיות החלטיות בפרט בשאלת הקראים שהתעוררה בקרבנו. גוללתי רק את הפרשה של תורה שבכתב ושבע"פ, עד כמה שהם קשורות ואחוזות זו בזו, חשפתי את הגלויים השלילים בשלשלת הדורות עם פרוץ הפרץ נגד תורה שבע"פ ע"י הצדוקים והקראים עד היום הזה, ועיררתי את הבעיה בשלמותה לשם הבהרתה וברורה, בכדי לחדשה, לרעננה, ולעמוד מקרוב ומתוך ידיעה על רצינותה וחריפותה ולא להתיחס אליה, בפשטות יתירה, ומכ"ש לא בזלזול, כפי שמשתקף מתוך צדדים שונים בצבור... מן הראוי לתפוס אותה כראוי ולהעריכה ביסודיות מלאה ובחרדה עמוקה, ובסופו של דבר: במטרה שקופה, ליציבותה, קיומה, השרשתה והתפתחותה של תורתנו השלמה שבכתב ושבעל פה בארץ התורה, והיה זה שכרנו!